

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET

KUTATÁS KÖZBEN

Liskó Ilona

KUDARCOK A KÖZÉPFOKÚ ISKOLÁKBAN

Failures in Secondary Schools

No. 250

RESEARCH PAPERS

HUNGARIAN INSTITUTE FOR EDUCATIONAL RESEARCH

Liskó Ilona

Kudarcok a középfokú iskolákban

Failures in Secondary Schools

OKTATÁSKUTATÓ INTÉZET

BUDAPEST, 2003.

KUTATÁS KÖZBEN 250
(219–228-ig Educatio Füzetek címen)

SOROZATSZERKESZTŐ: Czeizer Zoltán

Kutatási zárótanulmány, készült az Oktatási Minisztérium támogatásával.

© Liskó Ilona, Oktatóskutató Intézet 2003.

Oktatóskutató Intézet
HU ISSN 1588-3094
ISBN 963 404 381 X

Felelős kiadó: Lukács Péter, az Oktatóskutató Intézet főigazgatója
Műszaki vezető: Orosz Józsefné
Műszaki szerkesztő: Híves Tamás
Terjedelem: 6,2 A/5 ív
Készült az Oktatóskutató Intézet sokszorosítójában

TARTALOM

Bevezető	5
Családi körülmények	8
1. Lakóhely	8
2. A családok együttélése	10
3. A szülők foglalkozása	13
4. A családok anyagi helyzete	17
Iskolai pályafutás	21
5. Általános iskola	21
6. Tanulási motiváció	28
7. Pályaválasztás	31
Középfokú iskola	37
8. Képzési forma	37
9. Tanulási problémák	40
10. Szabálykövetési problémák	43
11. Pedagógiai módszerek	48
Kimaradás	53
12. A kimaradás oka	53
13. A kimaradás körülményei	57
14. A kimaradás következménye	61
A kimaradás utáni helyzet	67
15. Továbbtanulás	67
16. Munkavállalás	72
17. Munkanélküliség	83
18. A kimaradás értékelése	87
19. Perspektívák	92
Jegyzetek	96
Summary	97

Bevezető

Az oktatási expanziónak köszönhetően a 90-es években határozottan megnőtt a tanulók részvétele az középfokú oktatásban. A fokozatosan javuló továbbtanulási arányok elsősorban a közoktatási rendszert érintő demográfiai hullámvölgynek és a gyereklétszámtól függő oktatásfinanszírozásnak (fejkvóta) voltak köszönhetőek, ami kifejezetten érdekeltté tette az iskolákat abban, hogy növeljék a középfokú oktatásba felvett tanulók számát és ha csak lehet ne engedjék kimaradni tanítványaikat. Hozzájárult az iskoláztatási adatok javulásához az is, hogy a fokozatosan növekvő munkanélküliség a hátrányos helyzetű szülők számára is egyértelművé tette, hogy megfelelő iskolai végzettség nélkül 18 éves kor alatt gyerekeik tökéletesen esélytelenek arra, hogy munkát találjanak, és a gyerekek után járó szociális támogatások (családi pótlék, stb.) is abban tették érdekeltté a szülőket, hogy gyerekeik iskolában maradását szorgalmazzák.

Mindezek következtében a 90-es években nemcsak a középfokú iskolákba beiratkozó tanulók aránya növekedett, hanem az iskolákból végbizonyítvány megszerzése előtt kimaradó tanulók aránya is fokozatosan csökkent. A kimaradók arányának csökkenése azonban nem egyforma mértékű volt a különböző középfokú iskolákban. A legmagasabb kimaradási arányok a szakmunkásképzőkre jellemzők, vagyis változatlan maradt az a tendencia, hogy, minél alacsonyabb presztízsű a középfokú iskola, annál több tanuló hagyja abba tanulmányait az iskola befejezése előtt, és marad ki a munkapiaci boldogulást elősegítő végbizonyítvány nélkül az iskolából.

A középfokú iskolákból kimaradók aránya az induló létszámhoz viszonyítva

A középiskola befejezésének éve	A lemorzsolódott tanulók aránya			
	gimnázium %	szakközépiskola %	szakmunkásképző %	összesen %
1990/91	11,9	16,7	23,0	17,2
1991/92	11,2	17,2	22,8	17,1
1992/93	11,5	15,8	22,9	16,7
1993/94	10,4	15,2	21,1	15,6
1994/95	9,3	15,3	20,9	15,2
1995/96	10,1	11,1	20,4	13,9
1996/97	9,3	8,7	23,0	13,7
1997/98	9,1	4,0	24,7	11,6
1998/99	8,5	3,0	31,6	14,4

Forrás: Szakképzés Magyarországon, (számított adat)

Az országos statisztikai adatokból arra következtethetünk, hogy a kimaradó gyerekek magas aránya főként azokban az iskolákban jelent súlyos problémát,

amelyek a felvételnél szinte semmilyen szelekciós eljárást nem alkalmaznak, felveszik az általános iskolák leggyengébb tanulóit is, akik az esetek nagy részében rendezetlen vagy szegény családokból származnak, alacsony tanulási motiváltsággal és alacsony szintű készségekkel és tudással rendelkeznek, aminek következtében a viszonylag alacsony presztízsű középfokú iskolák követelményeit sem tudják teljesíteni. Ugyanakkor az időnek előtti kimaradás súlyos kudarcot jelent számukra, és nagy valószínűséggel kedvezőtlenül befolyásolja életük további alakulását.

Mivel a középfokú iskolai végzettség megszerzése a mai gazdasági körülmények között már a foglalkoztatás minimális feltételének számít, az a 20 000 gyerek, aki évente szakképzettség nélkül lép ki a munkapiacra, lényegében potenciális munkanélkülinek tekinthető. 2002-ben folytatott (1) kutatásunk során azt igyekeztünk feltárni, hogy milyen társadalmi rétegek gyerekeit veszélyezteti elsősorban a középfokú iskolákból való kimaradás, mik ennek az okai és milyen módon lehetne segíteni ezen a helyzeten.

Kutatásunk során az alábbi kérdésekre kerestünk választ:

- Milyen családi és társadalmi jellemzők növelik leginkább az iskolából való kimaradás esélyét.
- Milyen általános iskolai teljesítmények jellemzők a kimaradó tanulóira.
- Milyen középiskolai pályafutás előzi meg a kimaradást.
- Mik a tanulók kimaradásának legfőbb okai.
- Hogyan történik a tanulók kimaradása az iskolából és milyen szerepet játszanak ebben a folyamatban az érintettek (tanulók, szülők, pedagógusok).
- Milyen pedagógiai, nevelési módszerek és eljárások növelik, ill. csökkentik az iskolai kudarcok, és a kimaradás esélyét.
- Mi történik a középfokú iskolákból kimaradó tanulókkal, milyen esélyeik vannak a reintegrálódásra, valamilyen másik középfokú iskola elvégzésére, ill. munkába állásra.

A kutatást empirikus szociológiai módszerekkel végeztük el. 135 olyan szakmai iskolában folytattunk adatfelvételt, amelyekben szakmunkásképzés is folyik, s ahol az utóbbi években viszonylag magas volt a kimaradó tanulók aránya. A kutatás során a következő empirikus adatfelvételekre került sor:

- 2002 tavaszán a középfokú szakmai iskolákból összegyűjtöttük a 2000/01-es tanévben kimaradt tanulók adatait (6453 fő).
- 2002 tavaszán valamennyi tanulónak postai kérdőívet küldtünk ki, amelyben a kimaradás okáról, és a tanulók kimaradást követő sorsáról gyűjtöttünk információt. A postai kérdőíveket a tanulók 12%-a (748 fő) töltötte ki, és küldte vissza címünkre.
- 2002 őszén személyesen is felkerestük azokat a kimaradó tanulókat, akik a postai kérdőíveken jelezték, hogy szívesen válaszolnának egy részletesebb kérdőívre (330 fő).

- Ugyanezen tanulók közül 60 fővel mélyinterjút is készítettünk.

A kutatás során összegyűjtött adatokat számítógépen dolgoztuk fel, az interjúk feldolgozását pedig szövegelemzéssel készítettük el. Az alábbi elemzés során mind a négy adatforrást (iskolai adatok, postai kérdőív, személyes kérdőív, interjúk) felhasználtuk, és ahol erre lehetőség nyílt, a kimaradó tanulók adatait ugyanezen iskolák 10. osztályos tanulóinak adataival is összehasonlítottuk (2).

Családi körülmények

1. Lakóhely

Valamennyi adatforrásunkból az derült ki, hogy a kimaradó tanulók közel fele községekben él. Ha ezt az adatot a 10.osztályos tanulók 2001-es adataival összehasonlítjuk, jól látszik, hogy a kimaradók között több, mint 10%-kal magasabb a községekben élők aránya. Vagyis a falusi lakóhely minden bizonnyal növelte a kimaradási esélyét

A lakóhely településtípusa

Település	10. osztályosok %	Kimaradók		
		iskolai kérdőív %	postai kérdőív %	személyes kérdőív %
Főváros	11,3	5,2	3,2	2,4%
Megyeszékhely	11,5	11,8	9,9	10,6%
Város	19,7	21,2	22,5	20,3%
Kisváros	22,4	11,7	16,9	16,1%
Község	35,0	50,1	47,5	50,6%
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	2305	6195	747	330

10. osztályos tanulói kérdőív, 2001. Kimaradó tanulók, iskolai kérdőív, 2002
Kimaradó tanulók, postai és személyes kérdőív, 2002

A más településre való iskolába járás kényszere természetesen nem egyformán sújtja a különböző településeken élő tanulókat, mert minél kisebb településen él valaki, annál valószínűbb, hogy nem talál középiskolát a lakóhelyén.

Azonos-e az iskola települése a lakóhelyével a lakóhely típusa szerint

Azonos-e	Lakóhely típusa					Összesen
	főváros	megyeszékhely	város	kisváros	község	
Igen	95,8%	83,8%	60,7%	17,5%	1,7%	28,8%
Nem	4,2%	16,2%	39,3%	82,5%	98,3%	71,2%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N	24	74	168	126	355	747

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Mivel a kimaradó tanulók igen nagy hányada élt falun, ill. az iskolától távol eső településen, mindennapos utazást vagy kollégiumi bentlakást kellett vállal-

niuk ahhoz, hogy közép fokú iskolába jár hassanak. A személyes kérdőívekből az derült ki, hogy a lakó helyükön kívül iskolába járó tanulók 30%-a lakott kollégiumban, 70%-uk pedig bejáró volt. A mindennapos bejárás hajnali keléssel és sok fáradtsággal járt, a kollégiumi bentlakás pedig a szülők számára tetemes költségekkel. Így előfordult, hogy olyan gyerekek is inkább a bejárást választották, akiknek sokkal kényelmesebb lett volna kollégiumba költözni.

Elvileg azt gondolhatnánk, hogy a kollégiumi bentlakás a mindennapos bejárás elkerülése mellett olyan előnyt is jelent a tanulók számára, hogy szakavatott nevelőtanárok támogatják őket a középiskolai beilleszkedésben és a tanulásban. Ezzel szemben a kimaradó tanulókkal készült interjúkból az derült ki, hogy a kollégiumi élet a gyerek számára helyenként súlyos megpróbáltatásokkal járt. Amikor a személyes kérdőíveken megkérdeztük a kimaradóktól, hogy milyen problémáik voltak a kollégiumban, több, mint egyharmaduk mondta azt, hogy rosszul érezte magát, és csaknem ugyanennyi tanuló mondta azt is, hogy a kollégium is szerepet játszott abban, hogy félbehagyta középiskolai tanulmányait.

A kollégisták problémái (a válaszadók %-ában)

Problémák	%
Rossz közérzet	34,2
Rossz tanulási feltételek	29,5
Nem segítették a tanulásban	15,4
Nem voltak barátai	14,1
Nem fogadták be a társai	9,0
A koll. is szerepet játszott a kimaradásában	33,3
N	78

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A bejárók esetében sem volt kedvezőbb a helyzet. A személyes kérdőívek adatai szerint a bejárók 61%-a számára volt fárasztó a mindennapos utazás, és közel egyharmaduk találta túlságosan magasnak a bejárás költségeit.

A bejárók problémái (a válaszadók %-ában)

Problémák	%
Nehézségei voltak a bejárással	35,6
Fárasztó volt	60,6
Költséges volt	30,3
N	188

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A kimaradó tanulókkal készített személyes kérdőívekből tehát az derült ki, hogy az iskolák székhelyétől távol, kistéle püléseken élő tanulók lakó helyi hátrányai jelentős mértékben hozzájárultak ahhoz, hogy nem tudták befejezni a közép fokú iskolát.

2. A családok együttélése

A postai kérdőívekre válaszoló tanulók 77%-a 1983 és 1985 között született, tehát amikor a szakiskolából kimaradt (2001-ben) átlagosan 18-19 éves volt. A tanulók 37%-a volt lány, és 63%-a fiú. A nemek szerinti arányok nem tértek el lényegesen ugyanezen iskolák 10. osztályosainak arányaitól, vagyis a tanulók neme nem befolyásolta a kimaradás esélyét..

A postai kérdőívekből az derült ki, hogy a középfokú iskolákból kimaradó tanulók adatfelvételünk időpontjában átlagosan 4,3 fős családokban éltek. Ugyanezeknek az iskoláknak a 10. osztályos tanulói átlagosan 4,5 fős családokban éltek, vagyis a kimaradók családjainak nagysága nem tért el jelentősen a korosztályi átlagtól.

A tanulók nemével és a családok nagyságával szemben a tanulók etnikai hovatartozása jelentős mértékben meghatározta a középiskolai kimaradás valószínűségét. 2001-ben az általunk vizsgált szakképző iskolák 9. osztályaiban 14%, a 10. osztályokban pedig 12% volt a cigány tanulók aránya. 2001-ben az iskolák adatai szerint a 9. osztályokból a tanulók 13%-a, a 10. osztályokból pedig a tanulók 10%-a morzsolódott le. Ugyanebben az évben a cigány tanulók 36%-a maradt ki a 9., és 29%-a a 10. osztályokból, vagyis az igazgatók szerint az ő esetükben majdnem háromszoros volt a kimaradás valószínűsége.

A kimaradóknak kiküldött postai kérdőíveken is megkérdeztük a tanulók etnikai hovatartozását. Eszerint a válaszadók 18%-a (131 tanuló) vallotta magát cigánynak. A kimaradók etnikai csoportjai nemek szerint nem különböztek, de az adatokból jól látszott, hogy a cigány tanulók a kisebb, és kevésbé urbanizált településeken élnek. Vagyis az ő esetükben a települési és etnikai hátrányok valószínűleg együttesen növelték a kimaradás valószínűségét.

A cigány tanulók aránya nemek és lakóhelyek szerint (a válaszadók %-ában)

Jellemzők	Etnikum cigány
Nem	
nő	19,5%
férfi	17,5%
Lakóhely típusa	
főváros	8,3%
megyeszékhely	12,5%
város	16,8%
kisváros	17,9%
község	21,1%
Összesen	18,3%
N	748

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradó tanulók közül lényegesen többen éltek felbomlott, vagy csonka családban, mint nem kimaradó társaik. A személyes kérdőívek adatai szerint mindössze a kimaradó tanulók 60%-ának éltek együtt a szülei.

A szülők együttélése

Együttélés	%
Együtt élnek	60,1
Elváltak	24,2
Apa meghalt	13,2
Anya meghalt	2,5
Összesen	100,0
N	326

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A családok több, mint egytizedéből hiányzott az anya és több, mint egyharmadából hiányzott az apa. Az ugyanezekbe az iskolákba járó 10. osztályosokkal összehasonlítva a kimaradók, majdnem kétszer annyian éltek anya vagy apa nélküli családban. Vagyis feltételezhetjük, hogy a családok felbomlása (a szülők válása, vagy halálesete miatt) is sok esetben hozzájárult ahhoz, hogy a gyerekek nem tudták befejezni az iskolát.

Kivel él együtt (a válaszadók %-ában)

Együtt élők	10. osztályosok %	Kimaradók	
		postai kérdőív %	személyes kérdőív %
Anya	94,7	87,1	80,6
Apa	81,8	67,1	59,4
Testvér	76,8	69,7	67,6
Nagyszülő	14,2	12,9	12,7
Egyéb rokon	2,8	6,0	7,0
Saját házastárs, élettárs		12,4	9,7
N	2030	736	331

10. osztályos tanulói kérdőív, 2001

Kimaradó tanulók, postai és személyes kérdőív, 2002

Az interjúkból is az derült ki, hogy a kimaradó gyerekek többsége mögött nem áll ép család. Különösen gyakori, hogy az apák hiányoznak a családokból. A szülők vagy a gyerek kicsi korában elváltak, és az apa nem törődik volt családjával, vagy meghalt az apa, vagy beteg, ill. alkoholistá, és ezért nem alkalmas a gyerekek nevelésére. Jó esetben az számít, ha az anya (akivel a legtöbb gyerek együtt él), nem beteg és nem küszködik mentális problémákkal, vagyis képes a gyerek támogatására. A kimaradó gyerekek történeteinek hátterében a legtöbb esetben felsejlik a szülők együttélésének konfliktusos és kudarcos hely-

zete. Olyan esetek is előfordulnak, hogy a gyerekek egyáltalán nincs szülője, ill. egyik szülő sem törődik vele, vagy a nagyszülei nevelték, vagy intézetben nevelkedett.

Annak ellenére, hogy a kimaradó tanulóknak mindössze 3%-a nevezte a kimaradás fő okának, hogy saját családot alapított, a kimaradás után egy évvel már viszonylag sokan (12%) éltek együtt házastársukkal vagy élettársukkal önálló családban. Vagyis a kimaradó tanulók esetében az átlagosnál sokkal gyakoribb volt a fiatal (17-19 éves) korban történt családalapítás. A kimaradó gyerekek házastársai és élettársai általában hozzájuk hasonló társadalmi helyzetű csoportokból kerülnek ki. Ennek következtében a korai házasságkötések nehézségeit a szegényes anyagi körülmények is súlyosbítják. A házasságra lépett kimaradók többsége házastársával együtt egyébként is nehéz anyagi helyzetű szüleinél lakik. A családok ily módon történt "gyarapodása" nagy mértékben hozzájárul a szegénység átörökítéséhez.

A szülők válása vagy halálesete miatt felbomlott családok előfordulása az átlagosnál is gyakoribb volt a nagyvárosokban, a kimaradók önálló családalapítása pedig majdnem négyszer olyan gyakran fordult elő a lányok, mint a fiúk esetében. A családok felbomlását illetően nem találtunk jelentős etnikai különbségeket, az önálló családalapítás azonban több, mint kétszer olyan gyakran fordult elő a cigány, mint a nem cigány tanulók esetében.

**A tanulók családi együttélése egyéb jellemzőik szerint
(a válaszadók %-ában)**

Jellemzők	Nem él anyával %	Nem él apával %	Saját élettárssal él %
Nem			
nő	11,0	31,6	23,2
férfi	13,8	33,5	6,0
Lakóhely típusa			
főváros	18,2	40,9	8,3
megyeszékhely	16,4	37,7	16,4
város	18,9	42,6	10,8
kisváros	9,4	34,9	13,1
község	10,1	26,1	12,3
Etnikum			
cigány	15,2	25,3	24,4
nem cigány	12,7	34,7	9,9
Összesen	12,9	32,9	12,4
N	736	736	736

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradó gyerekek kérdésünk időpontjában a fiatal felnőttekre jellemző életformát éltek, vagy tanultak vagy dolgoztak (legalább alkalmi munkát végezve), munkanélküli időszakokban pedig a háztartásban és a családi gazdaságokban tevékenykedtek.

A 17-20 éves kimaradó gyerekek életkoruknál fogva is olyan életszakaszban vannak, amikor a kortárs kapcsolatok igen nagy fontossággal bírnak az életükben, de az iskolából való kimaradás, a szervezett, intézményes világtól való elszakadás ezt még inkább felerősítette. Mivel az iskolából való kimaradással elvesztették iskolai mikroközösségüket (osztálytársaikat, iskolatársaikat), ezeket lakóhelyi és szórakozóhelyi ismeretségekből származó kapcsolatokkal pótolták.

Mint a fiatal felnőttek esetében általában, az ő életformájukban is igen hangsúlyos szerepet kapott a szórakozás (főként zenés, táncos szórakozóhelyek látogatása) és a felnőtt élvezeti cikkel fogyasztása. Azt tapasztaltuk, hogy lényegében csak azok a kimaradók maradnak távol ezektől a szórakozási formáktól, akiknek az anyagi körülményei nem teszik lehetővé. Az interjúkból az derült ki, hogy a szórakozások alkalmával kisebb-nagyobb mértékben szinte mindenki fogyaszt alkoholt. A személyes kérdőíveken a fiúk 66%-a és a lányok 36%-a számolt be legalább alkalmi alkoholfogyasztásról.

A drogfogyasztásról nem szívesen beszéltek. A legtöbben múlt időben említették (volt egy ilyen korszak az életükben), vagy baráti társaságuk valamelyik tagjával kapcsolatban említették a drogfogyasztást. A személyes kérdőívekből az derült ki, hogy a lányok 2%-a és a fiúk 5%-a fogyaszt alkalmanként valamilyen kábítószer. Ezeknek a beszerzése még a kis településeken élők számára sem jelent problémát.

3. A szülők foglalkozása

A postai kérdőívekre választ adó kimaradó tanulók szüleik iskolázottságát tekintve is korosztályuk átlagánál kedvezőtlenebb helyzetet mutattak. Az apák 7%-a és az anyák 10%-a még az általános iskolát sem végezte el, az apák 30%-ának és az anyák 42%-ának pedig csak az általános iskolát sikerült elvégeznie. Ez azt jelenti, hogy az apák bő egyharmada és az anyák fele semmiféle szakképzettséggel nem rendelkezett. Az országos korosztályi átlagnál jóval kevesebben szereztek érettségit, és még kevesebben felsőfokú diplomát.

Ha a kimaradó tanulók szüleinek iskolázottságát ugyanezen iskolák 10. osztályos tanulóinak szüleivel vetjük össze, egyértelműen kiderül, hogy a szülők alacsony iskolai végzettsége milyen nagy mértékben növeli az iskolából való kimaradás esélyét. A 8 osztálynál kevesebbet végzett apák a kimaradó tanulók csoportjában nyolcszoros, a 8 osztálynál kevesebbet végzett anyák pedig majdnem ötszörös aránnyal voltak képviselve, de a csak általános iskolát végzett apák aránya is kétszer, az anyáké pedig több, mint másfélszer volt nagyobb, mint a 10. osztályos tanulók csoportjában. Ezeknek az adatoknak az alapján egyértelműen kijelenthető, hogy minél alacsonyabb a szülők iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy a gyerek nem fejezi be a középfokú iskolát.

A szülők iskolázottsága

Iskolai végzettség	10. osztályosok		Kimaradók	
	apa %	anya %	apa %	anya %
8 osztály alatt	0,8	2,2	6,9	10,1
8 osztály	15,2	26,1	30,7	41,6
Szakmunkás	54,9	32,9	46,1	27,1
Középiskola	22,8	30,9	13,6	16,8
Felsőfok	6,3	7,9	2,7	4,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1760	1821	655	690

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002. 10. osztályos tanulói kérdőív, 2001

A két szülő iskolázottságát együtt vizsgálva kiderült, hogy a kimaradó tanulók 31%-a tartozott abba a csoportba, ahol egyik szülőnek sem volt általános iskolánál magasabb végzettsége, a tanulók 42%-a tartozott abba a csoportba, ahol legalább az egyik szülő szakmunkás képzettséggel rendelkezett, és 27% abba a csoportba, ahol valamelyik szülő ennél magasabb iskolázottságot ért el, tehát legalább érettségizett.

A szülők iskolázottsági szintje főként a tanulók etnikai hovatartozásával mutatott szoros összefüggést. Az átlagos 31%-kal szemben a cigány tanulók 71%-ának a szülei nem jutottak az általános iskolánál magasabb iskolázottsági fokozatra. Ugyancsak szoros összefüggést tapasztaltunk a szülők iskolázottsága és a családok lakóhelye között. Minél nagyobb és urbanizáltabb településen élt a család, annál magasabb iskolázottságot értek el a szülők. És végül összefüggést találtunk a tanulók családi viszonyai és a szülők iskolázottsága között is, amennyiben az önálló családot alapító kimaradók csoportjában is az átlagosnál alacsonyabb volt a szülők iskolai végzettsége.

A szülők iskolázottsága a tanulók egyéb jellemzői szerint

Jellemzők	Legfeljebb általános	Legfeljebb szakmunkás	Magasabb
Lakóhely típusa			
főváros	12,5%	37,5%	50,0%
megyeszékhely	25,0%	41,7%	33,3%
város	27,7%	35,2%	37,1%
kisváros	29,7%	42,4%	28,0%
község	36,1%	44,6%	19,4%
Etnikum			
cigány	70,5%	27,9%	1,6%
nem cigány	22,9%	44,7%	32,5%
Család			
nem él anyával	31,0%	40,8%	28,2%
nem él apával	32,1%	37,2%	30,6%
saját élettárssal él	41,1%	43,3%	15,6%
N	223	298	194
Összesen	31,2%	41,7%	27,1%

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Az interjúkból is az derült ki, hogy a kimaradó tanulók családjában az anyák közel felének semmiféle szakképzettsége nincs, egész életük során betanított vagy segédmunkásként dolgoznak. Az apák egyharmadának ugyancsak nincs szakképzettsége, ők általában nehéz fizikai munkát végeznek ugyancsak segédmunkásként. Az apák felének ugyan van szakképzettsége, de többségük nem a szakmájában dolgozik.

A kimaradó gyerekek szüleinek foglalkozási pályafutására a rendszerváltás egyértelműen negatív hatással volt. Igen sokan váltak munkanélkülivé, vagy megrendült egészségi helyzetükben a rokkantnyugdíjazás nyújtott számukra megoldást. Annak ellenére, hogy a szülők viszonylag fiatalok (40 év körüliek), kevés közöttük a stabil munkahelyen, teljes állásban foglalkoztatott. Legtöbbjüket változó munkahelyek, alkalmi munkák, és fekete foglalkoztatás jellemzi. Sikeres vállalkozó alig akad a szülők között. Az pedig kivételes ritkaságnak számít, ha mindkét szülő teljes állásban, tartósan, legális foglalkoztatottként dolgozik.

A kimaradó szülők családjában majdnem kétszer annyi volt az inaktív apák és anyák aránya, mint a 10. osztályosok családjában. Vagyis úgy látszik, hogy az iskolából való kimaradást (az iskolai kudarcot) a szülők munkanélkülisége (munkapiaci kudarca) is valószínűsíti.

A szülők foglalkozása

Foglalkozás	10. osztályosok		Kimaradók	
	apa	anya	apa	anya
Nem fizikai	10,5	20,7	14,7	12,2
Vállalkozó	12,6	5,2	3,8	2,8
Szaktanácsadó	35,1	17,1	26,2	13,4
Segédmunkás	22,0	27,4	18,8	17,1
Inaktív	19,8	29,5	36,5	54,5
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	1642	1742	504	573

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002
10. osztályos tanulói kérdőív, 2001

A két szülő foglalkozását együtt vizsgálva az derült ki, hogy a kimaradóknak mindössze 22%-a élt olyan családban, ahol mindkét szülő dolgozott, 60%-uk esetében csak az egyik szülőnek volt munkahelye, 18%-uk esetében pedig egyiknek sem. Ha ezeket az adatokat ugyanezen iskolák 10. osztályosainak adataival összevetjük, az derül ki, hogy a kimaradók között majdnem háromszor annyian éltek olyan családban, ahol egyik szülőnek sem volt munkája, és majdnem háromszor kevesebben voltak azok, akik olyan családban éltek, ahol mindkét szülő dolgozott. Vagyis az iskolából való kimaradásban igen jelentős szerepet kell tulajdonítanunk a szülők munkanélküliségének.

A szülők munkapiaci helyzete

Foglalkozás	10. osztályosok	Kimaradók
Mindkettő inaktív	6,3%	17,5
Egyik inaktív	30,3%	60,3
Mindkettő dolgozik	63,4%	22,2
Összesen	100,0%	100,0
N	1919	668

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002. 10.osztályos tanulói kérdőív, 2001

Ha a szülők munkapiaci helyzetére vonatkozó adatokat egyéb jellemzőikkel összevetjük, az derül ki, hogy a kisebb településeken élők esetében, a cigány családok esetében és a szakképzetlen szülők esetében volt a leggyakoribb, hogy egyik szülő sem dolgozott, és a nagyvárosokban élők, valamint a legalább érettségizett szülők esetében volt a leggyakoribb, hogy mindkét szülőnek akadt munkája. A cigány családok esetében (ahol a lakóhelyi és az iskolázottsági hátrányok is jellemzők) több, mint háromszor gyakoribb volt a két inaktív szülő, és több, mint háromszor ritkább volt a két dolgozó szülő, mint a nem cigányok esetében.

A szülők munkapiaci helyzete a családok egyéb jellemzőik szerint

Jellemzők	Mindkettő inaktív	Egyik inaktív	Mindkettő dolgozik
Lakóhely típusa			
főváros	4,2%	50,0%	45,8%
megyeszékhely	7,5%	58,2%	34,3%
város	15,3%	63,2%	21,5%
kisváros	22,3%	58,9%	18,8%
község	19,7%	60,9%	19,4%
Etnikum			
cigány	41,4%	50,9%	7,8%
nem cigány	12,1%	62,7%	25,2%
A szülők iskolázottsága			
legfeljebb általános isk.	29,1%	64,8%	6,0%
legfeljebb szmk	14,9%	66,0%	19,1%
magasabb	7,8%	46,7%	45,6%
Összesen	17,5%	60,3%	22,2%
N	117	403	148

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Az interjúkból az derült ki, hogy a kimaradó gyerekek idősebb testvéreinek iskolázottsági helyzete és foglalkozástörténete semmivel sem sikeresebb, mint maguké a kimaradóké.

Vagyis az esetek többségében a nagyobb testvérek sem szolgáltatnak pozitív mintát a kimaradó tanulók számára. Az idősebb testvérek között sok a szakképzettséggel nem rendelkező, segédmunkásként, betanított munkásként dol-

gozó fiatal felnőtt, vagy szakképzettség nélkül fiatalon családot alapító, "háztartásbeli". A szakmai végzettséget szerzett idősebb testvérek esetében is gyakori, hogy a testvér nem abban a szakmában dolgozik, amelynek a képesítését megszerezte. Ez egyúttal azt is jelzi, hogy az iskolai és foglalkozási kudarcok nem a kimaradó gyerekek személyes adottságaival függnek össze, hanem sokkal inkább családjuk helyzetével, ill. annak a mikrokörnyezetnek a helyzetével, amelyben élnek.

4. A családok anyagi helyzete

Nyilvánvalóan a szülők munkanélküliségével is magyarázható a családok nehéz anyagi helyzete. A kimaradó tanulók közel felének családjában fordul elő évente többször, és több, mint egyharmaduk családjában havi gyakorisággal, hogy a hónap végére elfogy a pénzük, és kölcsönkérésre szorulnak. Az alkalmanként és a rendszeresen anyagi gondokkal küszködő családok is jóval magasabb arányt képviselnek a kimaradók, mint ugyanezen iskolák 10. osztályos tanulóinak esetében.

Előfordul-e pénzzavar a családban

Pénzzavar	10. osztályosok	Kimaradók
Nem fordult még elő	33,5%	17,7%
Évente párszor	32,6%	44,6%
Minden hónapban	11,5%	35,5%
Nem tudja	22,4%	2,1%
Összesen	100,0%	100,0%
N	2020	327

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002.
10.osztályos tanulói kérdőív, 2001

A kimaradó gyerekek családjainak rossz anyagi helyzetét jelzi az is, hogy közel kétharmaduknál gondot jelent a költségesebb fogyasztási cikkek megvásárlása és közel egyharmaduk esetében lakásfenntartásra és ruházkodásra sem jut elég pénz. A kimaradók 14%-a mondta azt, hogy az alapvető élelmiszerek megvásárlása is gondot jelent a család számára. Ha ezeket az adatokat a 10. osztályos szakiskolai tanulók adataival összehasonlítjuk, egyértelműen kiderül, hogy a kimaradók az átlagnál jóval szegényebb családokhoz tartoznak.

Mire nem jut elég pénz a családban (a válaszadók %-ában)

Pénzhiány	10. osztályosok	Kimaradók
Élelem	4,6	13,9
Lakásfenntartás	15,4	27,1
Ruházkodás	13,4	31,5
Beruházás	31,8	64,4
Szórakozás	24,0	39,1
N	1786	318

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002. 10.osztályos tanulói kérdőív, 2001

Alig találtunk olyan családot, ahol az anyagi körülmények a rendszerváltást követően javultak volna. A családok jelentős hányada fedezi a megélhetési költségeket segélyekből és szociális támogatásból. Egy másik részük igen szerény körülmények között él, komolyabb beruházásokra nem vállalkozhat, kizárólag a mindennapi megélhetés szerény költségeit tudja biztosítani. A személyes beszélgetések alkalmával a kimaradók a következőképpen jellemezték családjaik anyagi helyzetét:

"Nagyobb vásárlásokra nincs pénzünk, meg szórakozásra sem nagyon, csak néha kapok zsebpénzt."

"Még a nyáron jobban éltünk, de most, hogy bejöttek a hidegek a ház is összeomlott. Nagyon felvizesedett, mert vályog, nemcsak kívülről, hanem belülről is. Fel kellene újítani."

"Igazából előtte is szerényen éltünk, csak a legszükségesebb dolgokra költöttünk és most is így élünk. Csak sajnós sokszor bizonytalan a helyzet, hogy meg lesz-e hónapról hónapra a legszükségesebb."

"Most felnőtt fejfel a ruházkodás is többbe kerül, mert érdekel, hogy milyen ruhában járok. Aztán néha-néha elmegyek szórakozni, de ezt saját magamnak kell megteremteni, mert édesanyámnak sincs sok pénze, sajnós. Neki kell a rezsit fizetnie és a havi élelmiszert is megvennie, ugye, amit muszáj."

"A családi körülményeim olyanok, hogy problémák vannak. Anyagi gondok. Sokan vagyunk nagyon a családban. Hát, romlott a helyzet, mert egyre többen lettünk. Nehezen lehet kijönni."

"Az egyetlen gondunk az, hogy nagyon szegények vagyunk. Az egyetlen gondunk a pénz. Sok a gyerek és senki sem dolgozik a családban csak az élettársam. Az élelmet megvesszük, de másra nem igen jut."

"A tanárok is tudták, hogy rossz az anyagi háttér, anyukám iszik, emiatt van, amikor nem tudunk enni sem."

Jelenleg a kimaradó gyerekek közül a továbbtanulókat kivéve mindenkinek (a munkanélkülieknek is) van valamilyen jövedelme, amire igen nagy szükségük van, hiszen anyagi tekintetben sokkal kevésbé támaszkodhatnak a családjaira (kevesebben kapnak pénzt otthonról ruházkodásra és szórakozásra, és mindössze egyötödük számíthat rendszeres zsebpénzre), mint ahogy az a 10. osztályos tanulók esetében jellemző.

Milyen anyagi segítséget kap a családjától (a válaszadók %-ában)

Pénzhiány	10. osztályosok	Kimaradók
Lakás	77,2	88,6
Étkezés	93,4	88,3
Ruházkodás	92,3	69,1
Szórakozás	70,8	36,7
Rendszeres zsebpénz	58,3	21,3
Alkalmi zsebpénz	33,7	31,8
N	2004	318

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002. 10.osztályos tanulói kérdőív, 2001

Annak ellenére, hogy családjaiktól a kimaradó gyerekek lényegesen kevesebb támogatást kapnak, ez a támogatás a gyerekek szerint több, mint kétszer annyi esetben jelent komoly áldozatot a szülők számára, mint a 10. osztályosok esetében.

Mekkora megerőltetést jelent a tanuló támogatása a család számára

Mekkora megerőltetés	10. osztályosok	Kimaradók
Komoly áldozat	17,5%	37,2%
Nem megerőltető	63,2%	43,3%
Nem probléma	19,4%	37,2%
Összesen	100,0%	100,0%
N	1973	299

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002. 10.osztályos tanulói kérdőív, 2001

Vagyis a kimaradó gyerekek családjainak igen nagy hányada (ahol nincs munkaképes szülő, vagy a szülők közül nincs mindkettőnek munkája) szegényesen, nélkülözések közepette él. A postai kérdőíveket kitöltő kimaradó tanulók válaszai szerint a családoknak mindössze 10%-a élt anyagi gondok nélkül, 62%-uknak időnként adódtak pénzgondjaik, 29%-uknak a családi életét viszont súlyos anyagi gondok nehezítették.

Az anyagi helyzetre vonatkozó adatokat egyéb jellemzőkkel összevetve jól látszik, hogy a nagyobb településeken élő családok jobb anyagi helyzetben élnek, mint a kisebb települések lakói, és hogy az apa nélküli csonka családok anyagi helyzete a legnehezebb. A családok anyagi helyzete szorosan igazodott a szülők iskolai végzettségéhez és munkapiaci helyzetéhez is. A legfeljebb általános iskolai végzettséggel rendelkező szülők és a munkanélküli szülők közel fele küszködött súlyos anyagi gondokkal. A legrosszabb anyagi körülmények között kétségtelenül a cigány tanulók éltek. Közülük az átlaghoz képest kétszer annyian tartoztak a súlyos anyagi gondokkal küszködő családokban élők közé, és fele annyian azok közé, akiknek anyagi gondoktól mentesen él a családjuk.

A családok anyagi helyzete egyéb jellemzőik szerint

Jellemzők	Súlyos gondok	Időnként problémák	Gondtalanság
Nem			
nő	33,0%	58,4%	8,6%
férfi	26,1%	63,6%	10,2%
Lakóhely típusa			
főváros	33,3%	50,0%	16,7%
megyeszékhely	25,4%	59,2%	15,5%
város	23,6%	63,0%	13,3%
kisváros	34,5%	58,0%	7,6%
község	29,2%	63,9%	6,9%
Etnikum			
cigány	50,8%	45,3%	3,9%
nem cigány	23,8%	64,9%	11,2%
Család			
anya nélkül él	30,8%	56,4%	12,8%
apa nélkül él	36,9%	54,9%	8,3%
saját családdal él	32,6%	59,6%	7,9%
A szülők iskolázottsága			
legfeljebb általános isk.	40,5%	57,7%	1,8%
legfeljebb szmk	27,8%	63,4%	7,8%
magasabb	14,6%	66,7%	18,8%
A szülők munkapiaci helyzete			
mindkettő inaktív	47,8%	50,4%	1,7%
egyik inaktív	29,4%	62,1%	8,5%
mindkettő dolgozik	10,2%	72,1%	17,7%
Összesen	28,7%	61,7%	9,6%
N	178	395	63

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Összefoglalóan tehát elmondhatjuk, hogy a családi hátrányok (a családfelbomlás, a szülők alacsony iskolázottsága, munkanélkülisége és alacsony jövedelme) egyenként is határozottan növelik a középfokú iskolákból való kimaradás esélyét, "halmozódva" pedig szinte lehetetlenné teszik a gyerekek sikeres középiskolai pályafutását.

Iskolai pályafutás

5. Általános iskola

A középfokú iskolákból kimaradt tanulók 73%-a csak egy általános iskolába járt, 23%-uk azonban legalább egyszer általános iskolát változtatott. Az iskola-változtatás az esetek 59%-ában a család költözködése miatt történt, 14%-ában a tanulók fegyelmi problémái, 11%-ában pedig tanulmányi problémák miatt.

Bár összességében a kimaradók 71%-a minősítette jó színvonalúnak általános iskoláját, a személyes kérdőívekből az is kiderült, hogy az általános iskolában 12%-uk egyáltalán nem tanult idegen nyelvet, és 28%-uk nem tanult informatikát. Ezeknek a későbbi (középiskolai majd munkapiaci) boldogulás szempontjából igen fontos tantárgyaknak az általános iskolai oktatását egyébként a tanulóknak mindössze egytizede minősítette magas színvonalúnak. Vagyis, ha tanultak is ilyen tantárgyakat az általános iskolában, ez meglehetősen gyenge színvonalon történt.

Az általános iskolai oktatás színvonala

Színvonal	Idegen nyelv %	Informatika %
Nem tanult	11,5	27,9
Alacsony	38,5	32,4
Közepes	38,8	28,2
Magas	11,2	11,5
Összesen	100,0	100,0
N	330	330

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A középiskolákból kimaradó tanulók az általános iskolában a szakmunkás-képzésben továbbtanulók átlagának megfelelő eredményeket értek el. A kimaradó tanulók 8. osztályos általános iskolai tanulmányi átlageredménye mindössze egy tizeddel volt gyengébb (3,2), mint a 10. osztályos tanulóké (3,3). Ezek az eredmények (ahogy a szakmunkástanulók többségének esetében) nem annyira a tanulók képességeivel, mint a tanuláshoz és az iskolához való viszonyukkal hozhatók összefüggésbe. Amikor a személyes kérdőíveken megkérdeztük a kimaradókat, hogy ennek a tanulmányi eredménynek az eléréséhez mennyit tanultak az általános iskolában, 71%-uk mondta azt, hogy nem sokat tanult, 23%-uk úgy emlékezett, hogy elég sokat tanult, és mindössze 5%-uk mondta azt, hogy sokat tanult. A tanulás mennyisége nem nagyon mutatkozott

meg az általános iskolai eredményeken. A "sokat" tanulók 3,3-es, az "elég sokat" tanulók 3,2-es, a "keveset" tanulók pedig 3,1-es átlageredményt értek el.

A kimaradók háromnegyed részének bukás nélkül sikerült elvégeznie az általános iskolát, egynegyedük azonban a nyolc év alatt legalább egyszer megbukott. Az átlagosnál is többen buktak a fiúk közül, a nagyvárosi iskolák tanulói közül, a cigány tanulók közül, az anya nélküli családban élők közül, valamint az alacsonyan iskolázott és az inaktív szülők gyerekei közül. Vagyis a társadalmi és a családi hátrányok már a kimaradó gyerekek általános iskolai tanulmányi eredményein is megmutatkoztak.

**Az általános iskolában bukott tanulók aránya a családok jellemzői szerint
(a válaszadók %-ában)**

Jellemzők	Bukottak aránya
Nem	
lány	19,3%
fiú	28,7%
Lakóhely típusa	
főváros	37,5%
megyeszékhely	38,2%
város	20,3%
kisváros	21,6%
község	25,3%
Etnikum	
cigány	34,9%
nem cigány	22,0%
Szülők együttélése	
együtt élnek	23,6%
elváltak	28,6%
apa meghalt	28,6%
anya meghalt	37,5%
együtt élnek	23,6%
A szülők iskolázottsága	
legfeljebb általános isk.	33,0%
legfeljebb szmk	23,1%
magasabb	15,5%
A szülők munkapiaci helyzete	
mindkettő inaktív	29,5%
egyik inaktív	25,0%
mindkettő dolgozik	22,2%
A család anyagi helyzete	
súlyos anyagi gondok	27,7%
vannak anyagi problémák	24,0%
nincsenek anyagi gondok	27,3%
Összesen	25,4%
N	318

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A kimaradó gyerekek többsége az általános iskola felső tagozatára lett "gyenge" tanuló. Tanulmányi eredményeik a 2-3-as határán "billegtek", és fokozatosan ez az eredmény jelentette a "normát" a számukra. Rossz évnek az számított, ha megbuktak valamelyik tantárgyból, jónak pedig az, ha 2-3-assal sikerült megúszniuk. Ezt a "gyenge" tanulmányi produkciót környezetük (szülei, tanáraik, osztálytársaik) is elfogadták, s így lényegében senki nem készítette őket arra, hogy erről a teljesítmény-szintről feljebb kerüljenek. Vagyis a kimaradó gyerekek tanulmányi kudarcai már az általános iskolában elkezdődtek.

Amikor megkérdeztük a kimaradóktól, hogy az általános iskolában milyen tantárgyak tanulása okozott számukra nehézséget, 86%-uk legalább egy, 48%-uk pedig több tantárgyat is említett. A válaszadók közel felének okozott problémát a matematika, a fizika és a kémia megtanulása. Az idegen nyelvet viszonylag kevesen említették a "nehéz" tantárgyak között, de ennek az volt az oka, hogy volt, aki egyáltalán nem tanult idegen nyelvet az általános iskolában.

Miből voltak tanulási nehézségei az általános iskolában (a válaszadók %-ában)

Tantárgy	%
Matematika	43,9
Fizika, kémia	40,2
Földrajz, biológia	11,3
Magyar	14,9
Történelem	15,2
Idegen nyelv	10,7
N	328

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A tanulmányi problémák természete szerint a tanulók két típusba sorolhatók.

- A kimaradó gyerekek egy kisebb csoportjának gyenge képességei miatt okozott problémákat általános iskolában a tanulás. Ők azok, akik kisegítő osztályokba jártak, vagy majdnem oda kerültek, nehezen tanultak meg írni, olvasni, és annak ellenére, hogy legalábbis alsó tagozatban még sok időt fordítottak a tanulásra, gyenge tanulmányi eredményeket értek el.
- A kimaradók másik, jóval népesebb csoportjába azok a viszonylag jó képességű tanulók tartoznak, akik soha nem töltöttek sok időt a tanulással, de az általános iskola alsó tagozatán még nem voltak tanulási problémáik. Az ő problémáik felső tagozaton kezdődtek azokkal a tantárgyakkal (matematika, fizika, idegen nyelvek), amelyek már túlságosan "nehezek" voltak ahhoz, hogy tanulás nélkül elsajátíthatók legyenek, s amelyekben ily módon komoly hátrányokat, lemaradásokat halmoztak fel. Az ebbe a csoportba tartozó gyerekeknek fokozatosan romlottak a tanulmányi eredményeik, és az általános iskola utolsó éveiben már kifejezetten gyenge átlagokat produkáltak. Mire középiskolába jelentkeztek, a sok kudarcélmény hatására, már éppen "elegük volt" az iskolából és a tanulásból. Az interjúkban erről a következők olvashatók:

"Általános iskola alatt még jó volt, mert még jól tanultam, felsőben heted-nyolcadikban kezdett kettes átlagom lenni. Akkor kezdtem már idősebb lenni, és akkor már nem annyira érdekelt a tanulás, inkább a csavargás. Hazajöttem az iskolából lementem az udvarra, utána meg már a városba. Az átlagom kezdett romlani kettesre-hármasra, hatodik osztályban. Hetedikben és nyolcadikban is kettes. Ötödikig-hatodikig komolyan vettem a tanulást, utána meg már egyáltalán nem érdekelt. Nem szerettem a padban csücsülni."

"Én nem vagyok az a "tanulós" fajta. Bukni soha nem buktam, és igazán nehézségeim nem is voltak egyetlen tantárggyal sem. Mindig úgy voltam, most is úgy vagyok, hogy minél előbb végzek a tanulással, annál jobb. Az órákon odafigyeltem, ez meg elég volt ahhoz, hogy a jegy görbüljön. Nekem meg ennyi elég is volt. Nem foglalkozok a tanulással."

"Nem vettem túl komolyan a tanulást, csak a napköziben összezsáptam a házit, főleg abból éltem, amit az órákon megjegyeztem. Otthon soha nem tanultam."

"Minél nagyobb lettem, nyolcadik fele, egyre rosszabb lett az átlagom. A szüleim nem nagyon voltak elégedettek, de hát nem tudtak mit tenni. Hiába mondták, hogy tanuljak, mintha a falnak beszéltek volna, nem vettem komolyan."

"Alsó tagozatban jól tanultam, négyes voltam. Nem mondhatnám, hogy szerettem iskolába járni, de figyeltem az órán. Az volt inkább a gond, hogy órára be kellett járni. Nem voltam a tanulás nagy híve, nem tudtak lekötni a tanárok. Ötödik fél évig idegen nyelvet is tanultam, de aztán lement kettesre a tanulmányi eredményem. Minél idősebb lettem, annál rosszabbul tanultam. Az iskolában odafigyeltem, de itthon nem tanultam. Amit órán megtanultam, azt tudtam."

"Ha jól emlékszem harmadik osztályig 4-5-ös tanuló voltam. De azután kezdtem belemarkolni az életbe, rájöttem, hogy nemcsak a tanulás van, kezdtem lerontani, és 5-ben visszaestem hármasra, aztán szépen fokozatosan hanyatlottam. Ha jól emlékszem ötödikben vagy hatodikban buktam is."

"Mikor bekerültem általános iskolába, akkor még négyes-ötös tanuló voltam, de aztán minél feljebb mentem az osztályokban, annál lejjebb ment a tanulmányi eredményem. Egyre rosszabbul tanultam. Nyolcadik félévkor meg is buktam."

A tanulmányi eredmények fokozatos romlásában a családi helyzet alakulásának is fontos szerepe volt. A kisgyerekkorban még ép családok a gyerekek tizenéves korára fokozatosan felbomlottak, a kisgyerekkorban még életerős, keresőképes szülők pedig fokozatosan munkanélkülivé, elesetté (alkoholistává, mentálisan beteggé, rokkanttá, stb.) váltak. A családnak egyre nagyobb szüksége volt a gyerekek otthoni munkájára (főként a lányok esetében a kisebb testvérek gondozására), és a szülők egyre kevésbé voltak képesek gyerekeik tanulmányi eredményeit figyelemmel kísérni és gyerekeiket tanulásra ösztönözni.

Amikor a személyes kérdezés során a tanulmányi kudarcok okai felől érdeklődtünk, a kimaradók közel egyharmada mondta azt, hogy túlságosan nehéz volt számára az általános iskolai tananyag, és majdnem 80%-a indokolta azzal a tanulási problémáit, hogy nem figyelt az órákon, vagy pusztán abból próbált megélni, amit az órán hallott, de otthon nem foglalkozott a tanulással, vagy egyszerűen nem érdekelte az iskola és a tanulás.

Mi okozta a tanulási problémákat az általános iskolában (a válaszadók %-ában)

Ok	%
Nehéz tananyag	31,8
Nem tanult otthon	28,2
Nem érdekelte a tanulás	25,2
Nem figyelt az órákon	24,8
N	328

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Mivel a kimaradó gyerekek szüleiktől nem számíthattak sem kellő inspirációra a tanulást illetően, sem segítségre tanulási problémáik megoldásában, általános iskolai eredményeik az átlagosnál sokkal inkább "tanárfüggők" voltak. Vagyis ha szerencsájukre olyan tanárral találkoztak, aki fel tudta kelteni tantárgya iránt az érdeklődésüket, akkor abból a tantárgyból jobb eredményt értek el, ha pedig nem találkoztak ilyen tanárral, akkor gyengén produkáltak. Tehát a kimaradó gyerekeknek az általános iskolában sokkal több tanári törődésre lett volna szükségük, mint amennyiben részesültek.

A majdnem minden gyereknél jelentkező tanulási problémák ellenére csak a középiskolából kimaradók 58%-a emlékezett úgy, hogy egyáltalán kapott valamilyen segítséget tanáraitól tanulási problémái megoldásához. A tanulók alig egyharmada vett részt alkalmi korrepetálásokon, és alig több, mint egytizedük járt rendszeres korrepetálásra. Személyes tanári felzárkóztatásban (iskolán kívül vagy belül) még ennél is csekélyebb hányaduknak volt része.

Milyen segítséget kapott az általános iskolában a tanuláshoz (a válaszadók %-ában)

Ok	%
Rendszeres korrepetálás	12,1
Alkalmi korrepetálás	30,6
Külön tanár az iskolában	8,8
Külön tanár az iskolán kívül	7,0
N	328

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Ezekből az adatokból az derül ki., hogy az általános iskolai tanárok többsége nem tekintette "problémának" a kimaradó gyerekek gyenge tanulmányi teljesítményét, s többségüktől mindössze annyi empátia volt várható, hogy nyolcadikban már nem buktatták meg őket, ami lehetővé tette, hogy közép fokú iskolákba jelentkezzenek. A 8. osztályos tanulmányi eredmények "feljavítása" természetesen a tanároknak és az iskoláknak is érdekében állt, mivel 7-8. osztályban különösen a jobb képességű gyenge tanulók, fegyelmi vétségeikkel sok bosszúságot okoztak a tanároknak és konfliktusos helyzeteket teremtettek az iskolában.

Az interjúkból az derült ki, hogy az általános iskolában a kimaradó tanulók és tanáraik között még szoros és személyes volt a kapcsolat. Valamennyi beszá-

moló szerint voltak kifejezetten "jó" és kifejezetten "rossz" tanáraik. Mivel segítségre lényegében mindenkinek szüksége volt, részben az otthon hiányzó felnőtt törődés, részben pedig tanulási problémáik miatt, jó tanárnak az számított, aki nek a részéről türelmet, elfogadást, személyes törődést és személyre szóló segítséget tapasztaltak.

"Voltak olyanok, akiket nagyon szerettem. Például segítettek nekem nagyon sokat a tanulásban is, bármelyik tantárgyból. Akármilyen volt, segítettek tényleg rajtam, a pályakezdésben is, mindenben."

"Jónak tartottam a matematika tanáromat, aki, bár szigorú volt, és keményen bevasalta a tananyagot, de amikor igazán látta, hogy valaki, valamit nem tud, bármiben a segítségére volt."

"Az osztályfőnök mindig úgy viszonyult hozzám, hogy ha nehezebben olvastam, akkor azt mondta, olvasd el még egyszer lassabban. Nagyon jó tanár volt."

"A matek tanárt szerettem legjobban. Ő olyan barátságos volt velünk állandóan. Úgy tanított bennünket, hogy szinte csak humor ment egész órán, és úgy tanított meg bennünket. Szóval a hülyeséggel tanította meg az anyagot, és egyszerre bennünk maradt. Őt csíptem. A matek tanárunk olyan volt, hogy állandóan vitt bennünket, minden felé. Ő segített legjobban. Ha az iskolában valami probléma volt, őhozzá lehetett fordulni, mert ő értett meg bennünket legjobban."

"Másodikban nagyon jó voltam, mert akkor másik tanár volt, az leült mellém, elmagyarázta, elmondta, megmutatta, hogy mennyit kell ebből elvenni, hogy ennyi legyen. Akkor nagyon jó voltam mindenből. Az tényleg nagyon jól, ment."

"Szerettem nagyon iskolába járni és az osztályfőnökömet is szerettem. Nagyon szigorú volt, de odafigyelt rám. Egyszer sokat rosszkodtam órán, ezért kaptam tőle egy nyaklevest. Nem volt nagy, de ebből tudtam, hogy nem lehet vele szórakozni és úgy gondoltam, hogy a többi tanárral sem lehet."

"Az osztályfőnököm amúgy nagyon szigorú tanár volt, de nagyon sokat köszönhetek neki. Sokszor mellém ült, a házához is elmehettem, tanult velem, felkészített a vizsgára. Ha nagyobb felmérőt írtunk, akkor elhívott magához és nagyon sokat köszönhettem neki. Tudta, hogy édesanyám egyedül nevel és sokat dolgozik, és ezért is jobban odafigyelt rám, azt hiszem. Bár az iskolában nem szerették, mert elég szigorú volt, én úgy érzem, hogy sokat köszönhetek neki."

"Rossz" tanárnak az számított, aki igazságtalanul bánt velük (nem szerette őket, "pikkelt" rájuk, stb.), vagy aki büntetésektől remélt nevelési eredményeket. Mivel felső tagozaton már többnyire rossz tanulónak és "nehezen kezelhetőnek" számítottak, rendszeresen büntetéseket kaptak, és ezekkel együtt súlyos sérelmeket szenvedtek el. A tanári büntetéseknek ritkán volt pozitív eredményük. A büntetés jobb esetben közömbösséget, rosszabb esetben ellenállást sőt helyenként agressziót váltott ki a gyerekekből.

"Az utolsó osztályfőnök igen ellenszenves volt. Nem tudom már, hogy mivel váltotta ki. De amikor jött, az első benyomás az volt hogy ellenszenves, aztán ez végig bennem maradt. De nem csak nekem volt ilyen, hanem majdnem az egész osztálynak. Szinte rettegtünk, amikor ő tartotta az órát."

"Más iskolában én nem nagyon hallottam olyanról, ami itt azért sokszor előfordult, hogy elsuhan a pálca, a pofon, a méterrúd, mert azzal szokták fenyíteni a gyerekeket. Nem sok tanár, kettő vagy három, aki ilyen. Tehát aki még mindig folyamodik a testi fenyítéshez. Rám nem hatott, mert én úgy voltam vele, ha már megvernek ezért, akkor már csak azért is, hogy valamilyen szinten csak azért se a tanároknak legyen igazuk. Mert ezzel a testi fenyítéssel, hogy méterrúd, meg pálca meg egyebek, ezzel nem érnek el semmit. Ez egy olyan dolog, hogyha mit tudom én kiabáltunk az órán, akkor ki kellett menni az osztály elé és le kellett hajolni és 15 pácát kaptunk a tanártól. Ez az embert megalázza elég rendesen, tehát ott 30 ember előtt valamilyen szinten megaláznak. És az embernek az önérzetét sárba tiporják ezzel."

"Hát, amelyik ellenszenves tanár volt, ő nem kedvelt engem, ő nem segített. Inkább órán mindig kiszúrt, aztán akkor szól, hogy menjek ki a táblához, aztán akkor ott nem tudtam semmit se. Valami feladatot adott, de nem tudtam megoldani. Égtem az osztálytársak előtt, juj de kellemetlen volt."

"Nem nagyon csíptük egymást. De én nem foglalkoztam vele. Elég szabad kezű volt a hapsi, ha valaki valami hülyeséget csinált, akkor elcsattant egy pofon, vagy mit tudom én mi. De végül is elég korrekt volt, mert volt olyan, hogy két gyerek verekedett, akkor kihívta őket, szembeállította őket egymással, és akkor azt mondta: na adjál neki egy fülest, te meg add vissza, és akkor visszaadta. De ha tényleg valami olyat csinált az ember, akkor az ő részéről is elcsattant egy-két saller."

"Az osztályfőnököm olyan volt, hogy voltak bizonyos kedvencei az osztályban, azoknak kellett hinni, és nem vizsgálta ki a dolgokat. Amikor az ember odament hozzá valami problémával, csak annyit mondott, hogy biztosan annak a néhány embernek van igaza, csak nekik lehet igazuk. Nem érdekelte hogy mi a dolgok alapja."

"A tanárokat megutáltam. Mindig én voltam letolva, és mindig engem csesztettek. Ki akartak küldeni, meg hogy egyest kapok. Olyan is volt, hogy hozzá vágtam a tanárhoz a tollamat, meg olyan is, hogy összeverekedtem az egyik tanárral. Kihívott felelni, mert rossz voltam az órán. Kopasz volt a tanár és amikor fölött egy kérdést, válaszoltam rá, és vártam a következő kérdést, de úgy gondolta, hogy nekem kéne kitalálnom valamit, amit az anyaggal kapcsolatban kellene mondanom. Aztán én nem mondtam semmit, és ő mondta menjek a helyemre, egyes. Én meg mondtam neki, hogy hülye kopasz. Ő utánam jött, elkezdett csapkodni, én meg vissza, aztán kergettük egymást a teremben."

Az idézett interjú részletekből is az derül ki, hogy a kimaradó tanulók egy részénél a tanulmányi problémák mellett az általános iskolában már "viselkedési" gondok is jelentkeztek. Majdnem egynegyedüknek volt konfliktusa valamelyik tanárral, és 16%-uknak volt konfliktusa valamelyik társával is.

Problémák az általános iskolában (a válaszadók %-ában)

Problémák	%
Túl szigorú szabályok	8,2
Konfliktus a tanárokkal	23,0
Konfliktus a társaival	16,1
N	330

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Általános iskola alsó tagozatában a kimaradó gyerekek többségével még semmiféle fegyelmi probléma nem volt. A fegyelmi problémák felső tagozatos korban, főként 7-8. osztályban kezdődtek, a jobb képességű gyerekek tanulási problémáival egyidőben. A fegyelmi vétségek forrása a legtöbb esetben az volt, hogy azok a viszonylag jó képességű gyerekek, akik kamasz korukra a tanulásban reménytelenül lemaradtak (tanulmányi eredményeik a bukás határán "billegték"), mikrokörnyezetükben (főként kortárscsoportjukban, osztálytársaik körében) bátorságuk és fizikai erejük bizonyításával igyekeztek presztízszre szert tenni. Ennek köszönhető az iskolai szabályok megszegéséből (tanárokkal szembeni tiszteletlenség, szándékos rongálások, igazolatlan hiányzások, stb.) és a társaikkal szembeni agresszióból (verekedések) származó fegyelmi vétségek többsége.

Az általános iskolai fegyelmi vétségekre a tanárok különböző fokozatú büntetésekkel (ellenőrzős beírások, intők, stb.) reagáltak, a tanulók pedig nem vették túlságosan komolyan ezeket. Annál is inkább, mert az iskolai fegyelmi "zűröknek" otthon sem volt komolyabb következményük, a szülők részéről legfeljebb "fejmosásra", korholásra, esetleg enyhe büntetésre számíthattak.

Annak ellenére, hogy a kimaradó gyerekek többségének kevés sikerélménye, és számos konfliktusa volt az általános iskolában, utólagos értékelésük szerint a legtöbben szerettek általános iskolába járni, és jól érezték ott magukat. Ebben a pozitív értékelésben feltehetően nem csak az játszik szerepet, hogy az idő megszépíti az emlékeket, hanem az is, hogy többségük számára az ezután következő középiskolai pályafutás az általános iskolainál sokkal súlyosabb kudarcot jelentett. Az általános iskolák pozitív értékelésében természetesen nem a tanulmányi sikereké a fő szerep (hiszen a kimaradók többsége már az általános iskolában sem volt sikeres), hanem inkább a gyerekközösségeké, amelyekről szinte mindannyian pozitív élményeket őriznek, és néhány, a gyerekeket jól ismerő, a gyerekekkel törődő, személyes kapcsolatokat ápoló általános iskolai tanáráé, amelyeneket a kimaradók a középiskolákban már alig találtak.

6. Tanulási motiváció

A társadalom alsó csoportjait jellemző szubkultúrának megfelelően a kimaradó gyerekek családi "nevelése" főként az anyák feladata volt. Amikor még volt egészséges apa a családban, akkor dolgozott, és nem ért rá a gyerekekkel törődni, amikor pedig megbetegedett, alkoholista lett, vagy kivált a családból, végképp az anyára hárult a gyereknevelés. Amíg voltak apák a családban, övéké volt a tekintélyes, "szigorú" szülői szerep, és az anya volt az "engedékeny", amikor pedig az anya egyedül maradt, egyedül kellett betöltenie mindkét funkciót.

A kimaradó tanulókkal készült interjúkból az derült ki, hogy a kimaradó tanulók iskolai viselkedését jellemző agresszív magatartási mintákat a gyerekek

legtöbbször a családban tanulták el. A családi együttéléseket gyakori (szülők és szülők, valamint szülők és gyerekek) közötti konfliktusok terhelték, és a konfliktusok megoldása igen gyakran torkollott agresszióba (veszekedések, verekedések). Az agresszív magatartás a szülők és a testvérek viszonyát egyaránt jellemezte. A gyerekekkel készült interjúkban erről a következők olvashatók:

"Nagyon sokszor veszekedtek velünk, ha nem úgy csináltunk valamit ahogy ők akarták. Csak hát kevés időt töltöttek velünk. Úgy meg nem vert, de egy-két pofon elcsattant, vagy a fenekemre ütött, de nagyon nem vert meg."

"Volt hogy anyukám engem küldött el borért, és én nem akartam elmenni, és megvert ezért szíjjal. Lila volt a hátam."

"Akik örökbe fogadtak, hát ők sem voltak egy minta család. Az apa verte anyát, a mostoha bátyám is anyát. Mert anya jobban szeretett engem, mint őt. Gyakran volt kint a rendőrségi kocs, állandó volt nálunk a veszekedés."

"Az én apukám nagyon kemény ember volt. Testileg is, fizikai értelemben is, meg olyan erőszakos féleség. Sokszor kaptunk ki, az biztos. Foglalkozott is velünk, de nem úgy, mint egy igazi apa, olyan szépen, nyugodtan. Agresszív volt. Kiskoromban, ha 8 óráig kint voltam, akkor kikaptam. Olyankor volt háború. Itthon jutalom az nem volt, de büntetést kaptam eleget, az biztos."

"Nyakleves is volt, és szidás is. Kisebb fokozatúak voltak akkor, ha rossz jegy volt, vagy intő. Ilyenkor tanulás és letérdelni. Hát a komolyabb fokozat az volt, amikor rendszeresen rossz jegyet hoztunk, vagy engedély nélkül elmentünk valahova. Akkor jött a nyakleves, szobafogság, meg ilyesmi."

"Volt hogy nevelőapám meg akarta ölni anyut, én megvédtem, elvettem tőle a kést, és odanyomtam a nevelőapám torkához, hogy hagyja békén. A nevelőapám meg anyukám miatt majdnem öngyilkos lettem. Leugrottam volna a 6-ik emeletről, az egyik lábam már kint volt, és a nevelőapám fogott vissza. 9-10- éves lehettem."

A kimaradó gyerekek családjában a gyerekek "státusa" is az alsó társadalmi csoportok szubkultúrájának megfelelően alakult. A szülőket kiskorú gyerekeikhez, szoros és érzelem teli viszony fűzte, a családokban általában a kisebb gyerekek volt a "kedvenc", őt kényeztették, neki engedtek meg többet, de ahogyan az évek teltek, a gyerek fokozatosan elvesztette "előjogait", különösen, ha újabb kistestvér született. Ilyenkor a nagyobb gyerekekre hárult a munkában elfoglalt, beteg, vagy a családból kivált szülő helyettesítésének a feladata. Gyakori, hogy ők gondozták a kisebb testvéreket. Előfordul, hogy a "szülőpótló" szerep betöltése az iskolából való kimaradásban is fontos szerepet játszott: ilyenkor a nagyobb testvér azért nem tudott rendszeresen iskolába járni, vagy a tanulásra kellő időt fordítani, mert kisebb testvéreit kellett gondoznia.

Annak ellenére, hogy valamennyi gyerek arról számolt be, hogy szülei fontosnak tartották az iskolába járást, a tanulást, és azt szerették volna, ha a gyerekek jól teljesít az iskolában, az iskolával és a tanárokkal az alsó társadalmi rétegekre jellemző "laza" kapcsolatot tartottak, vagyis nem volt jellemző a középosztályi családokban általános, folyamatos kapcsolattartás és együttműködés. Ennek az volt a legfőbb oka, hogy a szülők tájékozatlanok voltak az iskola elvárásait illetően, és gyakorlatlanok, ill. gátlásosak a formális és informális kap-

csolattartás szokásaiban. A kapcsolattartás általában a szülői értekezleteken való passzív jelenlétben merült ki, de a gyerekek életkorával előre haladva ez is mind ritkábbá vált. Ahogy a gyerekekkel való törődés otthon is az anyákra hárult, a szülői értekezletekre is inkább az anyák jártak. Konfliktusos helyzetekben a szülők (főként az anya) rendszerint a gyerekek mellé álltak, már csak azért is, mert nem ismerték közelebbről az iskola és a tanárok elvárásait és szempontjait.

Általános iskolás korában valamennyi kimaradó gyerek szülője azt ambicionálta, hogy a gyereke jó tanuló legyen. Ugyanakkor szinte egyetlen olyan kimaradó gyerekkel sem találkoztunk, akiknek valamelyik szülője is kikérdezte volna otthon a leckét, vagy segíteni tudott volna a gyerekeknek a tanulásban. Vagyis a gyerekek úgy boldogultak az általános iskolában, ahogy saját képességeikből és erejükből tellett.

A szülői segítség hiányát a gyerekek részben a szülők alacsony iskolázottságával (nem tudtak nekik segíteni), részben a szülők elfoglaltságával (nem volt idejük segíteni) magyarázták. A jó általános iskolai eredményekért dicséret, ritkább esetben pedig pénzjutalom járt. A rossz jegyekért szidalmazást, ill. büntetéseket kaptak otthon a gyerekek. A büntetést főként az érdeklődésüknek megfelelő, kedvenc tevékenységeiktől (TV nézés, sportolás, barátokkal való együttlét, stb.) eltiltás jelentette. A büntetéseknek semmiféle foganatja nem volt, a kimaradó gyerekek az általános iskola felsőbb osztályaiban már szinte kivétel nélkül gyenge, vagy kifejezetten "rossz" tanulmányi eredményeket produkáltak.

A szülők valamennyien elégedetlenek voltak ezekkel az eredményekkel, és azt gondolták, hogy gyerekeik jobb eredményekre lennének képesek, ha többet tanulnának. Ugyanakkor az évek múlásával, a gyerekekkel való érzelmi kapcsolat lazulásával, és a gyerekek ellenállásának növekedésével együtt, egyre kevésbé voltak olyan eszközeik, amelyekkel tanulásra bírhatták volna őket.

A szülők és a gyerekek közötti viszony megromlásának gyakori oka volt az iskolai kudarc és a felnőtt elvárásoknak nem megfelelő otthoni és iskolai viselkedés. Ezeket tapasztalva a szülők büntetésekkel próbálták "megregulázni" kamasz korú gyerekeiket, amivel nem értek el semmilyen eredményt, mert a büntetésekre a gyerekek ellenállással reagáltak, és a szülő-gyerek viszony tovább romlott.

Vagyis a kimaradó gyerekek iskolai kudarcai nem a középfokú iskolában, és még csak nem is az általános iskolában, hanem otthon, a szülők nevelési kudarcaival kezdődtek. Itt dőlt el, hogy a szülők, ha szeretnék is, nem képesek motiválni gyerekeiket a tanulásra, és nem képesek segítséget nyújtani nekik ahhoz, hogy sikeresek legyenek az iskolában. A középfokú iskolából való kimaradás tehát korántsem csupán a gyerekek kudarca. Ennek a sikertelenség-sorozatnak a szülők, az általános iskolák pedagógusai és a középfokú iskolák pedagógusai egyformán részesei.

7. Pályaválasztás

A kimaradó gyerekek középiskolai pályaválasztását elsősorban általános iskolai tanulási kudarcuk határozták meg. Mivel az általános iskola végére többségük gyenge tanulmányi eredményeket ért el, a pályaválasztás legfontosabb szempontja az volt, hogy olyan középiskolába jelentkezzenek, ahol nincs felvételi szelekció, ahova gyenge eredménnyel is felvételt nyernek, és ahol nem magasak a tanulmányi követelmények. Ebből egyenesen következett, hogy legtöbbjük számára továbbtanulási perspektivaként csakis valamelyik szakmunkásképző iskola jöhetett szóba.

Az általános iskolában elszenvedett kudarcok közé azonban nem csak a gyenge tanulási teljesítmény tartozott, hanem a gyerekek érdeklődésének elvesztése, ill. érdeklődésük hiánya is. Vagyis a később kimaradó gyerekek többségének nem csak azért volt igen nehéz feladat a középiskolai pályaválasztás, mert gyenge tanulmányi teljesítményeikhez és minimális ambícióikhoz illeszkedő "gyenge" iskolát kerestek, hanem azért is, mert lényegében semmi nem érdekelt igazán őket. Így az iskola kiválasztása sem történhetett érdeklődésüknek megfelelően, legfeljebb egyéb szempontok (gyenge bizonyítvánnyal is be lehet kerülni, az iskola közelsége, oda mentek az osztálytársak is, ne kelljen drága kollégiumi bentlakást igénybe venni, stb.) figyelembevételével.

A pályaválasztás "nehézségeit" fokozta, hogy sem szüleiktől sem általános iskolai tanáraiktól nem számíthattak segítségre. Az általános iskolai tanárok többsége teljes mértékben a családra hárította a pályaválasztási döntés felelősségét, s mindössze "adminisztrátori" szerepet vállalt, vagyis legfeljebb az űrlapok kitöltésében nyújtott segítséget. A szülők többségének pedig semmilyen elképzelése nem volt arról, hogy milyen szakmát és iskolát ajánljon a gyerekének, részben tájékozatlanságuk miatt, részben pedig azért, mert az ő ambícióikat is korlátozta a gyerekek gyenge általános iskolai teljesítménye. Végül is a pályaválasztási döntésbe a szülők többsége "nem szólt bele", tehát a döntést teljes mértékben a gyerekekre hárította.

A szakma és iskola-választási döntések "nehézségeivel" szemben a felvétel már kisebb gondot jelentett. A kimaradó tanulók 68%-át vették fel első helyre, ahova jelentkezett, 20%-ukat a második helyre, 10%-uknak pedig a harmadik helyre sikerült bejutnia. A középiskolákba belépő kimaradók 29%-ának kellett valamilyen felvételin átesnie, mielőtt felvételt nyert az iskolába. 15%-uk írásbeli vizsgát tett, 16%-uk pedig felvételi beszélgetésen vett részt.

Ha megvizsgáljuk, hogy a kimaradók közül kik voltak azok a tanulók, akiket a legnagyobb valószínűséggel elutasítottak abból az iskolából, ahová elsőként jelentkezett, a legtöbb családi és társadalmi hátránnyal sújtott tanulót (lányok, cigányok, elvált szülők, alacsony iskolázottságú szülők, nehéz anyagi helyzetben élő családok gyerekei) találjuk közöttük. Vagyis a családi és társadalmi hátrányok, a felvételi sikerességét jelentős mértékben befolyásolták.

**Az első helyről elutasított tanulók aránya egyéb jellemzőik szerint
(a válaszadók %-ában)**

Jellemzők	Elutasított
Nem	
lány	34,2%
fiú	28,6%
Lakóhely típusa	
főváros	37,5%
megyeszékhely	45,7%
város	27,9%
kisváros	27,5%
község	31,7%
Etnikum	
cigány	35,4%
nem cigány	29,6%
Szülők együttélése	
együtt élnek	29,8%
elváltak	35,9%
apa meghalt	30,0%
A szülők iskolázottsága	
legfeljebb általános isk.	34,3%
legfeljebb szmk	32,6%
magasabb	27,4%
A szülők munkapiaci helyzete	
mindkettő inaktív	28,3%
egyik inaktív	31,8%
mindkettő dolgozik	41,0%
A család anyagi helyzete	
súlyos anyagi gondok	37,0%
vannak anyagi problémák	31,1%
nincsenek anyagi gondok	21,7%
Összesen	29,8%
N	231

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Amikor arról kérdeztük a kimaradó tanulókat, hogy miért éppen az adott középfokú iskolát választották, az derült ki, hogy a tanulók majdnem felét a választott szakma megtanulása vonzotta az iskolába. Ezen a szemponton túl a legtöbben a kedvező "körülmények" miatt (közel volt, ide jelentkeztek a barátai) választottak iskolát, vagy azért, mert ezt tanácsolták nekik. Kifejezetten kevesen választottak középfokú iskolát annak színvonala (jó színvonalú nyelvoktatás, jó tanárok), vagy az iskola elvégzésével megnyíló perspektívák (továbbtanulás, elhelyezkedés) miatt. Vagyis a kimaradó tanulók iskolaválasztása jelentős mértékben eltér a középosztályi gyerekek és szülők iskolaválasztási szempontjaitól. Az ő választásukat ugyanis elsősorban rövid távú érdekek (körülmények) szabják meg, és nem a gyerek hosszú távú (iskoláztatási és elhelyezkedési) perspektívái.

Iskolaválasztási motívumok (a válaszadók %-ában)

Motívumok	%
A választott szakmát itt lehet tanulni	43,8
Érettségit és szakmát is ad	14,2
Magas színvonalú a képzés	8,6
Jó a nyelvoktatás	2,5
Jók a tanárok	9,6
Jó eséllyel lehet felsőfokra bejutni	5,6
Jó eséllyel lehet elhelyezkedni	9,3
Barátai is ide jelentkeztek	20,1
Közel van a lakóhelyéhez	31,8
Máshova nem vették volna fel	13,6
Ezt tanácsolták	20,1
N	324

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Az általános iskola elvégzése után (főként abból kiindulva, hogy másra nincs esélye) a kimaradó tanulók 90%-a szakmunkás akart lenni, vagyis szakmatanulási ambíciókkal lépett be a középfokú iskolába. Közel 70%-uk eredetileg is szakmunkásképzős osztályba készült, és oda is vették fel. 29% készült szakközépiskolai osztályba, és közülük 25%-nak sikerült ilyen osztályba bejutnia.

Az elképzelt és a megvalósult képzési forma

Képzési forma	Elképzelt %	Megvalósult %
Gimnázium	2,2	1,5
Szakközépiskola	28,9	25,2
Szakmunkásképző	68,9	69,6
Általános képzés		3,7
Összesen	100,0	100,0
N	318	326

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Eredeti elképzelése szerint a legtöbb kimaradó gyerek a tercier szektorhoz tartozó, vagy ipari és építőipari szakmákat akart választani. Amikor a szakmaválasztás motívumai iránt érdeklődtünk, az derült ki, hogy a kimaradók 60%-a választotta érdeklődésből a szakmáját, egyötödük pedig azért, mert azt remélte, hogy jó kereseti lehetőséget érhet el vele. A többiek valamilyen kényszertényező (képességei, iskolai eredménye, a környék iskolakínálata stb.) miatt döntöttek az adott szakma mellett. Az érdeklődés hiányát igen gyakran a tájékozatlanság (ismeretek és környezeti minták hiánya) magyarázta.

A szerencsésebb gyerekek esetében egy-egy szülő, rokon, barát vagy szomszéd jelentett szakmaválasztási mintát, de a többség esetében a szakmaválasztás mindenfajta előzetes ismeret és tájékozottság nélkül történt. A szakmaválasztási döntésben gyakran a gyerekek gyenge általános iskolai tanulmá-

nyi eredménye játszott komoly korlátozó ill. orientáló szerepet. Ebből következően azok is önkorlátozással, ill. "megalkuvással" választottak szakmát, akiknek eredetileg volt valamilyen vágyuk vagy elképzelésük.

Szakmaválasztási motívumok (a válaszadók %-ában)

Motívumok	%
Ez érdekelte	59,5
Jól lehet vele keresni	20,9
Ehhez megfelelők a képességei	11,1
Iskolai eredményei ezt tették lehetővé	20,9
Nem volt más lehetősége	11,1
Ezt tanácsolták	18,4
N	316

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Az előzetes elképzelések és a végül megvalósuló szakmaválasztási döntés már sok esetben nem esett egybe. A közöttük mutatkozó különbséget jól érzékelteti az alábbi lista, amelyet a kimaradó gyerekekkel készült interjúkból gyűjtöttünk ki. A felsorolásból látszik, hogy az eredetileg elképzelt szakmák főként a tercier ágazathoz és a szolgáltatáshoz tartozó szakmák voltak, a gyenge tanulmányi eredmény és egyéb korlátozó körülmények azonban csak kompromisszumos választást tettek lehetővé. A kompromisszumok pedig egyértelműen az alacsonyabb keresetet, nehezebb munkát, és rosszabb munkakörülményeket jelentő ipari szakmák felé terelték a később kimaradó gyerekeket.

Az eredeti szakmai elképzelés és a választott szakma

Elképzelés	Jelentkezés
óvónő	élelmiszer eladó
fodrász	kereskedő
szakács	lakatos
dobos	festő-mázoló
focista	kőműves
fodrász	varrónő
mozdonyvezető	pék
mozdonyvezető	csőszerelő
elektroműszerész	kőműves
szakács	mezőgazdasági gépszerelő
informatikus	mezőgazdasági gépszerelő
autószerelő	ács-állványozó
autószerelő	lakatos
autószerelő	csőszerelő
rendőr	lakatos
fodrász	varrónő
szakács	burkoló

Kimaradó tanulók, interjúk, 2002

Az iskolába való felvétel az új képzési rendszerben még nem jelentette a választott szakmára való felvételt is, hiszen a 10. osztályig tartó általános képzés után az iskolák többsége újra szelektált, és tanulmányi eredményeik szerint osztotta el a tanulókat az alacsonyabb vagy magasabb presztízsű szakmák között. Részben a tanulók saját előzetes kontrolljának, részben pedig a középfokú iskolákban megvalósuló belső szelekciónak volt köszönhető, hogy azok közül a gyerekek közül is csak kevesen kerülhettek a választott szakmára, akiknek egyáltalán volt valamilyen elképzelésük.

Az alábbi adatsorból, amely azt tartalmazza, hogy hogyan oszlott meg a kimaradók csoportja az eredetileg elképzelt, a felvételi lapon első helyen megjelölt, és a végleges szakmák (ahova a gyereket felvették) szerint, világosan látszik, hogy hogyan "terelődtek" (előbb az "önkorlátozás" valamint baráti, szülői tanácsokra, majd a felvételi eredményeként) a divatosabb, jobb megélhetést ígérő szakmacsoportok (tercier szakmák, nem fizikai szakmák) felől a nehezebb fizikai munkával járó, rosszabb munkakörülmények között végezhető és rosszabbul fizetett szakmák (ipar, mezőgazdaság, élelmiszeripar) felé.

Az elképzelt és a megvalósult szakma szakmacsoportok szerint

Szakmacsoport	Elképzelt %	Első helyen megjelölt %	Megvalósult %
Ipar	22,8	31,0	36,9
Építőipar	21,1	15,9	18,8
Mezőgazdaság	4,2	7,9	8,5
Élelmiszer	1,7	4,8	3,4
Szolgáltatás	8,9	6,6	6,8
Ker. és vendég	26,2	26,2	19,8
Szállítás, hírközl	1,3	,3	,7
Nem fizikai (eü, közgáz)	13,0	7,2	5,1
Összesen	100,0	100,0	100,0
N	237	290	293

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Végül is a középfokú iskolában tanult szakma alig kétharmaduk (62%) esetében felelt meg az eredeti elképzelésnek, vagyis a pályaválasztás során a kimaradó tanulók közel 40%-a arra kényszerült, hogy feladja eredeti szakmatanulási elképzeléseit. Az átlagosnál is többen kényszerültek eredeti elképzeléseik megváltoztatására a lányok közül, a cigány tanulók közül, az apa nélküli családokban élő tanulók közül, az inaktív szülők gyerekei közül és a súlyos anyagi gondokkal küszködő családok gyerekei közül. Vagyis a családi és társadalmi hátrányok a kimaradó tanulók szakmaválasztását is jelentős mértékben korlátozták.

Amikor a személyes kérdőíveken a pályaválasztás utólagos értékelésére kértük a kimaradó tanulókat, 44%-a mondta azt, hogy nem megfelelő iskolát választott, és 37%-a mondta azt, hogy szakmaválasztása elhibázott volt. Vagyis a

kompromisszumok során megvalósult "szakmaválasztást" a gyerekek jelentős része kudarcként élte át, ami azzal a következménnyel járt, hogy egyáltalán nem ragaszkodtak "választott" szakmájukhoz, és nem is ambicionálták túlságosan a szakma megtanulását. Így, amikor egyéb okok miatt a középiskolai tanulmányok megszakításának esélye felmerült, a szakmához való kötődés alig játszott szerepet a mérlegelésnél, vagyis a kimaradási döntés "érlelődése" során a szakmatanulás ambíciója nem bírt visszatartó erővel.

Az eredetileg elképzelttől eltérő szakmákra felvett tanulók aránya egyéb jellemzőik szerint (a válaszadók %-ában)

Jellemzők	Változtatók
Nem	
lány	43,8%
fiú	34,4%
Lakóhely típusa	
főváros	50,0%
megyeszékhely	40,9%
város	37,8%
kisváros	31,7%
község	38,7%
Etnikum	
cigány	42,6%
nem cigány	35,2%
Szülők együttélése	
együtt élnek	35,3%
elváltak	38,5%
apa meghalt	50,0%
anya meghalt	28,6%
A szülők iskolázottsága	
legfeljebb általános isk.	35,9%
legfeljebb szmk.	37,9%
magasabb	34,9%
A szülők munkapiaci helyzete	
mindkettő inaktív	40,0%
egyik inaktív	34,4%
mindkettő dolgozik	34,3%
A család anyagi helyzete	
súlyos anyagi gondok	46,3%
vannak anyagi problémák	32,3%
nincsenek anyagi gondok	38,9%
Összesen	37,7%
N	231

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Középfokú iskola

8. Képzési forma

Az általunk vizsgált kimaradó tanulók képzési formák szerinti összetétele megközelítőleg követte a különböző képzési formákban tapasztalható országos kimaradási arányokat. A 2000/2001-es tanévben kimaradó tanulók majdnem kétharmada (65%) a szakképző iskolák szakmunkásképzős osztályaiba járt, valamivel több, mint egynegyedük szakközépiskolai osztályból maradt ki, 4%-uk pedig gimnáziumi osztályból. (5%-uk esetében a képzési forma nem volt pontosan megállapítható, főként azért, mert még nem dőlt el, hogy a 10. osztály elvégzése után a tanuló milyen osztályba kerül.) Vagyis az általunk vizsgált kimaradó tanulók közel kétharmada a legalacsonyabb presztízsű képzési formában hagyta félbe a tanulást.

Milyen tagozatra járt

Tagozat	N	%
Szakmunkásképző	487	65,1
Szakközépiskola	196	26,2
Gimnázium	31	4,1
Bizonytalan	34	4,5
Összesen	748	100,0

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A különböző képzési formákból a fiúk és a lányok hasonló arányban maradtak ki, de lakóhelyük és családi körülményeik szerint figyelemre méltó eltérés mutatkozott. Az alacsony iskolázottságú szülők gyerekei, a munkanélküli szülők gyerekei, a szegény családokból jött gyerekek és a cigány tanulók az átlagosnál nagyobb arányban jártak szakmunkásképzős osztályokba, s így kimaradásuk is többnyire azt jelentette, hogy félbehagyták a szakmatanulást. Vagyis a hátrányos helyzetű tanulók többsége szakmunkásképző osztályokból maradt ki.

Milyen képzési formába járt, a tanulók egyéb jellemzői szerint

Jellemzők	Szakmunkásképző	Szakközépiskola	Gimnázium
Nem			
nő	66,8%	28,6%	4,6%
férfi	69,0%	26,8%	4,2%
Lakóhely			
főváros	50,0%	45,5%	4,5%
megyeszékhely	78,4%	13,5%	8,1%
város	61,9%	33,5%	4,5%
kisváros	71,7%	23,3%	5,0%
község	68,7%	28,1%	3,2%
Etnikum			
cigány	79,8%	19,4%	0,8%
nem cigány	65,2%	29,7%	5,1%
Család			
anya nélkül él	70,9%	25,3%	3,8%
apa nélkül él	70,7%	24,4%	4,9%
saját családdal él	67,8%	27,6%	4,6%
A szülők iskolázottsága			
legfeljebb általános isk.	78,5%	19,1%	2,4%
legfeljebb szmk	67,4%	27,8%	4,8%
magasabb	57,8%	36,4%	5,9%
A szülők munkapiaci helyzete			
mindkettő inaktív	78,8%	19,5%	1,8%
egyik inaktív	67,9%	27,5%	4,6%
mindkettő dolgozik	61,0%	32,6%	6,4%
Anyagi helyzet			
súlyos gondok	74,9%	22,1%	3,1%
problémák	67,2%	28,6%	4,2%
gondtalanság	58,0%	33,3%	8,7%
Összesen	68,2%	27,5%	4,3%
N	487	196	31

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Az országos statisztikai adatok szerint a kimaradók aránya az alsóbb középiskolai osztályokban a legmagasabb. Kutatásunk adatai is ezt bizonyítják. A tanulók egyötöde már a 9. osztály elvégzése előtt kimaradt az iskolából, közel fele (42%) a 9. osztály elvégzése után, egynegyede pedig a 10. osztály elvégzése után. Vagyis a vizsgált tanulók 87%-a maradt ki a szakképző iskolából mielőtt a szakmatanulást elkezdhetette volna. Ezek az adatok egyúttal arra is felhívják a figyelmet, hogy az elmúlt években lezajlott középiskolai expanzió a legalsó társadalmi csoportokat meglehetősen formálisan érintette, mert hiába javultak jelentős mértékben a középiskolai belépési statisztikák, ha a hátrányos helyzetűek magas kimaradási arányai miatt az iskolát sikeresen befejező hátrányos helyzetű tanulók aránya továbbra sem mutat jelentős emelkedést.

A tanulók megoszlása a befejezett osztályok szerint

Osztály	%
8	20,9
9	41,8
10	24,5
11	9,3
12	2,9
13	0,6
Összesen	100,0
N	698

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Annak ellenére, hogy a kimaradó tanulók többsége mindössze egy-két évet töltött el iskolájában, határozott véleményük alakult ki az iskoláról, és az ott folyó oktatásról. A kimaradóknak majdnem a fele rosszul érezte magát középfokú iskolájában, közel 40%-uk szerint nem voltak elég jók a tanárok, 27%-uk pedig kifejezetten alacsony színvonalúnak minősítette az oktatást

Negatív vélemények a középfokú iskoláról (a válaszadók %-ában)

Vélemény	%
Alacsony színvonal	26,6
Nem elég jó tanárok	39,0
Nem szeretett iskolába járni	44,6
N	267

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A kimaradó tanulóknak mindössze a fele minősítette jó színvonalúnak volt középiskoláját, egynegyedük a szakmai képzés, egynegyedük pedig az általános képzés minőségét nem találta megfelelőnek.

Vélemények a középfokú iskola színvonaláról (a válaszadók %-ában)

Vélemény	%
Jó színvonalú iskola	50,5
Nem nyújt színvonalas szakmai tudást	26,5
Nem nyújt színvonalas műveltséget	25,6
N	313

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A személyes kérdőívekből az is kiderült, hogy a legtöbb kimaradó a matematika, a számítástechnika és az idegen nyelvek oktatásával volt elégedetlen, vagyis pontosan azokkal a tantárgyakkal, amelyekkel már az általános iskolában is problémáik voltak.

**Az egyes tantárgyak oktatásával elégedetlen tanulók aránya
(a válaszadók %-ában)**

Tantárgy	%
Matematika	18,0
Magyar	7,2
Idegen nyelv	17,2
Számítástechnika	20,0
Szakmai tárgyak	11,9
N	305

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

9. Tanulási problémák

A postai kérdőívekre válaszolók kimaradásuk előtt közismereti tantárgyakból átlagosan 2,7-es, szakelméleti tantárgyakból 2,8-es, szakmai gyakorlatból pedig 3,6-es átlageredményt produkáltak. Mivel a különböző képzési célú osztályokba különböző eredményekkel vették fel a jelentkezőket, a kimaradók tanulmányi átlagai is "igazodtak" ehhez a hierarchiához. A közismereti tantárgyakat tekintve a gimnáziumi osztályokból 3,2-es, a szakközépiskolai osztályokból 2,7-es, a szakmunkásképzős osztályokból pedig 2,6-es tanulmányi átlagokkal maradtak ki a tanulók.

Kimaradás előtti tanulmányi átlageredmények képzési formák szerint

Képzési forma	Tanulmányi átlag			N
	közismeret	szakelmélet	szakmai gyakorlat	
Szakmunkás	2,6	2,7	3,5	280
Szakközép	2,7	2,9	3,5	139
Gimnázium	3,1			19
Összesen	2,6	2,8	3,5	438

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A szakmai publikációk, és az ezek nyomán alakuló közvélekedés szerint a középiskolás tanulók kimaradását főként az magyarázza, hogy nem képesek teljesíteni iskoláik tanulmányi követelményeit. Ezt a feltételezést adataink nem támasztják alá. Amikor a személyes kérdőíveken megkérdeztük a kimaradóktól, hogy mekkora erőfeszítéssel érték el tanulmányi eredményeiket, 69%-uk mondta azt, hogy keveset tanult, 25%-uk, hogy elég sokat tanult, és mindössze 6%-uk emlékezett úgy, hogy sokat tanult annak érdekében, hogy ezt az eredményt produkálja. Vagyis nyilvánvaló, hogy a tanulók nem azért maradnak ki a közép-fokú iskolákból, mert nem képesek teljesíteni az iskolák tanulmányi köve-

telményeit, hanem azért, mert a középfokú iskolában is nagyjából hasonló módon viszonyulnak a tanuláshoz, mint ahogy az általános iskolában.

Mekkora erőfeszítéssel érte el tanulmányi eredményeit (a válaszadók %-ában)

Erőfeszítés	Általános iskola	Középiskola
Sokat tanult	5,3	6,3
Elég sokat tanult	23,3	24,9
Keveset tanult	71,4	68,8
Összesen	100,0	100,0
N	318	285

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A középfokról kimaradó gyerekek 64%-a egyszer sem bukott évisméltésre mielőtt kimaradt, 21%-uk egyszer, 5%-uk pedig többször is megbukott. Visszaemlékezéseik szerint a tanulók 45%-ának voltak tanulási problémái egy tantárgyból, 35%-uknak pedig több tantárgyból is. A középiskolai tanulási nehézségek pontosan ugyanazokból a tantárgyakból jelentkeztek, amelyeknek a megtanulása már az általános iskolában is nehezen ment. Nyilvánvaló, hogy az általános iskolai lemaradásnak is szerepe volt abban, hogy a kimaradók több, mint egyharmada küszködött a matematika, és bő egynegyedük a fizika, kémia megtanulásával.

**Milyen tantárgyakból voltak tanulási nehézségei
(a válaszadók %-ában)**

Tantárgy	Általános iskola	Középiskola
Matematika	43,9	36,4
Fizika, kémia	40,2	22,1
Földrajz, biológia	11,3	5,8
Magyar	14,9	11,5
Történelem	15,2	6,7
Idegen nyelv	10,7	15,8
Szakmai elmélet		15,5
Szakmai gyakorlat		2,4
N	328	330

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A tanulási problémák, ill. a középiskolai tanulmányi kudarcok okát a legtöbb kimaradó már az általános iskolában, és középfokon is abban látta, hogy nem vette komolyan a tanulást (nem tanult otthon, nem figyelt az órákon, nem érdekelte a tanulás). Emellett egyharmaduk mondta azt, hogy "nehéznek" találta a középiskolai tananyagot, és ugyancsak egyharmaduk hibáztatta valamilyen értelemben a tanárokat (nem tudta követni a tanárt, nem értette a magyarázatokat, túl szigorúak voltak a tanárok, stb.), akik nem elég jó színvonalon, vagy nem megfelelő pedagógiai módszerekkel oktatták a tananyagot.

Mi okozta a tanulási nehézségeket (a válaszadók %-ában)

Ok	Általános iskola	Középiskola
Nem érdekelte a tanulás	25,2	26,7
Nem tanult otthon	28,2	30,9
Nem figyelt az órákon	24,8	18,5
Nem tudta követni a tanárt		15,5
Szigorú tanárok		12,4
Nehéz tananyag	31,8	32,7
Nehéz családi körülmények		6,7
N	328	330

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A kimaradók közül az a csoport, amelyiknek gyenge képességei miatt voltak tanulási problémái az általános iskolában, a középiskolai követelményeket reménytelenül magasnak találta, és előbb utóbb lemondott arról, hogy teljesítésükért erőfeszítéseket tegyen. A kimaradók népesebb, jobb képességű csoportja viszont már az általános iskolában ahhoz szokott hozzá, hogy abból élt, ami az órákon "ráragadt", és otthon egyáltalán nem tanult. Ezzel a tanulási módszerrel azonban a magasabb követelményeket támastó középfokú iskolában már legfeljebb elégséges eredményt lehetett elérni.

A kimaradó gyerekek többsége a középfokú iskolák 9. osztályában már olyan sok tanulmányi lemaradást halmozott fel, amelyeknek bepótlására egyre kevesebb volt a remény. A tartós tanulmányi kudarchoz nagy mértékben hozzájárult az is, hogy az első évben produkált bukások teljesen elvették a gyerekek kedvét a tanulástól, és egyre kevésbé hittek abban, hogy gyenge teljesítményük javítható. A gyenge tanulmányi eredményekhez nagy mértékben hozzájárult az is, hogy a kimaradó gyerekek többsége egyáltalán nem ambicionálta a tanulást, és lényegében nem is érdekelték az iskolában megszerezhető ismeretek.

Hozzájárult a tanulmányi problémákhoz az is, hogy a legtöbben meglepetéssel, és kiábrándultan vették tudomásul, hogy az első két évben még nem tanulnak szakmai tantárgyakat. Arra készültek, hogy ha szakmai iskolába iratkoznak, itt már főként a szakmával foglalkozhatnak, és nem már az általános iskolában megunt, és kudarcélményekkel terhelt "iskolai" tantárgyak tanulását kell folytatniuk. Végül is a legtöbb esetben nem derülhetett ki, hogy a kimaradó gyerekek inkább motiváltak lettek volna-e a szakmai tantárgyak tanulására, (mert többségük kimaradt az iskolából, mielőtt a szakmatanulás elkezdődhetett volna) de a kényszerű szakmaválasztásokról szóló beszámolók a szakmatanulás iránti elkötelezettséget is erősen kétségessé teszik.

A tanulmányi eredmények és a tanuláshoz való viszony javulására a középfokú iskolában azért sem volt sok remény, mert itt az általános iskoláknál sokkal közömbösebb, ill. személytelenebb kapcsolatok jellemezték a tanár-diák viszonyt. A kimaradó gyerekek itt még annyira sem számíthattak személyes odafigyelésre vagy törődésre, mint az általános iskolában. Előfordult, hogy a gyerekek

már azelőtt kimaradt az iskolából mielőtt egyetlen tanárral személyesen beszélt volna, vagy hogy a tanárok nem is emlékeztek a kimaradó gyerekekre.

A tanárok tanítványaik iránt tanúsított közömbösségének is köszönhető, hogy ahhoz képest, hogy a gyerekek 80%-ának volt legalább egy tantárgy tanulásával problémája, mindössze 30%-uk kapott valamilyen tanulási segítséget a középfokú iskolában. Alkalmi korrepetáláson mindössze egy tizedük vett részt, rendszeres korrepetálásban, vagy személyes felzárkóztatásban pedig csak fele ennyi tanulónak volt része. Vagyis annak ellenére, hogy a középiskolában a tanulmányi problémák megsokasodtak, lényegesen kevesebben számíthattak tanári segítségre, mint az általános iskolában.

Milyen segítséget kapott a tanuláshoz (a válaszadók %-ában)

Segítség	Általános iskola	Középiskola
Rendszeres korrepetálás	12,1	4,8
Alkalmi korrepetálás	30,6	10,0
Külön tanár az iskolában	8,8	5,8
Külön tanár az iskolán kívül	7,0	3,9
N	328	330

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Hozzájárult a gyenge tanulmányi eredményekhez az is, hogy a szakmatanulásra előkészítő 9-10. osztályok tanulóinak körében még annyira sem számított közösségi értéknek a szorgalom, az igyekvés és a tanulás, mint az általános iskolában. Ezekben az osztályokban a fizikai erőnek, a bátorságnak, a "vagányságnak" és a "jópofaságnak" volt magas presztízse, és strébernek számított minden jó tanuló. Ugyancsak nem kedvezett a tanulási erőfeszítéseknek a kollégiumokban uralkodó helyzet, ahol a kimaradó gyerekek beszámolóí szerint nem hogy tanári segítségre nem számíthattak, de olykor még megfelelő hely és idő sem volt a tanulásra.

10. Szabálykövetési problémák

A tanulásban való lemaradás, a tanulási problémák, és a gyenge tanulmányi eredmények ellenére a középfokról való kimaradásnak sokkal gyakoribb oka volt valamilyen magatartási probléma, vagy fegyelmi vétség, mint a gyenge tanulmányi teljesítmény. A kettő azonban a legtöbb esetben szorosan összefüggött egymással. A fegyelmi vétségek ugyanis egyenes következményei voltak a tanulás iránti érdeklődés hiányának és a tanulmányi kudarcoknak.

Lényegében arról van szó, hogy a tanulás és az egyes tantárgyak iránti érdeklődés hiánya, ill. az ennek nyomán születő gyenge tanulmányi eredmények nemcsak a tanulástól vették el a gyerekek kedvét, hanem az iskola, mint intéz-

mény is elvesztette fontosságát és tekintélyét szemükben. Ezzel együtt járt a tanárok tekintélyvesztése és az iskolai szabályok elutasítása is. Vagyis a sorozatos tanulmányi kudarcok eredményeként a tanulók "feladták" az iskola elvégzésének, és az ennek érdekében történő alkalmazkodásnak az ambícióját, és ettől kezdve már nem is akartak megfelelni az iskolai elvárásoknak. Ez nem csak annyit jelent, hogy nem tanultak, hanem beletartozik az is, hogy nem jártak be az órákra, vagy az iskolába, és ha ott voltak, akkor is minden szabályt "felrúgva" akadályozták a tanulást és a tanárok munkáját. Az interjúk beszélgetéseken erről a következőket mondták:

"Kerülgettem az iskolát. Ez volt a baj. 172 igazolatlanom volt, ha jól emlékszem."

"Sok hiányzásom volt a rossz barátok miatt. Belekerültem egy olyan társaságba, hogy sokat lógtunk, nem jártunk be az iskolába. Csak szórakozni jártunk iskola helyett."

"Volt igazolatlan hiányzásom. Többen is ellógtunk órákról. Ha unalmasnak tartottuk az órát, fogtuk magukat és ellógtunk."

"Újabb barátok lettek, elkezdtünk hiányozni az iskolából. Elmentünk focizni, edzőterembe mentünk, volt mikor itthon maradtam, haverokhoz mentünk. Érdekel az iskola, de mégsem jártunk be. Lógtunk az órákról, és ha bementünk, akkor hülyéskedtünk órákon."

"A barátokat láttam, hogy lógtak, aztán semmi probléma. Aztán én is úgy gondoltam, egyszer elmentem, kétszer elmentem, és most 30-nál van az ebben az iskolában, hogy akkor távozz. Annyira belemélyültem, hogy nem órákról lógtam, hanem napokról, tehát be se mentem. Mikor rájöttem milyen jó lógni, akkor hamar összejött a 30 óra. Olyankor elmentünk szórakozni a haverokkal, csajozni, lányokat nézegetni."

"Nem mentem be iskolába. A kollégiumból elmentem, mintha odamennék, aztán kikötöttem az egyik haveromnál. Meg hát jártuk a várost. Kocsmába nagyon ritkán mentünk. Inkább jártuk a boltokat, mindig volt valamelyikünknek egy kis pénze, akkor valamit vettünk, kaját vagy valamit vettünk, és hát úgy elvöltünk. Mindig néztük az órát, na most csöngettek ki, akkor elmentünk vissza a kollégiumba."

"Ott kellett hagyni az iskolát, mert ha nem, akkor kirúgtak volna a sok hiányzás végett. Inkább a lógások, ilyesmik voltak. Reggel leszálltunk a buszról és menjünk ide, oda. Balhé egyszer volt a suliban, ilyen bokszt jellegű. Feltételesen voltunk kizárva. Ez 6 hónapra szólt, úgy emlékszem."

"Ilyen visszataszító érzésem volt az iskolával kapcsolatban. Szóval volt olyan, hogy két hétig feküdtem itthon migrénes fejfájással, vagy egyszerűen csak itthon voltam, valamilyen kifogással, nem jártam be, mert egyszerűen undorodtam tőle. Ott voltak a haverok, akik alaptól lógtak, de nem ők beszéltek rá. Kimentünk a feneketlen tóhoz, ott ültünk a parkban, beszélgettünk."

"Jó hogyha a diák lóg, de nem túl sokat. Egy csomó diák lóg, mindegyik diák kipróbálja, hogy milyen, de annyit amennyit én lógtam az már sok. Mert elmentem reggel, és úgy jöttem vissza, mintha iskolába mentem volna. Kérdezték, hogy iskolában voltál? Mondtam, hogy igen. Vagyis füllentettem. Volt hogy hónapokat nem jártam iskolába egyáltalán. Nem is érdekelt, hogy kéne szerezni igazolást. Elmentem mindenfelé csavarogni, csak ne kelljen iskolába járni."

"Naplóhamisítás volt. Ez úgy történt, hogy teszi óráról a barátnőmnek meg nekem kellett volna az iskolába bevinni a naplót, és akkor tettünk egy kanyart, lenéztünk az állomásra és akkor ott volt a másik osztálytársunk. És ők már előtte is csinálták ezt, hogy ők vitték be a naplót és akkor izé, írjunk bele. Ő beírt magának és hogy ne-hogy beáruljuk, beírt nekünk is. Egy jegyet írt be nekem. Aztán rájött a tanár, neki pont szerencséje volt, én meg lebuktam. Hát, egy igazgatót kaptam, azt hiszem, hogy megrovást."

"Elég rossz volt a magatartásom 9-ikben. Volt hogy órán meggyújtottam a papírt, ki akartam dobni az ablakon, és majdnem felgyújtottam a padtárs lányának a haját. Emiatt kaptam gyújtogatásért osztályfői megrovást. De kaptam már figyelmeztetést lógásért, dohányzásért, mert elkaptak dohányzáson a WC-ben. Akkor kaptam egy igazgatói figyelmeztetést, beszélés miatt meg egy igazgatói megrovást. De volt hogy elsumákoltam, meg sem mutattam otthon."

Az idézett interjú részletekből jól látszik, hogy a "renitens", szabályokhoz nem alkalmazkodó magatartás fokozatosan érlelődik, rossz jegyekkel, bukással, kisebb "lógásokkal" kezdődik, és súlyos fegyelmi vétségekkel teljesedik ki. A fegyelmi vétségeket a gyerekek általában nem egyedül követik el, hanem csoportosan, és a "legbátrabb" (a szabályokat legmerészebben elutasító) gyerekeknek jó az esélyük arra, hogy a csoportban egyre népszerűbbé váljanak. Ha az iskolai osztályban az intézménnyel és annak képviselőivel szembeni "ellenállás" felértékelődik, és követendő csoport-normává válik, az osztályközösségek hierarchikusan (egy-egy vezér, vagy domináns csoport köré) szerveződnek, és a gyengébbek, ha nem akarnak a csoport perifériájára kerülni, alkalmazkodnak a csoport-normákhoz. Ennek köszönhető, hogy a kimaradó gyerekek történeteiben visszatérő fordulat a "rossz társaságba keveredtem", "belevittek a csavargásba", stb.

Az interjúkból az derül ki, hogy az "ellenállók" által vezetett gyerekközösségekben a "bátorság" és a "vagányság" a legfontosabb érték, és a belső szabályok elfogadtatását a csoporton belüli agresszív eljárások biztosítják. Igen gyakori, hogy a gyerekek között adódó vitákat, nézeteltéréseket és konfliktusokat is erőszakos, agresszív módon "rendezik le", amelynek során a "gyengébbek", még ha nem is akarnak, kénytelenek alkalmazkodni a "vezérek" által diktált csoportnormákhoz..

"Hát, ott minden volt. Unokatestvéremmel jártam egy osztályba, aztán mindenki hülyéskedett és véletlenül betörött az unokatestvérem feje, mentőt kellett hívni, meg ilyenek. Akkor a rendőrség járkált be, meg kihallgatások, meg ilyen dolgok voltak a suliban."

"Az egyik gyerek megcsinálta helyettem a házi feladatot, aztán követelte, hogy vigyek neki két doboz cigit. El is vittem, de neki nem tetszett neki az a cigaretta, visszaküldte, én meg elszívtam. De mondta, hogy vigyek neki márkásabb cigarettát. Én meg mondtam, hogy nem viszek. Erre meg akart verni. A bátyám ugye hallott róla, aztán, hát egy pofont lenyomott neki. Jó hogy másnap nem mentem be, mert azt mondták a többiek, hogy egy nagy tömeg várt, szóval szarrá vertek volna."

"Másodikban volt egy fiú, akit rettenetesen gyűlöltem, és megvertem az öltözőben, de nem volt baj, mert legalább tisztelték utána a suliban."

"Arra akartak rávenni, hogy a kisebb gyerekektől vegyünk el ezt vagy azt, eladjuk aztán felezünk. Erre én azt mondtam, hogy nem. Akkor betörték az orromat."

"Fenyegetőztek, hogy megverlek meg ilyesmi. Nem foglalkoztam vele nagyon. Ha nem ad neki az ember cigit, akkor rászáll, meg ilyesmi. Rám nem tudtak rám szállni, mert én nem hagyom magam. Az iskolában tilos volt verekedni, de benn a belvárosban, azt mondták, azt csinálunk amit akarunk, ott el lehet egymást intézni."

"A hajamba rágót tettek, tépték a hajam, nem szerettük egymást. Inkább akkor nem is mentem be."

"Volt olyan osztálytársam, egy lány, aki rossz volt hozzám. Én csendesebb voltam, én senkit nem bántottam, ő állandóan kötözködött, Nem voltam neki szimpi. Aztán nem volt semmi különös, mert mondtuk, hogy jön a tanár, csönd, és kész. Akkor volt a legjobb, amikor nem volt bent a teremben ez a lány."

"Zsaroltak, ha valamit nem adtak oda megverik vagy valami. Ha nem adod ezt oda, holnapra nem hozod el, akkor megverünk."

"Egy barátom, aki megbukott, fölöttem volt egy évvel, velem került egy osztályba. én kértem, hogy abba az osztályba legyek, mert jobbnak láttam. Gondoltam majd megvéd, ha meg akarnak verni."

A gyerekközösségekben domináló agresszív viselkedést természetesen az iskola és a tanárok is rendkívül veszélyesnek tartják. Az iskolával szembeni "ellenálló" magatartásra ezért többnyire büntetésekkel reagálnak, ami csak "olaj a tűzre", vagyis tovább növeli az agressziót, és szabályos "harc helyzet" alakul ki az iskola és a gyerekközösségekben "vezér" szerepet betöltő "vagányok" között. Ilyenkor már csak idő kérdése, hogy meddig tolerálja ezt a magatartást az iskola, mikor vesztik el a türelmüket a tanárok, és mikor teremtenek olyan helyzetet, amikor a gyerekek el kell hagynia az intézményt.

A végleges döntés ("kirúgás") ritkán születik meg az iskolában (legfeljebb, ha a gyerekek kirívóan súlyos vétséget sikerül produkálni, vagy ha hiányzásaival eléri a szabályok szerint tolerálható mennyiséget). Gyakoribb, hogy a tanári testület olyan helyzetet teremtsen (pl. javasolják a szülőnek, hogy vigye el a gyereket, vagy olyan sok tantárgyból megbuktatják, hogy reménytelennek látszik a folytatás), hogy a gyerek belátja, hogy annyira elromlott a helyzete az iskolában, hogy nincs értelme tovább folytatni a tanulást.

Az iskolai gyerekközösségekben uralkodó erőszakos és agresszív magatartás azonban nemcsak az ilyeneket produkáló gyerekek esetében lehet oka a kimaradásnak, hanem az ezeket "elszenvedők" esetében is. Ilyenkor azért válnak meg a gyerekek az iskolától, mert megelégedik az agressziótól szenvedő "áldozat" státusát.

Az "ellenálló vezérek" köré szerveződő gyerekközösségek nemcsak az iskolákban, hanem a szakképző iskolák kollégiumaiban is megtalálhatók. A személyes kérdőívek adatai szerint a lakóhelyükön kívüli középiskolába járó tanulók 30%-a lakott kollégiumban. A kimaradó tanulókkal készült interjúkból az derült ki, hogy a kollégiumi élet a gyerekek egy része számára súlyos megpróbáltatásokkal járt. Nemcsak azért, mert ismeretlen gyerek-közösségbe kellett beilleszkedniük, hanem azért is, mert a kollégiumi együttélés informális szabályai

szigorú alkalmazkodást, a gyerekközösségen belüli hierarchikus viszonyok elfogadását diktálták, és mert a kollégiumi közösségeken belül a domináns csoportok fizikai erőfölényre épülő, durva és megalázó eljárásokkal biztosították a szabályokhoz való alkalmazkodást. Talán ezekből az informális kollégiumi együttélési szabályokból lehet érzékelni leginkább, hogy milyen társas kapcsolatok és szokások jellemzik azt a szubkultúrát, amelyben az alsó társadalmi rétegekből származó szakmunkástanulók élnek.

"Ezt úgy hívták hogy csicskáztatás. Azt jelentette, hogy, elszedték az elsős kajáját, lóvéját, üdítőjét. A láb-eltörést saját magának csinálta az egyik gyerek, mert rügni akart, és rosszul rúgott... A verekedésekből nagyon sok volt."

"Hát igen, a csicskáztatás, hogy pl. menjen át ágyazni. Akkor mit tudom én, leültetik a gyereket egy székre, lehajtja a fejét, csukja be a szemét, és akkor párnával körbeverték a fejét neki. Ilyen nekem is volt, majdnem elharaptam a nyelvemet."

"Ugyebár a másodikos gyerek játszotta magát, hogy menjen hozzá ágyazni, a gyerekek. Hallom, hogy ő mondja, nem megy. De, mondta neki a felsős, jössz, átjössz a hálóba és megbeszéljük. De akkor annak volt esze, hogy ha netán ketten jönnek rá, behívta ő is a harmadikos haverjait, hogyha ketten akarnak támadni, akkor ott lesz a harmadikos, és akkor nem engedik. És akkor odament hozzá a másodikos, nagy verekedés lett, és az elsős gyerek annyira elverte a másodikost, hogy az orra eltört, a foga kihullott meg ilyen apróságok. Nagyon megverte."

"A szobatársaimhoz mindig átjöttek, és énekelniük kellett a kispárnának. Volt rajta valami kis figura, annak kellett énekelni. Minden nap kellett takarítani szobát, és akkor mindig valamelyik elsősnek szóltak."

"Mivel elsősök voltunk, mi voltunk a csicskák. Az volt a minimum, hogy csicskázattak minket. Parancsolgattak, utasítottak, hogy csináld ezt vagy azt. Hogy takarítsam fel a szobájukat, és mosogassak el, vagy mossak ki nekik. Nekem akkor lett elegendő, amikor meg akartak etetni velem valami kenyeret, amin lekvár volt, amit utálok. Mustárral vagy mivel keverték össze. Vagy olyan volt, hogy amikor csicska voltam, tojáást gurítottak végig a nadrágomon, aztán összetörték. A legjobb barátómet pedig lefektették az asztalra és olyan helyre dugdostak neki csokikat, ahova nem kellene, és egy másik csajnak kellett onnan leenni. Ez a becsületét bántja az embernek. Aki ellenállt, az a következő évben is csicska maradt, és még erősebben piszkálták."

"Csak azokkal kötekedtek, akiken látták, hogy inkább tanul, visszahúzódo, nem nagymenő. Ha látták az elsősön, hogy nem hagyja magát, el volt könyvelve, hogy jó cimbora a gyerek."

"Az elején az volt, hogy mivel újak voltunk, a fölsősök nem engedtek be a fürdőbe, s mire bejutott az ember, addigra elfogyott a meleg víz. Meg hát ilyenek, hogy itthon anyukám összekészített két csomag ennivalót, bevittem. Nekiálltunk enni, és jöttek a fölsősök, hogy adjunk nekik. Nem adtunk nekik. Akkor jöttek, hogy adjunk nekik, mert baj lesz. Hát nem adtunk nekik, és utána jöttek a fenyítések. Velem is történt ilyen. Behívtak a szobájukba, hogy ágyazzak meg. Jó, rendben van, ez minden kollégiumban megvan. Hát jó, megcsináltam. De utána jöttek a dolgok, hogy mért nem adtam nekik enni. Elém állítottak egy fölsőst, hogy álljak ki vele verekedni. De mért álljak ki, nekem vele semmi gondom nem volt. Nem ütöttem meg. Erre megütöttek, hogy álljak neki verekedni, de én nem ütöttem meg. Ez addig tartott, amíg neki nem

álltam verekedni. És ha ezért szólok, akkor ennél is durvább dolog jön. Akkor már nem szimpla verekedés lesz. Ha szólok, akkor pórul járok. Mivel kollégista voltam, haza nem jöhöttem. Megszoksz vagy megszöksz."

"Volt az iskola, s volt ugye a villa, már mint a kollégium, s közöttte volt egy park. Voltak olyanok, hogy a felsőbb évesek, elkapták a gyereket a parkban, vaksötétben, és kegyetlenül elverték. Azt se tudták, hogy ki volt, és úgy megverték a gyereket, hogy fél óráig eszméletlenül feküdt."

"Van nekem egy haverom, ő is bent volt, nagyobb, erős testalkatú ember. Jött a csávó, hogy ő most nagy menő, és tokostul szakadt be az ajtó. Még a tanárok se tudták meg. Hívták az elsősöket, csinálják meg, mert baj lesz. Ilyenek voltak. Feltörték a szekrényeket is."

"Hát a higiénéről ne is beszéljünk. Mert a WC-kagylók összetörve, mindenütt csikknyomok, összeköpvé, hát nem is akarom elmondani, mert undorító. A zuhanyzóban dettó ugyanez. Azon kívül hogy melegvíz egy héten kétszer volt esetleg. Olyankor is jött a másodéves, hogy gyere ágyazz meg, utána mehetsz. Csak azért, hogy "megcsicskáztassa" az elsőt. Ez olyan volt, hogy én felsős vagyok, és az elsőssel bármit megtehetek. Nem mindenki, de kb. 30%-a csinálta ezeket. Voltak azért emberek, akik csak tanulni mentek oda. A 100%-ból 30% nagyon durva volt, 60% tanult, és 10% volt az, amelyik megvédte a másikat."

A kimaradó tanulók beszámolóí szerint a kollégiumi közösségekben uralkodó durvaságot és fizikai erőszakot a nevelőtanárok többsége meg sem kísérelte megfékezni. Jobb esetben nem vettek tudomást a gyerekeket ért atrocitásokról, rosszabb esetben pedig tekintélyük megőrzése érdekében éppen a legsúlyosabb erőszakos cselekményeket elkövető "erős fiúkra" támaszkodtak.

11. Pedagógiai módszerek

Amikor azt kérdeztük a kimaradóktól, hogy mi volt a legfőbb kifogásuk középiskolájukkal szemben, 40%-uk mondta azt, hogy ellenszenvesek voltak a tanárok. Az interjúkból is az derült ki, hogy a kimaradó gyerekek kudarcos középiskolai pályafutásában tanáraik igen jelentős szerepet játszottak. Több gyerek mondta azt, hogy tanárai miatt maradt ki az iskolából, és alig találkoztunk olyan kimaradó gyerekekkel, aki elégedett volt a tanáraival.

A középfokú iskolákba bekerült gyerekek tanáraik magatartását és bánásmódját óhatatlanul általános iskolai tapasztalataikhoz hasonlították. Mivel a középfokú iskolákban már magasabbak voltak a tanulmányi követelmények, amelyeket az általános iskolában is csak bukdácsoló kimaradók többsége nem tudott teljesíteni, itteni tanáraikat "szigorúbbnak" minősítették annál, amit az általános iskolában megszoktak. Ezen kívül a legtöbb kimaradó gyerek úgy találta, hogy a középiskolai tanárok sokkal közömbösebbek, személytelenebbül bánnak a gyerekekkel, kevésbé érdeklődnek irántuk, és kevésbé számíthatnak rájuk

problémáik megoldásában, mint ahogy azt az általános iskolában tapasztalták. Az interjúkban erről a következők olvashatók:

"Amiben más volt a középiskola az általánoshoz képest, az az, hogy itt nem törődtek annyira velünk, nem figyeltek annyira ránk, mint az általánosban."

"A legtöbb tanár úgy állt hozzánk, hogy nagyon gyenge tanulmányi eredményt fogtok elérni. Vagyis hiába szedjük össze magunkat, úgysem fog sikerülni a matematika, második évben kibukunk. És azután így is állt hozzá a dolgokhoz. Volt egy-két olyan tanár, aki egy órán négy egyest is kiosztott egy gyereknek. Én is kaptam az egyik órán kettőt. Meg a tanárok eléggé lenézők voltak. Nemcsak minket néztek le, hanem egy csomó gyereket."

"Valahogy úgy éreztem, hogy általánosban jobban oda figyeltek rám a tanárok."

"A tanárral volt baj. A gyakorlaton, ha rögtön nem sikerült valamit megcsinálni, kiabált. Nem jó, csináld meg még egyszer. Nem vette figyelembe azt, hogy az ember korán kel, hogy elérje a buszt, aztán ez a fáradtság később kijön rajta. Ő csak kiabált. Volt, aki szerette, de mindig azt mondtuk, hogy inkább ne jöjjön be órára, de jó lenne, ha nem jönne be."

"Nem jártam korrepetálásra, nem kaptam semmit a tanároktól, nem foglalkoztak velem. Nem csináltak semmit. Voltunk egy páran ilyenek. Semmi plusz foglalkozást, órát, korrepetálást nem kaptunk."

"Volt jó tanárom, de csak egyetlen. A többiek nem foglalkoztak velem. Nem számíthattam rájuk semmiben."

"Változás volt az általánoshoz képes, hogy nem figyeltek oda ránk annyira, és ez nekem hiányzott. Lehet, hogy azért is engedtem el magam annyira, mert nem volt aki feltartóztassa az őrlőngéseimet, és hát jónak láttam ezt kihasználni, ugyebár."

"A tanárokkal nem jöttem ki annyira. Nem foglalkoztak az emberrel. Ha valaki nem tanult, azzal nem is nagyon foglalkoztak. Csak azzal, aki benyalta magát."

"Általános iskolában megszoktam, hogy mindig mellettem volt valaki. Itt már kevésbé foglalkoztak a diákokkal, mint általánosban. Ha nem mentem be órára, volt hogy észre sem vették. Ez már lazább iskola, és nekem hiányzott, hogy nem állt a hátam mögött senki."

"Én nem voltam olyan, hogy megkérjek egy tanárt, hogy segítsen, mert nem szerettem másnak, pláne egy tanárnak a segítségét kérni. De, de nem is tudta nagyon elmagyarázni, nem értettem meg a tananyagot, és akkor nem akartam erőltetni."

"Lehet hogy jobb lett volna a kapcsolatunk velük, de én úgy éreztem, senkinek nem fogok kuncsorogni. Azt hiszem, az összes tanár tudta, hogy nevelőotthonos vagyok. De azt nem, hogy egyébként milyen volt az életem. Azt nem mondtam el. És nem is kérdezték."

A kimaradó gyerekek gyenge tanulmányi eredményeikkel és magatartási, ill. szabálykövetési problémáikkal természetesen nagyon sok gondot okoztak tanáraiknak. Ennek nyilvánvaló oka volt az is, hogy a tanulmányi téren kudarcos gyerekek bátorságukkal és "vagányságukkal" igyekeztek népszerűsége és presztízszre szert tenni osztálytársaik között. A bátorság és vagányság bizonyítéka a legtöbb esetben az iskolai szabályok "felrúgása" volt, aminek következtében szükségképpen szembekerültek, a szabályok fontosságát képviselő taná-

rokkal. Vagyis a tanulási és szabálykövetési problémák szükségképpen vezettek a tanulók és a tanárok közötti kapcsolat romlásához.

Amikor egy-egy diák és tanár között konfliktushelyzet alakult ki, a tanárok pedagógiai eljárás-készlete általában kimerült a büntetések kirovásában. Az átlagosnál is sérülékenyebb hátrányos helyzetű tanulók a tanári büntetésekre azonban az esetek többségében nem engedelmességgel, hanem ellenállással reagáltak. Ilyenkor tanár és tanítvány között kifejezetten ellenségesé vált a kapcsolat, ami szükségképpen akadályozta a tanítást és a tanulást, mivel mindennapos ütközésekhez, egymás kölcsönös bosszantásához, tehát mindkét fél számára elviselhetetlen helyzetekhez vezetett. A beszélgetések során a kimaradók így számoltak be ezekről a helyzetekről:

"Rosszalkodtunk. Volt egy-két tanár, akit nem csíptünk, mindig ki akartunk velük cseszni. Volt, hogy a székére tettünk rajzszöveget, meg ilyenek. Ezt a többiek találták ki nem én, de jó volt, bírtuk. Én meg belementem. Kaptunk azon az órán egy egyest magatartásból is meg órai munkára is."

"A német tanárnő az olyanokat csinált, hogy fogta magát, fölállt és kirohant az osztályból ha valamin fölidegesítette magát. Idegroncs volt. Óra után visszajött és feladta a házi feladatot. Meg csinált olyat, hogy egyik nap nem voltam bent, beteg voltam, s nem tudtam megkérdezni a leckét. Hogyha nagyon akarom, meg tudtam volna, de hát Istenem, nem volt kész a házi feladatom. Na, erre ő gyorsan kihívott, hogy a tegnapi házi feladatból lefeleltet. Mondtam neki, hogy tanárnő, nem voltam itt. Az nem baj, megkérdezhettem volna bárkitől a házit. S fogta magát és gyorsan beírt egy egyest."

"Akkor szerettem csak bemenni, hogyha tudtam, hogy nincsen azzal az ellenszenves tanárral óráim. Akkor szerettem. De volt egy tanárunk, magyar tanár, akitől az egész osztály félt, mert úgy beszélt velünk, kiabált, meg ilyesmik, úgyhogy féltünk tőle. Őt az egész iskola nem szerette. Annak örültünk volna legjobban, hogyha elmenne onnan, de hát nem így történt."

"A matektanárom azt mondta, hogy nem kell bejárnom órára, mert nem tetszett neki a képem. Az osztály előtt mondta. Ő buktatott meg második évvégén. De inkább én voltam a hibás, mert nem tanultam. Néha előfordult, hogy visszapofáztam, ha nem tetszett amit mondtak, vagy ahogy viselkedtek."

"Volt egy diák-tanári veszekedés. Összekaptunk. Mert írtunk egy dolgozatot, és mivel nem szeretett a tanár, azt hitte, hogy puskázok, elvette a papíromat. Én meg olyan mérges voltam, hogy azt találtam neki mondani, hogy hülye ribanc. Erre azt mondta, hogy év végén találkozunk a pótvizsgán. És nem engedett át."

"Ha az osztálytársaim valami rosszat csináltak, akkor is én voltam a fekete bárány, szóval engem csesztek le. Nem tudom miért, lehet hogy én is úgy beszéltem velük. Ha már engem cseszegetnek, akkor én is rátettem egy lapáttal, hogy akkor már csak azért is. Így a tanárokkal valahogy nem jöttünk ki egymással. Lehet hogy én voltam a szerencsétlen, emiatt rossz voltam, és rám szálltak."

"Az osztályfőnökkel volt egy kis félreértésünk. Volt akkor egy barátnőm, és a szünetben ültünk a radiátoron a folyosón. Arra jött az osztályfőnököm, aki agresszív volt, nem szigorú, agresszív. Szólt, hogy szálljak le a radiátorról, én meg hangosabban mondtam neki, hogy jó, leszálllok. Erre elkezdett üvöltözni velem. Megfogta a kezemet, lerántott a radiátorról, bezavart az osztályterembe. Meg ilyenek voltak,

hogy órán ordibált az osztállyal, aztán mondta, hogy ha őrajta múlik, nem fogom azt az évet befejezni. Mert akkor már olyan volt, hogy ha mondott valamit, akkor vissza-beszéltem neki."

A tanulók beszámolóiból úgy tűnik, hogy a konfliktusok feloldására, vagy az ellenségesse váló helyzetek enyhítésére sem a tanulóknak sem a tanároknak nem voltak megfelelő eszközeik. A nevelési szempontból kudarcos helyzetek nem csak a tanulóknak ébresztettek agressziót, hanem a tanároknak is tanítványaik iránt. Jó esetben számított, ha a tanulók fegyelmi vétségeit "csak" rossz tanulmányi érdemjegyekkel torolták meg, rosszabb esetben előfordult, hogy a viszony olyan mértékig elmérgesedett, hogy a viták hevében a kölcsönös ellenszenv tettlegességig fajult.

"Sok érdekes dolog volt nálunk. Kilógatták a tanárt az ablakon, meg ilyesmit. Volt egy másik eset, hogy a tanár belevágta a gyereknek a fejét a falba, meg fülön vágta a gyereket hogy megsüketült az egyik fülére. Meg megtépte az egyik osztálytársamat, mert kicsit gyorsabban ment a folyosón."

"Osztályfőnöki óránk volt, benn volt még a matektanár, és közbeszólt. Én meg nem vettem jól, és mondtam neki, hogy mi a fasznak kell magának belepofáznia, húzzon el innen. Erre mondta hogy na gyere ki, megyünk az igazgatóhoz. Aztán nekiállt ráncigálni, én meg félretoltam a kezét, és oldalba vágtam. Kérdezte az igazgató hogy mi van, és én szó szerint elmondtam hogy mi volt. Emiatt átcsaptak egy másik osztályba, és mondta az igazgató, hogy előbb vagy utóbb ki fognak innen rúgni."

"Volt néhány összetűzésem a tanárokkal. Volt olyan, hogy nagyfiúnak éreztem magam, rám jött a "hoppáré" és meg akartam mutatni a világnak, hogy milyen vagány vagyok. Nekimentem egy férfi tanárnak. Ő pofon vágott cigizés miatt, mert rossz helyen cigiztem. Én meg leterítettem hátulról szünetben. Persze utána megbeszéltük és eltusoltuk a dolgokat."

"A tanárok nem foglalkoztak azzal, hogy valaki tanul-e vagy nem. Lekurvázták a lányokat, vagy megverték őket. Volt például egy tanár, akitől nagyon féltek, mert az egyik gyereket úgy megpofozta, hogy megsüketült a gyerek. Tőle nagyon féltek. Volt egy másik tanár aki megverte a diákokat, aztán egyszer a diákok megfogták és kilógatták az ablakon. Fejjel lefele."

"Nagyon szabad szájú voltam. Ami nekem nagyon nem tetszett azt meg mondtam nekik. Általában nem fogadták el. Volt, amikor meg is vert a tanár. Ez úgy volt, hogy én megmondtam a véleményemet, ami nem tetszett neki. Addig-addig mondtam neki, amíg mondta, hogy menjek ki az óráról. Én meg mondtam neki, hogy azért jöttem ide, hogy tanuljak, nem pedig, hogy hazamenjek. Akkor ő elkapta a ruhámat, fölrán-cigált a székről és amikor már fölálltam, meglökött hátulról, majd kilökött az osztályból. Mielőtt még kidobott az osztályból a fejemet kétszer beleverte a falba."

Szinte valamennyi történet azt bizonyítja, hogy a szakmai iskolák tanárai semmilyen értelemben nincsenek felkészülve az iskoláikban tömegesen megjelenő hátrányos helyzetű, tanulási nehézségekkel és beilleszkedési ill. szabálykövetési problémákkal küszködő gyerekek oktatásának és nevelésének nehéz és komplikált feladatára. Sem a tanárképzés során nem jutottak ehhez szükséges pedagógiai és pszichológiai ismeretekhez, sem korábbi oktatási tapasza-

lataikat (rutinjukat) nem tudják felhasználni új feladataik megoldásához, sem ilyen irányú továbbképzésben nem volt részük. Vagyis annak ellenére, hogy a tanárok formális képzettsége megfelel az oktatási törvény előírásainak, korántsem felel meg az iskolákban rájuk váró feladatoknak. Tanulmányaik során ugyanis arra készültek, hogy a tanulást ambicionáló, átlagos képességű és felkészültségű, szabálykövetésre szocializált gyerekekkel foglalkozzanak, a szakképző iskolákban azonban jelenleg szocializációs hiányokkal és beilleszkedési problémákkal küszködő, tanulásra alig motivált gyerekeket kellene oktatniuk, és nevelniük.

A fegyelmi vétségekre és a magatartási kihágásokra ezekben az iskolákban a tanárok korábban is tradicionális, tekintélyelvű módszerekkel reagáltak, vagyis az ilyen vétségeket főként a büntetések különböző fokozatait alkalmazva szankcionálták. Manapság azonban a tanárok azt tapasztalják, hogy jelenlegi tanulóikra sokkal kevésbé hatnak az iskola tekintélyelvű pedagógiai módszerei, mint korábban. A különbség nyilvánvalóan abból adódik, hogy a tekintélyelvű, büntetés-alapú nevelési eszközök azoknak a gyerekeknek az esetében voltak hatékonyak, akiket otthon is hasonló értékrenddel és módszerekkel neveltek a szüleik. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy a korábbi időszakban a családok és az iskola értékrendje és nevelési eljárásai szinkronban voltak egymással. A mai szakmunkás osztályok hátrányos helyzetű tanulóinak viszont az "elhanyagoltság" a legfőbb problémája, vagyis az, hogy a szülők sem tekintélyelvű, sem egyéb módszerekkel nem foglalkoznak velük eleget a családban, és gyakran nincs is mögöttük koherens értékrendet követő és közvetítő család. Ebből következik, hogy a fegyelmi vétségek esetén alkalmazott büntető eljárások kevésbé hatékonyak, mint korábban, és azok a pedagógusok, akik továbbra is különböző fokozatú büntetésekkel próbálják szabálykövetésre készíteni tanulóikat, kudarcot kudarokra halmoznak a nevelés és az oktatás során.

Vagyis jelenleg a szakmai iskolák tanárainak többsége értetlenül és tanács-talanul áll a felkészültségét és pedagógiai eszköztárát messze meghaladóan nehéz nevelési feladatok előtt, tehát nemcsak a beilleszkedésre és szabálykövetésre képtelen gyerekek, hanem az őket eredménytelenül büntetni próbáló tanárok is szorongató, kudarcos helyzetben érzik magukat. Tanítványaik eredményes oktatásához ugyanis olyan pedagógiai eljárásokat kellene alkalmazniuk, amelyekről eddigi pályafutásuk során alig hallottak.

Kimaradás

12. A kimaradás oka

A középfokú iskolából való kimaradás a gyerekek életében általában egy hosszú folyamat eredménye, amelyben többféle tényező (család, pályaválasztás, iskola, baráti környezet, stb.) játszik szerepet. Amikor azt kérdeztük a gyerekektől, hogy mi volt az oka annak, hogy kimaradtak az iskolából, a legtöbben többféle tényezőt is említettek, amelyek együttesen eredményezték továbbtanulási kudarcukat. Vagyis többféle, egymással kölcsönhatásban lévő, egymást erősítő tényező juttatja el a gyerekeket addig az elhatározásig, hogy abbahagyják középiskolai tanulmányaikat. Amikor az okokat keressük, általában nem lehet egyetlen okot meghatározni, csak a kimaradáshoz vezető folyamat rész-tényezőit lehet felsorolni.

A postai kérdőíveken megkérdezett tanulók 97%-a válaszolt arra a kérdésre, hogy mi volt a legfőbb oka annak, hogy kimaradt az iskolából. A legtöbben (a tanulók egyharmada), megcáfolva a túlságosan magas tanulmányi követelmények szerepére vonatkozó közvélekedést, rossz iskolai közérzetüket jelölték meg a kimaradás legfőbb okaként, és megközelítőleg hasonló nagyságrendű (20-25%-os) csoportjaik a tanulmányi és fegyelmi okokat, valamint az elhibázott szakmaválasztást, és a családjuk számára túlságosan magas iskoláztatási költségeket említették. 9%-uk esetében játszott komoly szerepet, hogy a tanuló nem tartotta megfelelőnek az iskola színvonalát, 7%-uk pedig betegsége hivatkozott. 4%-uk esetében valamilyen családi probléma (pl. a szülők betegsége, halála) tette lehetetlenné a tanulás folytatását, 3%-uk esetében pedig családalapítás, ill. gyerekszülés.

A kimaradás legfőbb oka (a válaszadók %-ában)

A kimaradás oka	%
Rossz közérzet	33,1
Tanulmányi ok	23,7
Szakmaválasztás	21,8
Anyagi ok	20,9
Fegyelmi ok	17,8
Az iskola színvonala	8,7
Betegség	6,7
Beilleszkedés	4,3
Családi probléma	4,1
Családalapítás	3,4
N	729

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Ha az öt leggyakrabban előforduló kimaradási okot a tanulók egyéb jellemzői szerint is megvizsgáljuk, az derül ki, hogy ezek nem függetlenek egymástól, vagyis a kimaradási okok nemek, lakóhelyek, családi együttélési formák, képzési formák és évfolyamok szerint is karakteresen eltérnek. A rossz iskolai közérzet, a tanulmányi okok és a fegyelmi okok szorosan összefüggenek, és főként a fiúkra és a felbomlott, de viszonylag jó családi körülmények között élők (városi lakosok, magasabban iskolázott szülők, jobb anyagi helyzetben élő családok) csoportjára jellemzők. Az anyagi okok miatt kimaradók között viszont a társadalom alsó csoportjaihoz tartozó, szociális szempontból hátrányos helyzetű gyerekek (alacsony iskolázott szülők, inaktív szülők, nehéz anyagi helyzetben élő családok, cigány családok) vannak többen. A szakmájukban csalódott kimaradók pedig elsősorban a lányok és a 10. osztály befejezése után kimaradók között vannak sokan. Ők valószínűleg ilyenkor, a szakmai képzés közeledtével döbbennek rá, hogy nem megfelelő szakmát választottak. Ugyancsak gyakrabban fordul elő ez az ok a nagyvárosi tanulók esetében, amiből arra következtethetünk, hogy a bőségesebb iskolakínálat miatt nekik lehet leginkább reményük arra, hogy a kimaradás után iskolát változtatva, elképzeléseiknek inkább megfelelő szakmát szerezzenek.

A gyerekek által említett legfőbb kimaradási okok és a családi körülmények együttes vizsgálatából az derül ki, hogy a tanulás félbehagyásának fontos indikátorai a családi körülmények. Ez a legtöbbször azt jelenti, hogy a gyerekek mögött nem áll az iskoláztatást ambicionáló, tanulásra, szakmaszerzésre hatékonyan motiváló, és az ehhez szükséges feltételeket előteremtő család. Annak ellenére, hogy a szülők többsége elvileg nagyon szeretné, ha a gyerek szaktudáshoz és középfokú végzettséghez jutna, a már korábban leírt okok miatt az esetek többségében nem képesek hatékonyan támogatni őket, és nem képesek megteremteni ehhez a szükséges érzelmi (nevelési) és tárgyi-anyagi feltételeket. Így amikor a gyerekek beszámolnak a kimaradás történetéről, általában az derül ki, hogy a szülők ugyan egyáltalán nem örültek annak, hogy félbehagyták tanulmányaikat, de jóformán semmit nem tudtak tenni annak érdekében, hogy ezt megakadályozzák.

A második nagy indikátor csoportot a kimaradó tanulók középiskolai pályafutásának előzményei, vagyis általános iskolai pályafutásuk és pályaválasztásuk (szakmaválasztásuk és iskolaválasztásuk) jelentik. Az általános iskolából származó korai tanulási kudarcok, az ismeretszerzés iránti érdeklődés hiánya, a tanulmányokban való lemaradás és a gyenge tanulmányi eredmények kényszerűségből, és nem érdeklődésből választott szakmákhoz és középiskolákhoz vezetnek, ahol érdeklődés és motiváció hiányában nehéz boldogulni, és ahonnan érdeklődés és motiváció hiányában könnyű az elválás.

A kimaradáshoz vezető út harmadik indikátor csoportja a középfokú iskola és a kollégium, ill. azok a tanárok, akikkel a gyerekek ezekben az iskolákban találkoznak. A kimaradásokról szóló beszámolókból az derül ki, hogy az iskolákban jellemző tanár-diák viszony, ill. azok a pedagógiai módszerek és eszközök, amelyeket ezekben az iskolákban alkalmaznak, egyszerűen nem alkalmasak arra, hogy a hátrányos helyzetű családokban felnőtt gyerekek tanulás iránti

érdeklődését felkeltsék és ébren tartsák. Ugyancsak alkalmatlanok ezek a pedagógiai módszerek és eljárások arra is, hogy a tanulásban kudarcos gyerekek tanulási problémáihoz segítséget nyújtsanak, és arra is alkalmatlanok, hogy a tanulmányi kudarcokat magatartási szabadossággal kompenzáló gyerekek által generált konfliktus-helyzeteket kezeljék. Az ezekben az iskolákban alkalmazott pedagógiai eljárásokból egyenesen következik a konfliktusos helyzetek tartóssá, és ezáltal valamennyi szereplő számára elviselhetetlenné válása. Vagyis olyan csoport-helyzetek generálása, amelyben már nincs más megoldás, mint a tanuló kiválása.

A negyedik indikátor csoportot ezekben a történetekben a kortárs csoportok jelentik, amelyek az esetek többségében nem szolgáltatnak pozitív mintákat és támogatást a középfokú iskolákban való megkapaszkodáshoz, éppen ellenkezőleg, a kisodródást vagy kiválást erősítik. Hozzájárul ehhez az iskolai közösségekben jelentkező konfliktusok eredményes kezelésére való képtelenség (agresszív viselkedés), a felnőtt szórakozási formák és élvezeti cikkek fogyasztásának korai elkezdése, valamint a menekülés az érzelmileg kiürült családi környezetből, és a feszültségekkel terhes iskolai környezetből a korai párkapcsolatokba.

A középiskolai kimaradásokról szóló történetek természetesen nagyon sokfélék, de a fenti indikátor-csoportok valamilyen súllyal valamennyi történetben szerepelnek. A sokféleség abból adódik, hogy hol az egyik, hol a másik indikátor csoport kap nagyobb szerepet, de valamennyi változat az iskola elhagyásához vezet.

Mivel a kimaradást a gyerekek iskolai pályafutásában érintett szereplők konfliktusos viszonya, ill. e viszonyrendszer helyrehozhatatlan elromlása eredményezi, általában több szereplő is "felelősséget visel" a helyzet kialakulásában. Amikor azt kérdeztük a kimaradó tanulóktól, hogy utólagos megítélésük szerint hogyan lehetett volna elkerülni kimaradásukat, a legtöbben saját szerepüket emelték ki ebben a folyamatban, és azt mondták, hogy a kimaradás akkor lett volna elkerülhető, ha jobban érdekli őket a tanulás, és sikeresebben alkalmazkodtak volna az iskola szabályaihoz.

Hogyan lehetett volna elkerülni a kimaradását (a válaszadók %-ában)

Elkerülés módja	%
Ha jobban érdekli a tanulás	
Ha többet tanul	
Ha jobban alkalmazkodik a szabályokhoz	26,5
	15,8
Ha elnézőbbek a tanárok	13,1
Ha többet segítenek a tanárok	17,4
Ha befogadják a diákok	9,1
Ha többet segítenek a diákok	2,7
Ha jobban segíti a családja	8,4
Ha jobb körülmények között él a családja	17,4
N	298

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A válaszok összesítése alapján, a kimaradó tanulók szerint a tanárok az esetek 31%-ában, a családok az esetek 26%-ában, a diáktársak pedig az esetek 12%-ában voltak felelősek a történekeért. A legtöbb esetben (85%) azonban a kimaradó diákok saját felelősségüket hangsúlyozták. Amikor az interjúk beszélgetések során megkérdeztük tőlük, hogy ki volt a hibás kimaradásukban és minek kellett volna másképp történnie, ahhoz, hogy erre ne kerüljön sor, ugyan-csak saját magukat hibáztatták a legtöbben.

"Nem tudom, talán nekem kellett volna többet tanulni."

"Nekem kellett volna több időt fordítanom a tanulásra. Talán anyukám is hibás. Hát végül is, nem tudom beleélni magam a helyzetébe, mert én még nem nevelek gyereket. De valószínűleg valamivel jobb anyagi körülmények között, ez nem történt volna meg."

"Sokszor most is megfordul bennem, hogy nincsen szakmám. Hogyha még egyszer odakerülhetnék, hogy tanulás, akkor sokkal jobban belehúznák, többet tanulnék."

"Ha jobban tanultam volna, vagy nem buktattak volna meg, nem hiányoztam volna sokat, akkor el tudtam volna végezni."

"Lehet, hogy az általános iskolában kellett volna erősebben tanulni."

"Ha többet tanultam volna általánosban, akkor komolyabb helyre kerülök, és másképp alakul a sorsom. De alapvetően rajtam múlt a középiskola is. Ha bejártam volna, tanultam volna.... Szóval teljes mértékben rajtam múlt."

"Mebántam az egészet, de a mai napig úgy érzem, hogy igazságtalanok voltak velem. Persze részben én is hibás voltam."

"Énnekem kellett volna valahogy másképp csinálni, hogy ne hagyjam ott az iskolát. Csak hát így történt. Magamat, saját magamat hibáztatom. Nagyon elrontottam ezt a helyzetet."

"Jobb szakmára kellett volna mennem. Ebben én voltam a hibás. Nekem kellett volna jobban tanulnom."

"Saját magamat hibáztathatom. Úgy érzem, hogy erről csak én tehetek. De utólag megbántam. Szerintem mindig csak a tanulókon múlik. Mert aki el akarja végezni - és nem érdekli, és próbálja hogy csak az iskola... az meg tudja csinálni. Ez leginkább a hanyagság, és én úgy érzem, hogy én nagyon hanyag voltam."

"Magamat hibáztatom, mert mindenki magának irányítja az életét. Én voltam teljes mértékben a hibás, mert az első perctől fogva jobban kellett volna tanulnom,"

Amikor azonban ezeket a válaszokat értelmezzük, nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy milyen családi, általános iskolai ill. pályaválasztási előzmények vezettek el a kimaradó gyerekek kamaszkorára az érdeklődés, a tanulási ambíció, és alkalmazkodási hajlandóság elvesztéséhez, és az elhibázott szakmaválasztáshoz, vagyis mindazokhoz a "saját hibákhoz", ill. konfliktusforrásokhoz, amelyek a középiskolai továbbtanulás kudarcát előidézték.

13. A kimaradás körülményei

Az iskolából való kimaradást általában olyan konfliktusos folyamat előzi meg, amelyet nem sikerül kompromisszumokkal elrendezni, és amelynek végére a tanuló, a szülő és az iskola együttműködése lehetetlenné válik. Az érintettek szerepének súlya azonban esetenként eltérő lehet, mint ahogy a történetek abban is különböznek, hogy ki mondja ki végül is a "döntő szót", amely véget vet a konfliktusos helyzetnek. A megkérdezett kimaradók a postai kérdőíveken és a személyes megkérdezés során nagyon hasonló válaszokat adtak arra vonatkozóan, hogy ki döntött a kimaradásukról. Válaszaik szerint az esetek 70%-ában maga a tanuló hozta meg a kimaradásról a döntést, 10%-uk esetében a szülőké volt a döntő szerep, és mindössze 15%-uk mondta azt, hogy az iskoláé volt a döntő szó.

Kinek volt a legnagyobb szerepe a kimaradásban

Érintettek	Postai kérdőív %	Személyes kérdőív %
Tanulónak	70,2	67,4
Szülőknak	10,3	10,7
Iskolának	15,1	15,7
Egyéb	4,4	6,3
Összesen	100,0	100,0
N	709	319

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A kimaradási folyamat különböző szereplőinek súlyát főként az szabta meg, hogy mi volt a kimaradás fő oka. A fegyelmi problémák és a beilleszkedési problémák esetében az átlagosnál gyakrabban volt az iskoláé a döntő szerep (az iskola nem tolerálta tovább a tanuló magatartását), amikor családi problémák vagy az anyagi helyzet okozott gondot, akkor általában a szülők kezdeményezték a kimaradást, amikor pedig a rossz iskolai közérzet, a szakmával való elégedetlenség, vagy a korai családalapítás volt a fő gond, akkor a gyerek volt a kezdeményező.

Ha a kimaradásról hozott döntést a tanulók egyéb jellemzőivel összevetve vizsgáljuk, az derül ki, hogy minél magasabb évfolyamra járt a tanuló, annál valószínűbb, hogy saját maga hozta meg a döntést a kimaradásról, és minél alacsonyabb évfolyamra járt, annál valószínűbb, hogy a szülei döntöttek helyette. Az átlagosnál gyakoribb volt az iskolák döntése a fiúk és az igényesebb képzési formák tanulóinak (szakközépiskolai vagy gimnáziumi osztályokba járók) esetében. És az átlagosnál gyakrabban volt a szülőké a döntő szó azokban az esetekben, amikor a gyerekek cigány családokban, munkanélküli szülőkkel, szegény családokban vagy anya nélküli családokban éltek, vagyis mindazokban az

esetekben, amikor a család rossz anyagi körülményei tették lehetetlenné a tanulás folytatását.

Kinek volt a legnagyobb szerepe a kimaradásban a kimaradás oka szerint

A kimaradás oka	Kinek volt a legnagyobb szerepe			
	tanulónak	szülőknek	iskolának	egyéb
Rossz közérzet	75,6%	2,9%	18,1%	3,4%
Tanulmányi ok	71,2%	11,2%	17,1%	,6%
Szakmaválasztás	77,1%	6,4%	12,7%	3,8%
Anyagi ok	62,9%	27,1%	7,9%	2,1%
Fegyelmi ok	63,6%	3,1%	30,2%	3,1%
Az iskola színvonala	73,0%	6,3%	17,5%	3,2%
Betegség	55,3%	4,3%	17,0%	23,4%
Beilleszkedés	58,1%	3,2%	35,5%	3,2%
Családi probléma	58,6%	27,6%	3,4%	10,3%
Családalapítás	87,5%			12,5%
Összesen	70,2%	10,3%	15,1%	4,4%
N	496	73	107	31

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradási okokat és a kimaradás folyamatát együtt vizsgálva három jellemző modell vázolható fel. Az egyik esetében a tanuló elégedetlen az iskolával (rossz a közérzete, elégedetlen az iskola színvonalával, elégedetlen a tanárokkal, rossz szakmát választott, stb.). Ilyenkor a tanuló kezdeményezi a kimaradást. Az ilyen esetekben a tanulók családi háttere többnyire átlagos, vagy annál jobb, a kimaradás folyamatában a család semleges szerepet játszik (megpróbálják lebeszélni a gyereket a kimaradásról, vagy elfogadják a döntését), de lényegében nem a családon, és nem is az iskolán múlik, hogy a tanuló félbehagyja a tanulást.

A második modell esetében az iskola elégedetlen a tanulóval (tanulmányi, vagy fegyelmi ill. szabálykövetési problémák miatt). Ilyenkor az iskola kezdeményezi a kimaradást. Az ilyen esetekben a család látszólag ugyancsak semleges szerepet játszik, de a tanuló beilleszkedési, szabálykövetési és tanulmányi problémáinak hátterében családi problémák és szocializációs hiányosságok húzódnak meg, vagyis az iskola a tanulóval és annak családi környezetével egyaránt elégedetlen, és elsősorban az iskolán múlik, hogy a tanuló félbehagyja a tanulást.

A harmadik tipikus esetnek az számít, amikor a tanuló mögött társadalmi szempontból problematikusnak nevezhető család áll (szegény, cigány, alacsonyan iskolázott, munkanélküli, elvált szülőkkel), amely nehezíti a továbbtanulást. Ilyenkor a kimaradási okok között a családok anyagi nehézségei, a családi problémák, az önálló családalapítás a hangsúlyosak, és a kimaradást a család, vagy a szülőkkel egyetértésben a tanuló kezdeményezi. Ilyenkor az iskola játsza a "semleges" szerepet a kimaradás folyamatában, (megpróbálja lebeszélni

a gyereket a kimaradásról, vagy elfogadja a döntését), de lényegében nem az iskolán múlik, hogy a gyerek abbahagyja a tanulást.

A tanulók által meghozott kimaradási döntések az esetek felében fokozatosan érlelődtek meg, és csak az esetek egyharmadában született a döntés hirtelen elhatározásból. Ugyanez a helyzet akkor is, amikor az iskola dönt a kimaradásról. A megkérdezett kimaradók 69%-a mondta azt, hogy számított az iskola döntésére, és csak 31%-ukat érte váratlanul.

Hogyan döntött a kimaradásáról

Döntés módja	%
Iskolakezddéskor látta	13,6
Lassan érlelődött	52,3
Hirtelen elhatározás volt	30,2
Egyéb	3,8
Összesen	100,0
N	235

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A postai kérdőívekre és a személyes kérdőívekre adott válaszok, és az interjúk során előadott részletes történetek is arra utalnak, hogy a tanulók által hozott döntések általában akkor születtek meg, amikor a gyerek már véglegesen "reménytelennek" találta a tanulást, ill. az iskolába járás folytatását. A "reménytelenség" érzése fakadhatott abból, hogy a gyerek behozhatatlanul lemaradt a tanulásban (több tárgyból állt bukásra, másodszor kellett volna évet ismételnie, stb.), olyan sok magatartási vétsége (főként igazolatlan hiányzása) gyűlt össze, amennyit az iskola már nem tolerált volna tovább, teljesen elment a kedve (vagy soha nem is volt) a szakma megtanulásától, vagy olyan rossz volt az iskolai közérzete (tanárai és társai miatt), hogy emiatt nem akart tovább maradni.

Legtöbbször azonban kisebb-nagyobb mértékben a fenti okok mindegyike hozzájárult a gyerek által "reménytelennek" érzékelt helyzet kialakulásához. A "reménytelenség" érzése sok esetben abból is fakadt, hogy a gyerekek úgy érezték, annyi tanulási restanciát és fegyelmi vétséget halmoztak fel, hogy ha nem maradnának ki önként, előbb utóbb eltávolítanák őket az iskolából.

Annak ellenére, hogy általában nem került sor a kimaradást előidéző problémák részletes megbeszélésére az érintettek (gyerek, szülők, iskola képviselői) között, a döntés legtöbbször az iskola "hallgatólagos" egyetértésével született. Erre utal, hogy az iskola képviselői (osztályfőnök, tanárok, igazgató, stb.) legtöbbször meg sem próbálták a gyerek döntését befolyásolni. Az iskola képviselőivel a problémák megbeszélésre és a helyzet mérlegelésére azért nem kerülhetett sor, mert a kimaradó gyerekek többségének éppen a tanárokkal voltak súlyos konfliktusai, és mert általában egyetlen olyan tanár sem akadt az iskolában, aki törődött volna személyes sorsukkal. Vagyis a kimaradó gyerekek többsége egyáltalán nem volt bizalommal osztályfőnöke és tanárai iránt. S mivel az iskola és a szülők között sem működött a középosztályi családokra jellemző

kommunikáció, arra sem lehetett számítani, hogy a felnőttek (szülők és pedagógusok) "elrendezik" a gyerekek problémáit.

Részen ebből következett, hogy a kimaradási döntések a gyerekek egy részénél hirtelen, egy-egy kellemetlen iskolai szituációt követően születtek meg. Előfordult, hogy ilyenkor azonnal összehapokoltak és hazamentek, anélkül, hogy döntésüket közölték volna valakivel az iskolában. Az is előfordult, hogy az iskolában elszenvedett kudarcokat és rossz élményeket megelégtelve soha többé be se tették a lábukat az iskolába, még annak érdekében sem, hogy elbúcsúzzanak, vagy lerendezzék a kimaradás adminisztratív eljárásait.

A szülőkkal való viszonyt minősíti, hogy az is gyakran előfordult, hogy a kimaradásra vonatkozó döntést a gyerekek szüleikkel sem beszéltek meg előzetesen, csak utólag közölték velük megmászhatatlan álláspontjukat. A döntés általában a szülőket sem érte váratlanul, és ha nem is örültek neki, nem próbálták megmászítani a döntést, vagy befolyásolni a helyzetet. Az is előfordult, hogy a kimaradási eljárás lebonyolításához (kijelentkezéshez) a gyerekek már igénybe vették szüleik segítségét. Előfordult, hogy ők maguk nem is mentek be többé az iskolába, és szüleikre bízta az adminisztráció lebonyolítását.

Annak ellenére, hogy a kimaradó gyerekek nagy része a szüleivel sem beszélte meg előzetesen az iskola végleges elhagyására vonatkozó döntését, a szülők többsége, bár nem örült neki, tudomásul vette a helyzetet, és nem próbálta a gyereket maradásra bírni. Mint ahogy a kimaradási helyzetet megelőző problémák jelentkezésekor nem mentek be az iskolába megbeszélni a problémákat (ahogy ezt a középosztályi szülők szokták), a kimaradás előtti döntéshelyzetben sem konzultáltak az iskola képviselőivel. A legtöbb szülő passzívan vette tudomásul, hogy a gyerek félbehagyja a középiskolát, és ezzel azt kockáztatja, hogy egész életére szakma nélküli, potenciális munkanélkülivé válik, vagyis jelentősen lerontja boldogulási esélyeit. Az interjúkban erről a következőket lehet olvasni:

"Másnap már nem is mentem iskolába. Bementem a bizonyítványomért és nem adták nekem ki, azt mondták, apu menjen be. Apu be is ment és kiverte a palávert, elkérte a bizonyítványomat."

"Ők akkor azt mondták, hogy, kislány, a te életed, úgy csinálod ahogy akarod. De ma még azért visszakapom, mikor fáradtan hazamegyek és mondom, hogy már te le van a hócipóm, már nincs kedvem dolgozni. Akkor azért néha mondják, hogy hát kislány, ott volt a lehetőség, csinálhattad volna, mégsem kellett."

"Hát apunak nem igazán tetszett. De én már korábban mondtam neki, hogyha nem jön be, akkor végleg abba hagyom."

"Apukámat nagyon megviselte, de nem tudta megakadályozni."

"Hát nem örültek neki, az biztos. Végül is nagy győzködésre beleegyeztek, hogy félbehagyjam."

"Nem tudtak róla. Akkor tudták meg, amikor kirúgtak. Akkor volt egy kis veszekedés, ilyesmi."

"Döntésemet megbeszéltem a szüleimmel, de nem szóltak bele, azt mondták, döntsem el én, úgyis az én életem."

A gyerekek elbeszélései szerint az iskolák képviselőinek többsége ugyanolyan passzívan vette tudomásul a kimaradásra vonatkozó döntést, mint a szülők, ill. a pedagógusok többsége lényegében örült hogy megszabadult egy "problémás" gyerektől.

"Nem foglalkoznak azok vele. 30-an kezdtük az osztályt, és most vannak a végén 4-en. Az első év arról szólt, hogy kiostálják az embert, hogy nagyon kevesen maradjanak."

"Miután három tárgyból bukás automatikusan évisméltést jelent, a harmadik rendszerint a testnevelés. Ez többekkel is előfordult. Ha nem akartak vele kínlódni, meg pótvizsgáztatni, akkor megbuktatták még testnevelésből is."

"Az iskola alig várta hogy otthagyjam. Ha nem lettem volna fiatalok, akkor ki is rúgtak volna."

"Megmondta az osztályfőnököm, hogy hiába jók a gyakorlati eredményeim, hogyha elméletből nem tudok valamit fölmutatni, akkor meg kell hogy váljának tőlem. Akkor nincs értelme az egésznek, mert úgysem fognak átengedni."

"Bementem az osztályfőnökhöz aki azt mondta, hogy én tudom, hogy mit akarok. Nem marasztalt, nem törődött vele, nem volt olyan, hogy ezek a gyerekeim és akkor törődöm velük. Ha menni akar, menjen. Nem foglalkozott azzal, hogy kinek mi a baja."

"Az osztályfőnökömnek szoltam, hogy elmegyek év végén, de semmi különöset nem szolt hozzá, nem ellenezte. Biztos rosszul esett neki, hogy ott hagyom, de nem mondta. Nem próbált lebeszélni, nem szolt semmit."

"Mondták hogy kirúgnak, és akkor mondtam, hogy én inkább leszámolok. Ki szeretnék iratkozni. Ne az legyen hogy kirúgtak, mert az még rosszabb megítélés alá esik."

"Annyit mondott végtére is az osztályfőnök, hogy ha nem tetszik, akkor el lehet menni, kész. Mondtam neki, hogy év végéig itt maradok, utána elmegyek."

A középiskolai kimaradás szituációjában a 16-17 éves gyerekek többsége tehát a szülők és a pedagógusok passzív asszisztenciája mellett, tökéletesen magára hagyottan mondott le a továbbtanulásról, ill. döntött erről az életét hosszú távra befolyásoló lépésről. Ahogy a pályaválasztási döntés helyzetében, a kimaradás szituációjában is tökéletesen magára volt hagyatva.

14. A kimaradás következménye

A középiskolából való kimaradás után a tanulók többségének a társadalmi státusa, és ezzel mindennapos élethelyzete is megváltozott. Az oktatási intézményrendszer "hálójából" való kipotnyás sokak számára nemcsak a tanulói kötelezettségek és jogok elvesztését jelentette, hanem a biztonság elvesztését is, és az egyedüllét, a magára hagyottság szorongató tapasztalatát. Amikor azt

kérdeztük a gyerekektől, hogy hogyan érezték magukat a kimaradás után, közel 40%-uk mondta azt, hogy nehéz helyzetben, elkeseredettnak érezte magát.

Hogy érezte magát a kimaradás után

Közérzet	%
Nehéz helyzet, elkeseredés	38,4
Nehéz helyzet, de helyes döntés	26,7
Megkönnyebbülés, elégedettség	29,9
Egyéb	5,0
Összesen	100,0
N	318

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Mivel a gyerekek számára a kimaradási döntés egy hosszú, kudarcos élethelyzetnek vetett véget, a legtöbben megkönnyebbülést vártak tőle. Ezzel szemben még azok közül is sokan szorongatott és feszült helyzetben érezték magukat, akik önként váltak meg iskolájuktól. A szorongást részben a döntés életkorukhoz és érettségükhöz mérten túlságosan megterhelő felelőssége okozta, részben pedig a jövő bizonytalansága (másik iskola keresés, munkakeresés, az esélyek elvesztése) és kilátástalansága miatt érzett aggodalom. A személyes beszélgetések során erről a következőket mondták:

"Elég rosszul éreztem magam az iskola után, mert nagyon jó volt ott lenni."

"Hát, nagyon rosszul éreztem magam. Bennem volt az, hogy jaj most, milyen szégyen ez nekem a haverjaim előtt."

"Furcsa volt megszokni, hogy nem járhatok iskolába."

"Nagyon gázos volt, mert újra be kellett illeszkedni máshova."

"Nagyon sokat sírtam, meg lázban voltam, mert én még nem akartam megtudni, mi az hogy dolgozni. Inkább tanulni akartam, hogy könnyebben kereshessem a kenyeremet."

"Amikor kiléptem az ajtón, már rettenetesen fájt, és lelkiismeret furdalásom volt. Alig mertem hazamenni anyukámhoz, mert ő nagyon bízott bennem, hogy végigcsinálom."

"Hát, eleinte nehéz volt megszokni, hogy nem járok iskolába, hiányzott a tanulás is, mert megszoktam, hogy mindennap tanulok. És akkor ugye nem is dolgoztam semmit, csak egész nap itthon voltam. Akkor igen unalmas volt az életem."

Ha a kimaradás utáni közérzetet a kimaradást eldöntők személye szerint vizsgáljuk, az derül ki, hogy azok a kimaradók érezték a legrosszabb helyzetben magukat, akiknek a kimaradásáról az iskola döntött, vagyis akiket saját akaratuk ellenére távolítottak el az iskolából. Kétségtelen, hogy azok közül, akik saját maguk döntöttek a sorsukról az átlagnál többen voltak olyanok, akik megelégedéssel nyugtázták döntésüket, de 31% közülük is elkeseredettnak érezte magát.

Amikor a személyes kérdőíveken azt kérdeztük a kimaradóktól, hogy hogyan viselkedett a környezetük a kimaradás után, az derült ki, hogy legtöbbjük csak a családja és a rokonai segítségére számíthatott. 85%-uk mondta azt, hogy volt iskolája és egyéb intézmények meg sem próbáltak segíteni nekik.

Hogyan viselkedett a környezete a kimaradás után

Viselkedés	Család, rokonok %	Barátok, ismerősök %	Iskola %	Intézmények %
Segítettek	73,7	33,1	5,5	11,3
Próbáltak segíteni, de nem tudtak	21,2	27,3	9,3	2,4
Nem segítettek	5,1	39,6	85,2	86,3
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0
N	312	312	312	312

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Ezzel teljesen egybehangzó volt a postai kérdés eredménye, amely szerint a tanulók 81%-a mondta azt, hogy számíthatott a családjára, 22%-a számíthatott a barátai és ismerősei segítségére, és mindössze 4%-uk mondta azt, hogy volt iskolájától, vagy egyéb intézménytől kapott valamilyen segítséget.

A kimaradás után a problémáikkal teljesen magukra maradt tanulók aránya az átlagosnál magasabb volt a nagyvárosokban élők között, az anya nélküli, csonka családokban élők és az önálló családot alapítók között, valamint a magasabb osztályokból kimaradók között. Ugyanakkor a tanulók elhagyottságát a családok társadalmi helyzete (a szülők iskolázottsága, munkapiaci aktivitása és a családok anyagi helyzete) nem magyarázta, vagyis a hátrányos helyzetű és a jobb helyzetű tanulókkal hasonló arányban fordult elő, hogy kimaradás utáni nehéz helyzetükben nem számíthattak senkire.

Egy évvel a középfokú iskolából való kimaradás után a tanulók többségének helyzete továbbra is bizonytalannak látszott. 36%-uk egyáltalán nem talált munkát, 33%-uknak sikerült elhelyezkedni valamilyen (többnyire átmeneti) munkahelyre, és egynegyedük egy másik középfokú iskolában folytatta tanulmányait. 6%-uk GYES-en volt, vagy katonaidejét töltötte. (Őket soroltuk az "egyéb" kategóriába.)

A tanulók kimaradás utáni helyzete

Helyzet	%
Tanul	25,2
Dolgozik	32,5
Munkanélküli	36,1
Egyéb	6,2
Összesen	100,0
N	739

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradás utáni helyzetet a tanulók egyéb jellemzői szerint vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az átlagosnál nagyobb eséllyel sikerült új iskolát találniuk azoknak a kimaradóknak, akik magasabb presztízsű képzési formákból (szak-középiskolai vagy gimnáziumi osztályokból) maradtak ki, tehát volt hova "lecsúszniuk". Az átlagosnál jobb esélyük volt az elhelyezkedésre a magasabb (11. osztály) osztályokból kimaradóknak, a volt gimnazistáknak, és azoknak, akik megyeszékhelyeken laktak. És az átlagosnál nagyobb eséllyel váltak munkanélkülivé a lányok, az anya nélküli családokban élők, a szakmunkásképzős osztályokból kimaradók, valamint azok a tanulók, akiknek csak a 9. osztályt sikerült elvégezni.

A kimaradás utáni helyzetet a szülők iskolázottsága és munkapiaci helyzete is befolyásolta. Az átlagosnál többen tanultak tovább abból a csoportból, ahol a szülők közül legalább az egyik érettségizett, és azokból a családokból, ahol mindkét szülőnek volt munkája. Ezzel szemben az átlagosnál többen váltak munkanélkülivé azok közül, ahol a szülőknek legfeljebb az általános iskolát sikerült elvégezniük, és ahol maguk a szülők is munkanélküliek.

Vagyis a kimaradás utáni helyzet és a tanulók egyéb jellemzőinek elemzése azt mutatta, hogy azoknak sikerült a legnagyobb valószínűséggel továbbtanulni, akik minden szempontból előnyösebb körülmények között éltek, és azok váltak a legnagyobb valószínűséggel munkanélkülivé, akiknek a családi és társadalmi körülményi is a legrosszabbak voltak.

Ha a kimaradás utáni helyzetet a kimaradás oka szerint vizsgáljuk, az derül ki, hogy az átlagosnál többen találtak másik iskolát azok közül, akik beilleszkedési nehézségeik miatt, az iskola színvonalával való elégedetlenségük miatt, rossz iskolai közérzetük miatt, vagy tanulási problémáik miatt maradtak ki az iskolából. Nekik tulajdonképpen az iskolával (annak követelményeivel vagy miliőjével) voltak problémáik, és viszonylag jó eséllyel találtak egy olyan iskolát, amely jobban megfelelt adottságaiknak vagy igényeiknek.

Az átlagosnál többen találtak munkahelyet azok közül, akiknek fegyelmi problémák miatt kellett távozni az iskolából, és azok közül is, akik családjuk rossz anyagi helyzete miatt voltak kénytelenek megszakítani tanulmányaikat. Ez utóbbi csoportot nyilván a család rossz anyagi helyzete is sarkallta az elhelyezkedésre.

Munkanélküliség pedig főként azokra várt, akik betegségük miatt, családjuk rossz anyagi helyzete miatt, fegyelmi okok miatt, vagy elhibázott szakmaválasztásuk miatt hagyták abba a tanulást.

A kimaradás utáni helyzet a tanulók egyéb jellemzői szerint

Jellemzők	Kimaradás utáni helyzet			
	tanul	dolgozik	munkanélküli	egyéb
Nem				
nő	22,5%	27,6%	40,4%	9,5%
férfi	26,7%	35,3%	33,6%	4,3%
Lakóhely típusa				
főváros	26,1%	26,1%	39,1%	8,7%
megyeszékhely	23,0%	39,2%	35,1%	2,7%
város	28,3%	34,9%	31,3%	5,4%
kisváros	26,2%	32,8%	36,1%	4,9%
község	23,8%	30,3%	38,2%	7,6%
Etnikum				
cigány	9,9%	19,8%	60,3%	9,9%
nem cigány	28,7%	35,5%	30,5%	5,3%
Család				
anya nélkül él	15,9%	34,1%	43,9%	6,1%
apa nélkül él	22,7%	33,6%	39,8%	3,8%
saját családdal él	11,0%	34,1%	33,0%	22,0%
A szülők iskolázottsága				
legfeljebb általános isk.	12,7%	29,4%	48,9%	9,0%
legfeljebb szmk	26,8%	33,2%	33,6%	6,4%
magasabb	37,7%	35,1%	24,6%	2,6%
A szülők munkapiaci helyzete				
mindkettő inaktív	12,9%	23,3%	53,4%	10,3%
egyik inaktív	25,6%	34,1%	34,6%	5,7%
mindkettő dolgozik	33,1%	34,5%	26,9%	5,5%
Anyagi helyzet				
súlyos gondok	15,9%	25,6%	51,2%	7,2%
problémák	25,7%	37,6%	30,0%	6,8%
gondtalanság	48,6%	24,3%	25,7%	1,4%
Képzési forma				
szakmunkásképző	18,1%	34,2%	40,2%	7,4%
szakközépiskola	38,7%	26,3%	29,9%	5,2%
gimnázium	48,4%	45,2%	6,5%	
bizonytalan	27,6%	31,0%	41,4%	
Befejezett osztály				
8	28,8%	31,5%	36,3%	3,4%
9	24,1%	29,3%	40,0%	6,6%
10	28,1%	32,2%	31,0%	8,8%
11	15,6%	43,8%	34,4%	6,3%
Összesen	24,1%	33,1%	36,6%	6,2%
N	175	240	266	45

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradás utáni helyzet a kimaradás oka szerint

A kimaradás oka	Kimaradás utáni helyzet			
	tanul	dolgozik	munkanélküli	egyéb
Rossz közérzet	30,8%	28,8%	38,3%	2,1%
Tanulmányi ok	31,2%	30,1%	34,7%	4,0%
Szakmaválasztás	25,8%	28,9%	41,5%	3,8%
Anyagi ok	9,9%	39,1%	45,0%	6,0%
Fegyelmi ok	18,5%	38,5%	41,5%	1,5%
Az iskola színvonala	46,8%	24,2%	27,4%	1,6%
Betegség	22,4%	18,4%	46,9%	12,2%
Beilleszkedés	48,4%	25,8%	22,6%	3,2%
Családi probléma	10,0%	33,3%	43,3%	13,3%
Családalapítás	8,0%	8,0%	28,0%	56,0%
Összesen	24,1%	33,1%	36,6%	6,2%
N	175	240	266	45

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Vagyis akiknél a kedvezőtlen családi körülmények játszották a főszerepet az iskolai kudarcokban (szakmaválasztás, anyagi ok, családi ok, stb.), azok a kimaradás után a korábbinál is hátrányosabb helyzetbe kerültek, tehát a korábbinál is nehezebb élethelyzetre kellett felkészülniük.

A kimaradás utáni helyzet

15. Továbbtanulás

A középiskolából való kimaradás után újabb krízis helyzet következett a gyerekek életében, amikor további sorsuk alakulásáról kellett döntenüik. Ebben a szituációban igen jelentős szerepe volt annak, hogy ki, milyen képességekkel rendelkezett, és ki milyen segítségre számíthatott szülei részéről. A jobb képességűeknek, és azoknak, akik mögött legalább egy gondoskodásra képes szülő, vagy rokon állt, egy másik középfokú iskolába vezetett az útjuk. A továbbtanuló kimaradók bő egyharmada a kimaradás után azonnal átiratkozott egy másik iskolába, kétharmaduk pedig néhány (átlagosan 9) hónap elteltével talált új iskolát.

A személyes kérdőíveken megkérdeztük a kimaradóktól, hogy hogyan találtak új iskolát. A válaszokból az derült ki, hogy majdnem egynegyedük ezúttal is csak magára számíthatott, a többieknek pedig családtagjaik, barátaik és ismerőseik segítettek. Intézményes támogatásra ezúttal sem nagyon akadt példa.

Hogyan találta új iskoláját (a válaszadók %-ában)

Segítség	%
Barátok ajánlották	30,1
Szülők ajánlották	28,3
Maga találta	22,1
Hirdetés alapján kereste	5,3
Előző iskola ajánlotta	4,4
Munkaügyi kp ajánlotta	1,8
N	113

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A továbbtanuló kimaradóknak az a legfontosabb jellemzője, hogy a többiekkel ellentétben a középiskolából való kimaradás után sem hagyták abba (legfeljebb átmenetileg, néhány hónapig szüneteltették) a tanulást, és nem estek ki véglegesen az iskolarendszerből. Az ő esetükben a kimaradás lényegében iskolaváltoztatásként értelmezhető.

A postai kérdőívekre válaszoló 739 tanuló közül 186 tanuló (25%) a kimaradás után egy évvel már ismét valamilyen középfokú iskola nappali tagozatán tanult tovább. Közülük 168 tanuló (90%) sikerült kiderítenünk, hogy milyen képzési formában folytatta tanulmányait. Eszerint közel kétharmaduk (62%) szakmunkásképzős osztályba, közel egynegyedük (23%) szakközépiskolai osztályba, 15%-uk pedig gimnáziumi osztályba járt.

A kimaradás után továbbtanuló szakmunkástanulók több, mint háromnegyede (78%) ismét szakmunkásképzős osztályba került, a volt szakközépiskolások 43%-a egy másik iskolában ugyancsak szakközépiskolás osztályba, a volt gimnazisták 54%-a pedig ismét gimnáziumi osztályba járt. A volt szakközépiskolások 40%-a "csúszott le" szakmunkásképzős osztályba, a volt gimnazisták 39%-a pedig szakközépiskolás tanuló lett.

A továbbtanulók képzési formája a korábbi képzési formák szerint

Jelenlegi osztály	Korábbi osztály				Összesen
	szakmunkásképző	szakközépiskola	gimnázium	bizonytalan	
Szakmunkásképző	77,5%	40,0%	7,7%	40,0%	55,4%
Szakközépiskola	17,5%	42,9%	38,5%	40,0%	30,4%
Gimnázium	5,0%	17,1%	53,8%	20,0%	14,3%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N	80	70	13	5	168

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Vagyis a továbbtanuló kimaradók majdnem kétharmada (62%) csak iskolát változtatott, képzési formát nem, hiszen a kimaradás után egy másik iskola ugyanolyan osztályába került. 23%-uk alacsonyabb színvonalú képzési formában folytatta a tanulmányait, 15%-uk pedig magasabb presztízsű (és követelményű) képzési formába került át.

Ha a változtatások irányát a tanulók egyéb jellemzőivel vetjük össze, azt tapasztaljuk, hogy az átlagosnál gyakrabban "csúsztak le" alacsonyabb képzési formákba a lányok és a hátrányos helyzetű tanulók (cigány tanulók, a munkanélküli szülők gyerekei és az önálló családot alapítók). Ezzel szemben az átlagosnál gyakrabban kerültek magasabb presztízsű osztályokba a fiúk és azok, akik előnyösebb családi körülmények között élnek (a magasabban iskolázott szülők gyerekei, a munkahellyel rendelkező szülők gyerekei, a jó anyagi körülmények között élők) és azok a tanulók, akik több évfolyamot végeztek el régi iskolájukban. A változtatások irányát a tanulmányi eredmények is szigorúan megszabták. Minél jobb tanulmányi eredményt ért el egy tanuló régi iskolájában, az utolsó félévben közismereti tantárgyakból, annál magasabb presztízsű képzési formára volt esélye az új iskolában.

Az iskolát változtató tanulók 79%-a más szakmát tanul, mint korábbi iskolájában, vagyis iskolájával együtt szakmát is változtatott. A szakmaváltoztatás nemtől, lakóhelytől, képzési formától függetlenül a kimaradó tanulók valamennyi csoportjára jellemző volt, kivéve azokat, akik a 11. osztály elvégzése után (vagyis a szakmai specializáció megkezdését követően) maradtak ki az iskolákból. A legtöbb szakmaváltoztatót természetesen azok között a kimaradó tanulók között találtuk, akik a kimaradás legfőbb okaként elhibázott szakmaválasztásukat jelölték meg.

Ugyanakkor azt tapasztaltuk, hogy a kimaradás után továbbtanulók új iskolaválasztásukkal alig jutottak közelebb lakóhelyükhöz. A korábbi középiskola csak a gyerekek egynegyedének, az új iskola pedig csak 28%-uknak esetében

működött a lakóhellyel azonos településen. Az eredeti és az új iskola esetében is az volt jellemző, hogy minél kisebb településen lakott a gyerek, annál valószínűbb volt, hogy nem talált helyben középiskolát.

Az új képzési forma a tanulók egyéb jellemzői szerint

Jellemzők	Új képzési forma		
	alacsonyabb	azonos	magasabb
Nem			
nő	30,8%	57,7%	11,5%
férfi	19,5%	63,7%	16,8%
Etnikum			
cigány	44,4%	55,6%	
nem cigány	21,9%	62,9%	15,2%
Család			
anya nélkül él	14,3%	85,5%	8,3%
apa nélkül él	23,9%	65,2%	10,9%
saját családdal él	41,5%	50,0%	
A szülők iskolázottsága			
legfeljebb általános isk.	18,2%	72,7%	9,1%
legfeljebb szmk.	27,0%	62,2%	10,8%
magasabb	18,8%	60,9%	20,3%
A szülők munkapiaci helyzete			
mindkettő inaktív	35,7%	50,0%	14,3%
egyik inaktív	23,6%	64,0%	12,4%
mindkettő dolgozik	20,0%	60,0%	20,0%
anyagi helyzet			
súlyos gondok	24,1%	62,1%	13,8%
problémák	21,8%	65,3%	12,9%
gondtalanság	25,8%	54,8%	19,4%
Elvégzett osztály			
8	28,9%	60,5%	10,5%
9	25,0%	65,6%	9,4%
10	18,2%	63,6%	18,2%
11	22,2%	33,3%	44,4%
Összesen	23,0%	61,8%	15,2%
Közismereti átlag	2,67	2,71	3,00
N	38	102	25

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradás után továbbtanulók abban is eltértek az "átlagos" kimaradóktól, hogy utólag sokkal pozitívabban értékelték a kimaradásra vonatkozó döntésüket, ill. iskolaváltoztatásukat. Míg az összes kimaradó tanuló közel kétharmada értékelte utólag rossz döntésnek, hogy kimaradt az iskolából, a továbbtanulók közül alig több, mint a tanulók egyharmada vélekedett így. Még kevesebben bánták meg kimaradásukat azok közül a tanulók közül, akik később a korábbiánál

magasabb presztízsű képzési formákban folytatták tanulmányaikat. Közülük 71% érezte úgy, hogy helyesen döntött, amikor iskolát változtatott.

Megbánta-e a kimaradást a jelenlegi képzési forma szerint

Megbánta-e a kimaradást	Új képzési forma			Összesen
	alacsonyabb	azonos	magasabb	
Igen	39,5%	36,5%	28,6%	36,1%
Nem	60,5%	63,5%	71,4%	63,9%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N	38	96	21	155

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Azt tapasztaltuk, hogy a továbbtanuló kimaradóknak a kimaradást megelőző helyzethez képest alapvetően megváltozott az iskolához való viszonyuk. Az új iskolákkal a gyerekek többsége elégedettnek mutatkozott, a postai kérdőíveken 84%-uk nyilatkozott úgy, hogy elégedett új iskolájával. Ha a tanulók egyéb jellemzői szerint vizsgáljuk elégedettségüket, azt tapasztaljuk, hogy az átlagosnál is elégedettebbek voltak a lányok, a magasabban iskolázott szülők gyerekei, a kisebb településeken élők, a tanulást érettségit adó képzési formákban folytatók, azok, akik az iskolaváltoztatás után magasabb presztízsű osztályokba kerültek, és azok, akik még a 9. osztály befejezése előtt változtattak iskolát.

Amikor a személyes kérdezés során azt is megkérdeztük a továbbtanuló kimaradóktól, hogy milyen tekintetben értékeli jobbnak új iskolájukat a réginél, a legtöbben többféle szempontot is felsoroltak. A tanulónak több, mint a fele mondta azt, hogy az új iskolában jobban érzi magát, mint az előzőben, és majdnem a fele nyilatkozott úgy, hogy az új iskolában jobb a kapcsolata a tanárokkal és jobb színvonalú az oktatás, mint a régiben. Ugyanakkor a válaszokból az is kiderült, hogy a tanulmányi követelmények alacsonyabb szintje csak a gyerekek alig egyötödénél játszott szerepet az új iskola pozitív értékelésében.

Miért jobb az új iskola (a válaszadók %-ában)

Előnyök	%
Jobb a közérzete	55,0
Jobb kapcsolat a tanárokkal	45,9
Jobb színvonalú oktatás	43,2
Jobb kapcsolat a diákokkal	37,8
Jobb szakmát tanul	33,3
Jobbak a tanárok	31,5
Kevésbé szigorú szabályok	26,1
Jobban befogadják a társai	19,8
Alacsonyabb tanulmányi követelmények	19,8
Kevesebb költség a családnak	13,1
N	111

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Ezek a válaszok tökéletesen egybecsengenek a kimaradási okokról gyűjtött adatokkal, vagyis azzal, hogy a kimaradó tanulóknak nem az volt a legfőbb problémájuk iskolájukkal, hogy túlságosan magas tanulmányi követelményeket támasztottak velük szemben, hanem az, hogy a tanároknak a gyerekekhez való viszonya, ill. oktatási és nevelési módszerei nem feleltek meg az igényeiknek.

Ha a továbbtanuló kimaradók régi iskolájuk és új iskolájuk oktatási színvonaláról alkotott véleményét összehasonlítjuk, az derül ki, hogy a régi iskola színvonalával a tanulók alig több, mint fele volt elégedett, az új iskola színvonaláról viszont több, mint négyötödük nyilatkozott elégedetten.

**A régi és az új iskola színvonalának összehasonlítása
(a válaszadók %-ában)**

Vélemény	Régi iskola	Új iskola
Jó színvonalú iskola	51,9	84,1
Nem nyújt színvonalas szakmai tudást	25,0	5,6
Nem nyújt színvonalas műveltséget	27,9	10,3
N	104	107

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A kimaradókkal készült interjúkból az is kiderült, hogy az új iskolában a kimaradók viselkedése is megváltozott. Többségük komolyabban veszi a tanulást, jobb tanulmányi eredményeket ér el, tiszteltebb a tanáraival, és sokkal inkább ambicionálja az iskola befejezését és a szakma megszerzését, mint ahogy azt előző középiskolájában tette.

A magatartásváltozásnak valószínűleg három fontos összetevője van. Az első az, hogy a középiskolából való kimaradás érzelmileg súlyosan megviselte a gyerekeket, megérezték annak a kockázatát, hogy elveszítik a tanulás lehetőségét, és így második esélyüket igyekeznek jobban kihasználni. A magatartásváltozás másik oka az, hogy részben vagy egészen már az első iskolában befejezték az általánosan képző tantárgyak tanulását, és új iskolájukban már szakmai ismereteket tanulnak, és szakmai gyakorlaton vesznek részt, ami az általános tantárgyak tanulásánál sokkal inkább leköti érdeklődésüket. A harmadik ok pedig valószínűleg az, hogy kikerülve korábbi iskolájuk gyerekközösségéből azt az ellenálló "vezér" (az iskolai szabályokat felrúgó, a tanárokkal és a társakkal szemben is bátor, sőt gátlástalan) szerepet is maguk mögött hagyták, ami az előző iskolában a gyenge tanulmányi eredmények mellett iskolai helyzetüket ellehetetlenítette. Vagyis okulván a történelekből, az új környezetben sikeresebben alkalmazkodnak a szabályokhoz és az elvárásokhoz.

A továbbtanuló kimaradók megváltozott magatartása tanulmányi eredményeik javulásán is érzékelhető. Az új iskolában szinte valamennyi tantárgyból sikerült javítaniuk korábbi eredményeiken.

Tanulmányi átlageredmények a régi és az új iskolában

Iskola	Tanulmányi átlag				N
	matematika	magyar	idegen nyelv	szakmai tárgyak	
Régi	2,48	2,86	2,94	3,07	79
Új	2,63	2,85	3,16	3,57	51

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Mint már korábban említettük, az új iskolával együtt a továbbtanulók többsége (79%) szakmát is változtatott. Amikor a személyes kérdezés során az új szakma előnyeiről érdeklődtünk, a kimaradók több, mint fele nyilatkozott úgy, hogy új szakmája jobban érdekli, mint a régi és majdnem egyharmaduk mondta azt, hogy az új szakmától jobb kereseti lehetőségeket remél.

Miért jobb az új szakma (a válaszadók %-ában)

Előnyök	%
Jobban érdekli	55,7
Jobban el lehet vele helyezkedni	30,4
Jobban megfelel a képességeinek	27,8
Jobban lehet vele keresni	25,3
N	79

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Összességében elmondható, hogy ezeknek a gyerekeknek az esetében a kimaradási történet jól végződött, ők azok, akik nem bánták meg, hogy kimaradtak előző iskolájukból, és viszonylag elégedettek jelenlegi helyzetükkel. Kérdésünkre 89%-uk válaszolta azt, hogy ezt az iskolát mindenképpen szeretné befejezni. Némelyik gyerek esetében az iskolaváltás olyan sikeres volt, hogy határozott ambíció ébredt benne a tanulás iránt, és a szakmunkás bizonyítvány megszerzése után az érettségit megszerzésére készül.

16. Munkavállalás

Azok a kimaradó gyerekek, akik nem tudtak vagy nem akartak egy másik középfokú iskolában továbbtanulni, a kimaradás után igyekeztek munkát keresni. A munkahelykeresésben főként családtagjaik, rokonaik és ismerőseik segítettek nekik. A személyes kérdőívek válaszai szerint munkaügyi központ segítségével mindössze egytizedüknek sikerült elhelyezkedni.

Hogyan talált munkahelyet

Segítség	%
Családtagok ajánlották	24,5
Barátok, ismerősök ajánlották	34,0
Munkaügyi központ ajánlotta	11,7
Hírdetés alapján találta	6,4
Saját maga találta	10,6
Egyéb	12,8
Összesen	100,0
N	94

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A munkahelykeresés során nagyon hamar kiderült, hogy a kimaradók középfokú végzettség és szakképzettség nélkül csak a legrosszabb fajta munkákra és munkahelyekre számíthatnak: lényegében csak szakképzettséget nem igénylő, alacsony presztízsű munkákra, alacsony fizetéssel, bizonytalan munkahelyi státusokban alkalmazták őket. A személyes beszélgetések során a kimaradók így számoltak be munkakeresésük eredményeiről:

"Nem rögtön, talán rá egy hónapra elmentem dolgozni. Vásározni mentem, piacozni, jártuk az országot. Elég sokáig piacoztam, minden nap, kivéve hétfőn. A pénz nem volt annyira jó, de szerettem csinálni a társaság miatt is. Ezt az egyik ismerősöm által szereztem. Ő járt vásározni, és kérdezte hogy volna-e kedvem hozzá. Hajnalban 2-3 óra körül elindultunk, odaértünk a vásártérre, kipakoltuk a szövetkabátokat, fölállítottuk a sátrat. Ez egy vállalkozó volt, lehet úgy mondani, de feketén csinálta ő is. Nem volt bejelentve, mert ő is csak egy alkalmazott volt. Úgy volt megoldva az egész, mintha alkalmazott volna, de ő ezt saját magának csinálta. Én meg feketén voltam ott nála. 2000 forintot kaptam egy napra, és plusz a kaját. Az volt a probléma hogy naponta fizetett, és így kifogyott az ember a pénzből. Ezt a vásározást majdnem egy évig csináltam, aztán abbahagytam. Most kőműves mellett dolgozom. Naponta bejárok, reggel 6-tól este 5-ig. Mindig van munkája. 350 forintos órabérben vagyok, és havonta fizet. Ezért is jobb."

"Nem tudtam sehova elmenni, mert semmi állást nem találtam. Mindig néztem az újságot, hátha találok valamit. Hát aztán egy év után, idén áprilisban találtam egy állást egy étteremben, söntésben, aztán odamentem dolgozni. Ott két hetet voltam, utána otthagytam. Nyáron eljártam napszámba dolgozni, meg volt répánk, azt kellett kapálni. Aztán egész télen nem dolgoztam. Most találtam ezt az állást egy falusi kocsmában, elvállaltam, mert már volt gyakorlatom a pultos munkában, úgyhogy tudtam, hogy mit kell csinálni. Már két hete ott vagyok, és hát egyelőre tetszik. Szeretem a társaságot, meg ez az egész munka már a véreben van. Jól érzem magam, mert vannak állandó vendégek, akik bejönnek, összeismerkedtünk velük, és így igen jó társaság van. A forgalom nem nagy. Naponta 10-15-en jönnek be, fizetés tájékán azért többen. Reggel hattól, este tízig vagyunk nyitva, vagy attól függ, hogy mikor mennek el a vendégek. Általában vasárnap van szabadidőm, mert hétfőtől szombatig, dolgozom. A főnök van ott vasárnap. De már mondta, hogy lesz olyan is, hogy vasárnap is be kell mennem. Estére, mire haza jövök, el szoktam fáradni, mert azért nem csak 8 órát dolgozom úgy, hogy nem is tudok leülni. A lábamon érzem, az szokott elfáradni."

"Elmentem a kábelgyárba, ahol három hónapig dolgoztam. Bandázsolni kellett, szalagozni. Lejárt a próbaidő, másfél hónap után, aztán átmentem rendesbe, akkor megkaptam a havi 80 ezret is, de két hónap után már nem akartak tovább foglalkoztatni. Nem indokolták semmivel, hogy miért. Aztán két hónapig itthon voltam, addig a bátyámékkal jártam maszekba dolgozni építkezésekre. Utána megpróbáltam a Samsungot, ott másfél hete dolgozom. Szalagra pakolom a kábeleket. Itt egy hónap a próbaidő, remélem megmaradok. Általában három hónap után elküldenek mindenkit, mert lejár a próbaidő. Hiába dolgozik az ember rendesen, kiteszik."

"A testvérem szerzett egy szakács állást Németországban. Kimentem hozzá, de a munkába állás nem volt olyan egyszerű. A munkavállalási engedélyemre három hónapot kellett várni, de mire meglett, betöltötték az állást. Két és fél hónapig éltem a bátyámék nyakán, nagyon rossz volt a tétlenség és az, hogy nem tudok az anyagiakhoz hozzájárulni. Nem ismertem senkit, szinte egész nap egyedül voltam otthon. Egyedül arra voltam képes, hogy bevásároljak meg főzsek. Amikor hazajöttem, elmentem egy gyárba betanított munkásnak, csomagoló meg összeszerelő voltam. Ide csak három hónapra vettek fel próbaidőre, utána elküldtek. Nem volt kifogás ellenem, ezt mindenki így csinálja. Utána munkanélküli lettem és segélyt is kaptam. Nyáron elmentem egy üdülőbe szakácsnak, most pedig, mivel vége a szezonnak megint munkanélküli vagyok."

"Apukámmal eljártunk dolgozni, ő kőműves, én pedig mellette voltam segédmunkás. Az alaphér ötvenezer volt és ebből kaptam harminchetet, harmincnyolcat. Öt hónapig csináltuk, közhasznú munka volt. Utána itthon voltam. Aztán voltam fent Budapesten is, de ez fekete munka volt. Ott is édesapámmal voltam, szállón laktunk rendesen, meg volt minden napra az ennivalónk, és hoztunk haza ketten egy hónapra maximum 100 ezer forintot. Tetszett ez a munka, mert olyan emberekkel voltam, akiktől sok mindent megtanulhattam. Például ácsokkal voltam, és azok magyarázták, hogy ezt így kell, ezt úgy."

"Be lehetett menni a konzervgyárba. Szezonmunka volt, nyáron éti csiga feldolgozás, télen meg karfiol, paprika, lecsó, ilyesmi. 3-4 hónapig tartott, mert ott szigorúság volt, meg sem lehetett mozdulni. Mindig kiabáltak, hogy hallgassunk, mint a rabszolgák. Nem sokáig bírtam, és otthagytam."

"Egy hónapra rá már dolgoztam egy kis büfében mint pultos. Csak ott nagyon keveset kerestem, és nem jelentett be a főnököm. Négy hónap után otthagytam. Utána volt egy barátom, az ő szüleinek volt egy pizzériája, és odamentem dolgozni. Ott már többet kerestem, és elég jó munkát végeztem. Csak nem nagyon tudtam elviselni az ittas embereket. Utána onnan is eljöttem, mivel szakítottam a barátommal, és a szüleivel is megromlott a kapcsolat. Eljöttem megint egy kocsmába dolgozni. Ott dolgoztam négy hónapot, de nem tudtam elviselni, hogy minden nap ugyanaz a cirkusz ment, meg a részekkel is nehéz volt. Idegileg is kikészültem. Utána jelentkeztem egy étterembe, ahol a mai napig is felszolgáló és pultos vagyok. Napi 8 órát kell dolgoznom, anyagilag sem keresek rosszul, és tudom végezni mellette a tanfolyamot. Minden este időben otthon vagyok, kipihenem a napot. A minimálbért kapom, 47 ezer Ft-ot, és erre jön a borraival. Az persze mindig változó, de napi 2-3 ezer Ft megvan a borraivalókból."

"Egy hónapra rá már volt munkám, segédmunka. Többfajta cégnél dolgoztam, mélyépítő cégeknél. Csatornázásokat, kábelfektetést, árokásást, betonozást csináltunk. Fizikailag nehéz volt, de ilyen cégeknél sokat lehet tanulni, csak nem ér vele semmit az ember. Pénzügyileg jó volt, de nincs róla papír, hogy ott dolgozott az

ember. Abból a szempontból jó, hogy megtanulok mindent. Eddig három-négy ilyen munkahelyem volt. Két hete baleset ért. Ez akárkivel meg tud történni, mert veszélyes gépek ezek. Az anyag hibája volt, rossz minőségű fa volt. Ez úgy néz ki, hogy van egy sablon, amivel be lehet rakni a téglalap alakú fát, van két karja, egyiket le kell szorítani és neki kell nyomni a forgó késnek, és az kimarja. És ahogy a fa elszakadt, ahogy erővel nyomtam, belecsúszott a kezem. Odalett a jobb mutató ujjam. Az orvosok azt mondták, hogy ígérni nem tudnak semmi jót, majd kialakul. Összerakták ahogy tudták, vagy jó lesz vagy nem lesz jó. De remélem, jó lesz. Kinyújtani nem tudom majd rendesen, csak félig."

"Betanított munkás vagyok, autóalkatrészeket gyártunk. Én szeretem csinálni. Anynyira szeretem a munkámat, hogy ritkán vagyok táppénzen. 3 műszakba járok, úgy hogy éjszakás túlóra van. 12 órázásban szoktam lenni, vagy 16 órát dolgozom. Mire mindent levonnak, 45 ezret kapok kézhez. Ez nagyon fárasztó, norma szerint megy a termelés, darabszámmra. És végig mozog az ember agya, és a keze is. A végére jól elfárad. 30-50 kg-os vasládákat kell emelni jókora magasságba. Két év alatt az ember már megedződik. Ez sokat számít. De az embernek a dereka odavan."

A postai kérdőívekre adott válaszok szerint egy évvel a kimaradás után a tanulók egyharmada (240 fő) dolgozott. A munkavállalók közül azonban csak 194 tanulóról (81%) derült ki, hogy milyen formában alkalmazták. A válaszok szerint a kimaradók kétharmada dolgozott legális munkaviszonyban fizikai munkásként, egytizedük pedig nem fizikai alkalmazotként. Több, mint egyötödük csak illegális munkaviszonyban (főként fizikai munkásként) tudott elhelyezkedni.

A munkát vállaló kimaradók munkaviszonya

Munkaviszony	%
Legális nem fizikai	11,3
Nem legális nem fizikai	2,6
Legális fizikai	66,0
Nem legális fizikai	20,1
Összesen	100,0
N	194

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Ha a munkavállalók alkalmazási viszonyát egyéb jellemzőik szerint vizsgáljuk, az derül ki, hogy a fővárosban lakóknak, a magasabban iskolázott szülők gyerekeinek, az érettségit adó osztályokból kimaradóknak és a magasabb évfolyamokról kimaradóknak az átlagosnál több volt az esélyük legális nem fizikai munkára, és a gimnáziumból kimaradók valamint a magasabb évfolyamokról kimaradók legális fizikai munkát is gyakrabban kaptak. Ugyanakkor a leginkább hátrányos helyzetűeknek (csonka családban élőknek, a munkanélküli szülők gyerekeinek, a szakmunkásképzésből kimaradóknak és az alsóbb évfolyamokról kimaradóknak) az átlagosnál gyakrabban kellett beérniük újabb hátrányokat, vagyis munkavállalói kiszolgáltatottságot jelentő illegális foglalkoztatással.

Viszonylag szoros kapcsolatot találtunk a kimaradók munkaviszonya és családjuk anyagi helyzete között is. Eszerint azoknak sikerült nagyobb eséllyel legális munkaviszonyban elhelyezkedniük, akiknek a szülei is jobb anyagi kö-

rülmények között élnek, és azoknak kellett beérniük illegális foglalkoztatással, akiknek a szülei (valószínűleg éppen munkanélküliségük miatt) a legszegényebbek.

A munkát vállalók munkaviszonya egyéb jellemzőik szerint

Jellemzők	Munkaviszony		
	legális nem fizikai	legális fizikai	illegális
Nem			
nő	11,5%	68,9%	19,7%
férfi	11,3%	64,7%	24,1%
Etnikum			
cigány	12,0%	64,0%	24,0%
nem cigány	11,0%	67,1%	22,0%
Lakóhely típusa			
főváros	50,0%	25,0%	25,0%
megyeszékhely	19,0%	66,7%	14,3%
város	16,7%	58,3%	25,0%
kisváros	3,3%	80,0%	16,7%
község	7,7%	67,0%	25,3%
Család			
anya nélkül él	13,0%	47,8%	39,1%
apa nélkül él	16,0%	50,0%	34,0%
saját családdal él	7,4%	70,4%	22,8%
A szülők iskolázottsága			
legfeljebb általános isk.	11,6%	72,1%	16,3%
legfeljebb szmk	6,0%	66,7%	27,4%
magasabb	18,6%	59,3%	22,0%
A szülők munkapiaci helyzete			
mindkettő inaktív		66,7%	33,3%
egyik inaktív	13,1%	66,4%	20,6%
mindkettő dolgozik	10,6%	66,0%	23,4%
Anyagi helyzet			
súlyos gondok	5,1%	66,7%	28,2%
problémák	12,7%	64,2%	23,1%
gondtalanság	10,5%	84,2%	5,3%
Képzési forma			
szakmunkásképző	7,8%	65,9%	26,4%
szakközépiskola	19,1%	61,7%	19,1%
gimnázium	16,7%	83,3%	
Befejezett osztály			
8	7,1%	57,1%	35,7%
9	6,6%	69,7%	23,7%
10	16,7%	59,3%	24,1%
11	9,5%	81,0%	9,5%
Összesen	11,3%	66,0%	22,7%
N	22	128	44

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradó tanulók egyötödét (19%) állami intézmények vagy szervezetek, felét (49%) magáncégek, egyharmadát (32%) pedig kisvállalkozások foglalkoztatták. Az adatokból az derült ki, hogy az illegális foglalkoztatás elsősorban a kisvállalkozókat jellemzi. Felvételünk időpontjában az ilyen munkahelyeken elhelyezkedők közel fele végzett "fekete" munkát.

A munkát vállalók munkaviszonya munkahelyük szerint

Munkaviszony	Munkahely			Összesen
	állami, szervezeti	magáncég	kisvállalkozás	
Legális nem fizikai	14,7%	11,5%	9,3%	11,6%
Legális fizikai	76,5%	78,2%	44,2%	68,9%
Illegális	8,8%	10,3%	46,5%	19,5%
Összesen	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%
N	34	87	43	164

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradók felének (52%) sikerült a lakóhelyén munkát találni. A munkahely "közelsége" elsősorban attól függött, hogy ki milyen településen lakik. A nagyvárosokban élő kimaradók egytizede (13%) kényszerült lakóhelyén kívül munkahelyet keresni, míg a kistelepüléseken élők kétharmada (66%) nem tudott elhelyezkedni a lakóhelyén.

A személyes kérdőívek adatai szerint a munkát vállaló kimaradók több, mint felét betanított munkásként, egyötödét pedig segédmunkásként foglalkoztatták.

A munkavállalók munkájának típusa (a válaszadók %-ában)

Munka	%
Szaktudásával megegyező szakmunka	11,4
Szaktudásától eltérő szakmunka	13,6
Betanított munka	54,5
Segédmunka	20,5
Összesen	100,0
N	88

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Az interjúkban említett munkák és munkahelyek közös jellemzői a következők voltak:

- Általában betanított munkát, vagy segédmunkát végeznek, ami a legtöbbször nehéz, megerőltető fizikai munkát jelent.
- A munkakörülmények a legtöbb esetben csapnivalóak, a minimális szociális ellátottság is hiányzik, gyakoriak a balesetveszélyes, elavult gépek, és az egészségre ártalmas, kényelmetlen és kellemetlen munkakörülmények.
- Munkaidejük teljes mértékben "rugalmas", vagyis annyit dolgoznak naponta, amennyit munkaadójuk megkíván.

- Akiket "feketén" foglalkoztatnak, azok után munkaadók semmiféle járulékot nem fizetnek, vagyis betegség vagy baleset esetén teljesen kiszolgáltatottá válnak.
- A munkabér megállapításánál is teljesen kiszolgáltatott helyzetben vannak, ebből következően munkabérük rendkívül alacsony, és gyakran a mindenkori főnök kénye-kedve szerint (hol naponta, hol hetente) zsebből fizetik őket.
- Foglalkoztatásuk teljes mértékben bizonytalan. A cég anyagi nehézségei, létszám-leépítések esetén őket küldik el először, hiszen szakképzetlen munkaerejük bármikor pótolható. Az is gyakran előfordul, hogy csak az alacsonyabban fizetett próbaidőre veszik fel őket, s ennek letelte után ismét az utcán találják magukat.

A személyes kérdőívek adatai szerint a munkahellyel rendelkező kimaradók 60%-a napi nyolc órát, 40%-uk viszont ennél lényegesen többet dolgozott. A törvényes határokat jócskán meghaladó munkaidő ellenére átlagos nettó munkabérük mindössze 52 600 Ft volt. Viszonyításképpen érdemes megjegyezni, hogy 2002-ben a minimálbér 50 000 Ft volt, a nettó átlagkereset pedig a KSH adatai szerint 84 000 Ft. Vagyis a kimaradó munkavállalók havi nettó átlagbére mindössze 2600 Ft-tal haladta meg a minimálbért, és alig érte el az átlagbér 63%-át. Az átlagnál valamivel többet kerestek a fiúk, a legális fizikai munkaviszonyban dolgozók és a lakóhelyüktől távol munkát vállalók, de az ő havi átlagkeresetük sem haladta meg az 56 000 Ft-ot.

**A munkavállalók havi átlagos nettó munkabére
a munkahely egyéb jellemzői szerint**

Jellemzők	Átlag (Ft)
Nem	
fiú	55 000
lány	47 460
Munkaviszony	
legális nem fizikai	51 000
legális fizikai	55 880
illegális	51 270
Munkahely	
állami, szövetkezeti	47 430
magáncég	53 080
kisvállalkozás	52 820
Munkahely települése	
azonos a lakóhelyével	48 920
nem azonos a lakóhelyével	55 890
Összesen	52 600
N	53

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A postai kérdőívek szerint mindössze a kimaradó tanulóknak egytizede volt elégedett a keresetével. Közel kétharmaduk (64%) viszonylag elégedettnek, egynegyedük (26%) viszont kifejezetten elégedetlennek mondta magát. Az átlagosnál többen voltak viszonylag elégedettek a bérükkel a legális nem fizikai alkalmazottak közül, és a magáncégek alkalmazottai közül. Ugyanakkor az átlagosnál többen voltak a keresetükkel elégedetlenek az illegálisan foglalkoztatottak, a kisvállalkozásoknál foglalkoztatottak, és a lakóhelyüktől távol foglalkoztatottak közül.

A munkabérrel való elégedettség a munkahely egyéb jellemzői szerint

Jellemzők	Elégedettség		
	teljesen elégedett	viszonylag elégedett	teljesen elégedetlen
Munkaviszony			
legális nem fizikai	9,5%	76,2%	14,3%
legális fizikai	13,0%	66,7%	20,3%
illegális	2,7%	45,9%	51,4%
Munkahely			
állami, szövetkezeti	5,3%	68,4%	26,3%
magáncég	8,8%	72,5%	18,6%
kisvállalkozás	9,1%	59,1%	31,8%
Munkahely Települése			
azonos a lakóhelyével	8,5%	67,8%	23,7%
nem azonos a lakóhelyével	11,1%	58,3%	30,6%
Összesen	10,5%	63,5%	26,0%
N	22	143	61

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Azt tapasztaltuk, hogy a kimaradó gyerekeknek nemcsak a munkabére rendkívül alacsony, de munkavállalói pozíciójuk is kifejezetten labilis. A személyes kérdőívek adatai szerint másfél évvel a kimaradás után a kimaradók 44%-ának volt egy, 34%-ának kettő és 22%-ának ennél több munkahelye. Munkavállalásuk rendszerint rövid ideig tartott, és a munkával eltöltött hónapokat munkánélküli időszakok tarkították. Lényegében a folyamatos munkahelykeresés állapotában vannak. Interjúalanyaink között egyetlen olyan kimaradóval sem találkoztunk, aki jelenlegi munkahelyén megállapodott volna, vagyis aki munkavállalói helyzetét hosszú távra megoldottnak tekintené.

A postai kérdőívekből is az derült ki, hogy a kimaradók többsége (72%) elégedetlen a munkahelyével, és nem tekinti a maga számára hosszú távon elfogadható megoldásnak. Amikor ugyanis terveikről érdeklődtünk, mindössze a válaszadók 28%-a mondta azt, hogy hosszabb távon is jelenlegi munkahelyén akar dolgozni, 38%-uk válaszolta azt, hogy ennél jobb munkahelyet akar keresni, és 33%-uk válaszolta azt, hogy átmenetinek tekinti a munkavállalást, mert nappali tagozaton akarja folytatni középiskolai tanulmányait.

Amikor a munkavállalói terveket a jelenlegi munkahely jellemzőivel együtt vizsgáltuk, az derült ki, hogy az átlagosnál kevesebben tekintik hosszú távra megfelelőnek munkahelyeiket az illegális munkavállalók közül, és azok közül, akik elégedetlenek a keresetükkel. A legtöbben azok közül akarnak jelenlegi munkahelyeiken maradni, akik meg vannak elégedve keresetükkel, és akik állami intézményeknél vagy szervezeteknél dolgoznak, tehát nagyobb foglalkoztatási biztonságot élveznek.

Munkavállalói tervek a munkahelyek jellemzői szerint

Jellemzők	Munkahelyi perspektíva		
	itt marad	mást keres	tanulni akar
Munkaviszony			
legális nem fizikai	33,3%	50,0%	16,7%
legális fizikai	38,3%	39,3%	22,4%
illegális	6,3%	40,6%	53,1%
Munkahely			
állami, szervezeti	47,2%	27,8%	25,0%
magáncég	28,4%	48,1%	23,5%
kisvállalkozás	22,2%	33,3%	44,4%
Települése			
azonos a lakóhelyével	30,4%	40,2%	29,4%
nem azonos a lakóhelyével	31,0%	42,5%	26,4%
Elégedettség a keresettel			
elégedett	68,4%		31,6%
részben elégedett	33,3%	42,1%	24,6%
elégedetlen	7,0%	45,6%	47,4%
Összesen	29,2%	39,1%	31,7%
N	59	79	64

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A munkavállalói terveket a tanulók egyéb jellemzői szerint vizsgálva az derült ki, hogy az átlagosnál többen tekintik hosszú távra elfogadható megoldásnak jelenlegi munkahelyeiket a lányok közül, a jó anyagi helyzetben élő családok gyerekei közül, és a városokban élők közül. Ugyanakkor sokan törekszenek jelenlegi munkahelyük megőrzésére a saját családot alapítók közül, és a munkánélküli szülők gyerekei közül is, akiknek az esetében a jelenlegi munkahelyhez való ragaszkodás nem annyira elégedettséget, mint inkább a létbizonytalanságtól való szorongást fejezi ki.

A legtöbben azok közül reménykedtek jobb munkahelyben, akik a fővárosban élnek és magasabb évfolyamokról maradtak ki. Továbbtanulni pedig azok közül akartak a legtöbben, akiknek teljesen reménytelen a helyzetük a munka piacon (cigány származásúak, súlyos anyagi gondokkal küszködik a családjuk, községekben élnek, szakmunkásképzőbe jártak, és az alsó évfolyamokon hagyták félbe a középiskolát).

Munkavállalói tervek a tanulók jellemzői szerint

Jellemzők	Munkahelyi perspektíva		
	itt marad	mást keres	tanulni akar
Nem			
nő	39,3%	35,7%	25,0%
férfi	24,1%	39,9%	36,1%
Etnikum			
cigány	21,4%	28,6%	50,0%
nem cigány	29,1%	39,7%	31,3%
Lakóhely típusa			
főváros	25,0%	50,0%	25,0%
megyeszékhely	24,1%	41,4%	34,5%
város	41,2%	31,4%	27,5%
kisváros	25,9%	44,4%	29,6%
község	23,2%	39,4%	37,4%
Család			
anya nélkül él	16,7%	50,0%	33,3%
apa nélkül él	24,2%	41,9%	33,9%
saját családdal él	40,9%	36,4%	22,7%
A szülők iskolázottsága			
legfeljebb általános isk.	28,8%	38,5%	32,7%
legfeljebb szmk	26,6%	39,4%	34,0%
magasabb	28,8%	40,7%	30,5%
A szülők munkapiaci helyzete			
mindkettő inaktív	39,1%	26,1%	34,8%
egyik inaktív	31,6%	36,8%	31,6%
mindkettő dolgozik	18,4%	42,9%	38,8%
Anyagi helyzet			
súlyos gondok	23,1%	34,6%	42,3%
problémák	27,7%	42,3%	29,9%
gondtalanság	47,6%	23,8%	28,6%
Képzési forma			
szakmunkásképző	28,2%	33,6%	38,3%
szakközépiskola	27,1%	45,8%	27,1%
gimnázium	27,3%	72,7%	
Befejezett osztály			
8	21,6%	43,2%	35,1%
9	32,1%	37,0%	30,9%
10	23,6%	32,7%	43,6%
11	33,3%	47,6%	19,0%
Összesen	28,0%	38,8%	33,2%
N	60	83	71

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A középfokú iskolákból kimaradó tanulók kedvezőtlen munkapiaci helyzetén elvileg az iskolán kívüli képzési formák javíthatnának. A gyakorlatban azonban

igen kevesen képesek élni ezzel a lehetőséggel. Ennek egyik oka az, hogy az iskolán kívüli képzési formák többsége a belépésnél a kimaradó tanulóknál magasabb képzési szintet követel (pl. érettségi bizonyítványt), a másik oka az, hogy nagy részük költségtérítéses (a költségek kifizetésére pedig a szegény családokban élő kimaradó tanulók nem képesek), a harmadik pedig az, hogy a kimaradó tanulók többsége olyan kistelepüléseken él, ahonnan nehéz tájékozódni az ilyen lehetőségekről, és ha sikerül is, nehézkes a bejárás, és az úti költség kifizetése is problémát okoz. Nem véletlen, hogy azt tapasztaltuk, hogy egy évvel a kimaradás után a tanulók közül mindössze 18% vett részt valamilyen iskolán kívüli képzési formában, a legtöbben (26%) a munkanélküliek közül.

Az iskolán kívüli képzésben résztvevők aránya (a válaszadók %-ában)

Kimaradás utáni helyzet	Részt vesz iskolán kívüli képzésben
Dolgozik	11,3%
Munkanélküli	26,2%
Egyéb	4,3%
Összesen	17,9%
N	99

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Az iskolán kívüli képzésben résztvevők szakmája mindössze az esetek 27%-ában volt azonos a középfokú iskolában tanult szakmával. A legtöbben a munkaügyi központok által, munkanélküliek számára szervezett képzésekben vettek részt. Minimális arányú volt a középiskolák esti tagozatain és a vállalati tanfolyamokon továbbtanulók aránya.

Milyen képzési formában vesz részt (a válaszadók %-ában)

Kimaradás utáni helyzet	Iskolán kívüli képzés
Munkanélküli képzés	20,7%
Önköltséges tanfolyam	11,6%
Középiskola esti tagozat	6,0%
Vállalati tanfolyam	2,8%
N	99

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Ezekből az adatokból tehát az derül ki, hogy jelenleg a munkaügyi központok által szervezett, és egyéb munka melletti képzésektől nem várható, hogy lényegesen javítsák a középiskolákból kimaradók munkapiaci esélyeit, mert az ilyenfajta képzési kínálat nincs összhangban a szakképzetlenül munkát vállaló fiatalok igényeivel és lehetőségeivel.

17. Munkanélküliség

A középiskolákból kimaradók reménytelen munkapiaci helyzetét jelzi, hogy miközben 2002-ben az aktív korú munkavállalók között már csak 6% volt a munkanélküliek aránya, egy évvel a kimaradás után a postai kérdőívek adatai szerint a kimaradó tanulók több mint egyharmada (36%) volt munkanélküli. Vagyis a középfokú iskolákból kimaradók hatszoros eséllyel váltak munkanélkülivé, mint egy átlagos, aktív korú munkavállaló.

A kimaradók munkavállaló és a munkanélküli csoportja azonban nem különíthető el élesen egymástól. Ennek az egyik oka az, hogy a munkavállalók jelentős hányada is hivatalosan be nem jelentett "fekete" munkát, vagy alkalmi munkát végez, és ilyen munkájuk időnként a munkanélkülieknek is adódik. A másik oka pedig az, hogy a munkavállalók munkahelyei általában provizórikusak, bármikor megszűnhetnek, vagy azért, mert a bizonytalan gazdasági helyzetű cégek kénytelenek elbocsátani a dolgozóikat, vagy azért, mert a dolgozók nem képesek tovább tolerálni a rendkívül kedvezőtlen munkafeltételeket. Vagyis a tovább nem tanuló kimaradó gyerekek életében a munkavállalás és a munkanélküliség állapota hosszabb-rövidebb időszakonként egymást váltogatja. Amikor tehát a munkanélküliek csoportjáról beszélünk, lényegében azokról a kimaradókról van szó, akik az adatfelvétel pillanatában "hivatalosan" éppen munka nélkül voltak.

Ha a munkanélkülivé vált kimaradók jellemzőit a tanulók egyéb jellemzőivel összevetjük, az derül ki, hogy a kimaradók közül az átlagosnál többen lettek munkanélküliek a lányok közül, az alacsony iskolázottságú szülők gyerekei közül, a munkanélküli szülők gyerekei közül, a súlyos anyagi gondokkal küszködő családok gyerekei közül, a szakmunkásképzőkből kimaradók közül, és azok közül, akik az első vagy a második évben maradtak ki a középfokú iskolákból. Tehát a hátrányos családi helyzet nagy valószínűséggel prognosztizálta a kimaradás utáni munkanélküliséget.

Személyes kérdésünk időpontjában a munkanélküli kimaradók átlagosan már több, mint egy éve (14 hónapja) voltak munkanélküliek. A munkanélküli kimaradók többsége a munkahely keresésben családján, rokonain és ismerősein kívül lényegében semmilyen hivatalos intézmény vagy szervezet segítségére nem számíthatott. A legnehezebb helyzetben természetesen azok a kimaradók voltak, akik kis településeken élnek, ahol a náluk idősebb és tapasztaltabb, aktív korú szakképzettek körében is magas a munkanélküliek aránya.

Amikor a személyes kérdőíveken megkérdeztük a kimaradóktól, hogy miért nem tudtak elhelyezkedni, bő egyharmaduk hivatkozott arra, hogy nincs munkalehetőség a lakóhelyén és a környéken, és bő egynegyedük látta szakképzetlensége miatt reménytelennek az elhelyezkedést.

A munkanélküliek aránya a tanulók egyéb jellemzői szerint (a válaszadók %-ában)

Jellemzők	Munkanélküli
Nem	
nő	40,4%
férfi	33,6%
Etnikum	
cigány	60,3%
nem cigány	30,5%
Lakóhely típusa	
megyeszékhely	35,1%
város	31,3%
kisváros	36,1%
község	38,2%
A szülők iskolázottsága	
legfeljebb általános isk.	48,9%
legfeljebb szmk	33,6%
magasabb	24,6%
A szülők munkapiaci helyzete	
mindkettő inaktív	53,4%
egyik inaktív	34,6%
mindkettő dolgozik	26,9%
Anyagi helyzet	
súlyos gondok	51,2%
problémák	30,0%
gondtalanság	25,7%
Képzési forma	
szakmunkásképző	40,2%
szakközépiskola	29,9%
gimnázium	6,5%
Befejezett osztály	
8	36,3%
9	40,0%
10	31,0%
11	34,4%
Összesen	36,1%
N	267

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Miért nem tudott elhelyezkedni

A munkanélküliség oka	%
Nincs munkalehetőség	35,7
Nincs szakmája	27,0
Túl fiatal	6,3
Nincsenek megfelelő kapcsolatai	5,6
Egyéb (gyerekszülés, betegség)	25,4
Összesen	100,0
N	126

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A munkanélküli kimaradókra jellemző, hogy szinte a kimaradás pillanatától kezdve állást keresnek, de tartós munkahelyet azóta sem sikerült találniuk. Mivel többségük nem rendelkezik befejezett középfokú végzettséggel, és még egyáltalán nem volt legális munkaviszonya, a munkanélkülieket megillető támogatásokra sem számíthat.

A munkanélküliek bő felét (58%) regisztrálták a munkaügyi központok. Az átlagosnál gyakrabban váltak regisztrált munkanélkülivé a nagyvárosokban élők, a gimnáziumokból kimaradók, és azok, akiknek több évfolyamot sikerült elvégezni a középiskolában. Ugyancsak ők voltak az átlagosnál esélyesebbek arra, hogy munkanélküli támogatáshoz jussanak. Az összes munkanélküli kimaradó közül azonban csak 12% kapott valamilyen támogatást.

Támogatások hiányában a munkanélküli kimaradók eltartása főként családjukra, vagyis egyébként is nehéz anyagi helyzetben élő szüleikre hárult. Éppen ezért a munkanélküli kimaradók közül aki csak tehette, mindenféle alkalmi munkát elvállalt, tekintet nélkül arra, hogy milyen minőségű munkáról volt szó, és ezzel mennyi pénz kereshető. A személyes kérdőívekből az derült ki, hogy a munkanélküliek több, mint felének akadt rendszeresen alkalmi munkája. Az alkalmi munkák végzése mellett többségük családtagjai, rokonai és ismerősei körében igyekezett hasznossá tenni magát (testvéreiket gondozták, háztartást vezettek, dolgoztak a családi gazdaságban, segítettek az építkezéseknél, stb.). Találkoztunk olyan kimaradókkal is, akiknek "pénzkereső" tevékenysége kívül esett törvényesség határán (lopás, prostitúció, stb.).

A munkanélküliek elfoglaltságai (a válaszadók %-ában)

Elfoglaltság	%
Alkalmi munkát vállal	54,3
A háztartásban dolgozik	47,2
Nem csinál semmit	10,2
Családi gazdaságban dolgozik	9,4
N	127

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A munkanélküli kimaradók egyharmada mondta azt, hogy egyáltalán nincs lehetősége alkalmi munkavállalásra, 40%-uknak időnként, 27%-uknak pedig rendszeresen adódott munkavállalási lehetősége.

Az alkalmi munkavállalás gyakorisága

Gyakoriság	%
Egyáltalán nincs lehetőség	33,1
Ritkán adódik lehetőség	39,4
Többnyire van lehetőség	23,6
Válogathat a lehetőségek között	2,4
Egyéb	1,6
Összesen	100,0
N	127

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Az alkalmi munkavállalás azonban nem sokat javított a munkanélküli kimaradók közérzetén és anyagi helyzetén. Alkalmi munkákkal ugyanis átlagosan 34 000 Ft-ot tudtak keresni havonta, ami messze alatta maradt a minimálbérnek, és nyilvánvalóan kevés volt a megélhetésre. A rossz anyagi körülményekkel is összefügg, hogy a munkanélküli kimaradók alig több, mint egyötöde mondta azt, hogy viszonylag jó a közérzete, a többiek rosszul, vagy nagyon rosszul, "haszontalannak és feleslegesnek" érezték magukat, és egyre kilátástalanabbnak látták a jövőjüket.

A munkanélküliek közérzete

Közérzet	%
Nagyon rosszul	33,1
Elég rosszul	44,1
Viszonylag jól	22,8
Összesen	100,0
N	127

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Rossz közérzetükhöz az is hozzájárult, hogy csak kétharmaduk élvezte szülei egyértelmű támogatását, 17%-uk mondta azt, hogy a szülei őt hibáztatják jelenlegi helyzetéért, és 15%-uk mondta azt, hogy szülei nem törődnek vele.

Ebben a helyzetben tökéletesen érthető, hogy a munkanélküliek többsége mihamarabb változtatni kívánt helyzetén. Kérdésünk időpontjában a munkanélküliek közel fele (41%) tervezte, hogy minél előbb el akar helyezkedni, és 28%-uk tervezte, hogy nappali képzésben akarja folytatni a tanulást.

A munkanélküli kimaradók tervei

Tervek	%
El akar helyezkedni	41,3
Nappali képzésben akar tanulni	27,7
Nem tudja	19,4
Egyéb	11,6
Összesen	100,0
N	242

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Az elhelyezkedésre készülőek az átlagosnál többen voltak a kisvárosokban élők között, a fiúk között, és a magasabb (11 évfolyam) évfolyamokról kimaradók között. Továbbtanulásra pedig az átlagosnál többen készültek a nagyvárosokban élők közül, a szakközépiskolákból kimaradók közül, valamint a munkanélküli szülők gyerekei közül.

18. A kimaradás értékelése

A kimaradók többsége utólag határozottan megbánta, hogy félbehagyta középiskolai tanulmányait. Ez alól legfeljebb azok jelentettek kivételt, akiknek rövid időn belül sikerült egy másik középfokú iskolában megkapaszkodniuk. Az utólagos "megbánásnak" egyrészt az volt az oka, hogy az iskola kötelékéből kikerülve még inkább magukra hagyottnak érezték magukat. Másrészt pedig az, hogy mihelyt elkezdtek munkát keresni, azonnal kiderült, hogy szakma nélkül rendkívül kedvezőtlenek az esélyeik a munkapiacon. Az interjúk során erről a következőket mondták:

"Hazajövök holtfáradtan és élni nincs kedvem. Én minden nap szidom magamat, hogy miért is hagytam ott az iskolát."

"Ezután megkönnyebbültem egy kicsit, hogy szabadabb lettem, de most már megbántam, mert így nincs meg a szakma."

"Akkor, eléggé el voltam keseredve. De utólag meg is bántam."

"Már megbántam, hogy ott hagytam az iskolát, inkább ott kellett volna maradni valahogy."

"Hát, már meg is bántam egyszer-kétszer. De késő már."

"Valahogy másképp kellett volna. Megbántam nagyon."

"Hiányzik az iskola. A mostani eszemmel nem hagynám abba."

"Mostani eszemmel nem maradnék ki, de akkor én akartam a főkolompos lenni mindenben."

"Tudtam hogy jól akarnak, csak azt gondoltam hogy hülyeség, mert mi értelme van tanulni? Most már rájöttem, hogy sok értelme van, mivel ebből él meg az ember, ha kikerül az életbe."

"Mindent másképp csinálnék. Befejezném az iskolát, és továbbtanulnék, ez biztos."

"Jó sok idő eltelt, mire agyilag felfogtam, hogy ez hogy van. Elmentem dolgozni, és beláttam, hogy ez nagyon nehéz, és de jó volna ha még tanulhatnék."

"Úgy látom, hogy hülye voltam. Nagyon megbántam. Tanulnom kellett volna mert így szakma nélkül a mai világban nem megy semmire az ember."

Egy évvel a kimaradás után a postai kérdőíveken megkérdezett tanulók 62%-a nyilatkozott úgy, hogy megbánta, hogy kimaradt az iskolából. A kimaradás utólagos értékelése szoros összefüggést mutatott a kimaradás okával. Főként azok sajnálták, hogy megszakították tanulmányaikat, akik valamilyen családi ok miatt (ideértve a családok anyagi helyzetét vagy a saját családalapítást is), vagy fegyelmi okok miatt maradtak ki az iskolából. Azok voltak a leginkább megelégedve döntésükkal, akik az iskola színvonalával való elégedetlenség miatt maradtak ki. Közülük csak 39% bánta meg utólag a döntését.

**Azoknak az aránya, akik megbánták a kimaradást a kimaradás oka szerint
(a válaszadók %-ában)**

A kimaradás oka	Megbánta a kimaradást
Rossz közérzet	50,2%
Tanulmányi ok	52,9%
Szakmaválasztás	52,2%
Anyagi ok	76,8%
Fegyelmi ok	70,0%
Az iskola színvonala	39,3%
Betegség	63,0%
Beilleszkedés	58,1%
Családi probléma	93,3%
Családalapítás	76,0%
Összesen	61,9%
N	443

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

A kimaradás utólagos értékelését a tanulók egyéb jellemzői szerint vizsgálva azt tapasztaltuk, hogy az átlagosnál gyakrabban bánták meg döntésüket a lányok (az ő esetükben volt a leggyakoribb a saját családalapítás miatti kimaradás), a családi és anyagi szempontból hátrányos helyzetűek (a cigány tanulók, a csonka családokban élők, az alacsonyan iskolázott és munkanélküli szülők gyerekei, és a nehéz anyagi körülmények között élők), azok, akik önálló családot alapítottak, azok a tanulók, akik korábban szakmunkásképzőbe jártak (ahol a családok rossz anyagi helyzete és a fegyelmi okok is az átlagosnál gyakrabban játszottak szerepet a kimaradásban), és azok, akik a 11. osztály elvégzése után maradtak ki az iskolából. Vagyis a kimaradásról hozott döntés utólagos értékelése abban a csoportban volt egyértelműen negatív, amelyik ezzel a döntéssel nemcsak egy iskolát veszített el, hanem nagy valószínűséggel véglegesen elvesztette a továbbtanulás, ill. a társadalmi emelkedés esélyét.

A kimaradás utólagos értékelését természetesen a tanulók kimaradás utáni helyzete is befolyásolta. Lényegesen többen bánták meg, hogy kimaradtak az iskolából azok közül, akik nem tanultak tovább (dolgoznak, munkanélküliek vagy gyereket nevelnek), mint azok közül, akiknek sikerült új iskolát találni. Vagyis a "megbánás" az esetek többségében a tanulás megszakítására, és nem a konkrét iskolából való kimaradásra vonatkozott.

**Azoknak az aránya, akik megbánták a kimaradást
a tanulók egyéb jellemzői szerint (a válaszadók %-ában)**

Jellemzők	Megbánta a kimaradást
Nem	
nő	65,4%
férfi	59,8%
Lakóhely típusa	
főváros	60,9%
megyeszékhely	70,8%
város	57,2%
kisváros	59,2%
község	63,1%
Etnikum	
cigány	80,0%
nem cigány	57,7%
Család	
anya nélkül él	72,0%
apa nélkül él	70,2%
saját családdal él	67,0%
A szülők iskolázottsága	
legfeljebb általános isk.	76,3%
legfeljebb szmk	61,4%
magasabb	45,5%
A szülők munkapiaci helyzete	
mindkettő inaktív	76,9%
egyik inaktív	61,4%
mindkettő dolgozik	48,3%
Anyagi helyzet	
súlyos gondok	74,8%
problémák	60,0%
gondtalanság	35,7%
Képzési forma	
szakmunkásképző	66,9%
szakközépiskola	48,7%
gimnázium	60,0%
bizonytalan	72,0%
Befejezett osztály	
8	63,9%
9	63,4%
10	56,1%
11	73,0%
Összesen	61,9%
N	443

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

**Azoknak az aránya, akik megbánták a kimaradást,
a tanulók jelenlegi helyzete szerint (a válaszadók %-ában)**

Kimaradás utáni helyzet	Megbánta a kimaradást
Tanul	36,8%
Dolgozik	69,5%
Munkanélküli	69,1%
Egyéb	77,3%
Összesen	62,0%
N	444

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Amikor a kimaradás után egy évvel azt kérdeztük a tanulóktól, hogy mennyire elégedettek új helyzetükkel, majdnem a tanulók fele (48%) bizonyult kifejezetten elégedetlennek. Az átlagosnál többen voltak elégedettek a jó anyagi helyzetben élők közül, a gimnáziumi osztályból kimaradók közül (akik közül sokan továbbtanultak), és a 10. osztály elvégzése után kimaradók közül.

Ugyanakkor az átlagosnál is több helyzetével elégedetlen tanulót találtunk a 9. osztály elvégzése előtt kimaradók között, valamint azok között, akik anya nélküli családokban élnek, vagy önálló családot alapítottak, akik cigány származásúak, alacsony iskolázottságúak a szüleik és munkanélküliek, vagy szegény családokban élnek. Vagyis a hátrányos családi helyzet, amelyiknek igen nagy szerepe volt a tanulók iskolai kudarcában (a kimaradásban), a kimaradás után is olyan helyzetet teremtett, ami kiváltotta az elégedetlenséget.

A helyzetükkel elégedetlen kimaradók interjúiban a következők olvashatók:

"Hát nagymértékben elégedetlen vagyok az eddigi életemmel. De ezért csak magamat tudom hibáztatni, mert nagyon sok hülyeségem nagyon sokba került, és ezt én követtem el."

"Az igazgató azt mondta, hogy nem a papír a lényeg, hanem hogy az ember tanuljon. Ez hülyeség szerintem, mert a papírt is ugyanúgy kéri. Papír nélkül az ember nem tud elhelyezkedni."

"Hát, azt nem mondanám, hogy elégedett vagyok. Lehetek volna dolgok, amiket másként csinálhattam volna, jobban csinálhattam, volna."

"Elégedetlen vagyok magammal, hogy nem tanultam ki a felszolgáló szakmát, és a mai napig bánt, hogy az iskola igazságtalanul bánt velem."

"Elégedett semmivel nem vagyok, mert nem értem el, amit szerettem volna. Elégedetlen vagyok mindennel, ami eddig történt velem. Kudarcaimért elsősorban magamat hibáztatom, meg az életet, mert sokszor nem csak én voltam a hibás."

"A jelenlegi helyzetem nem valami fényes, azt mondhatom."

"Rosszul sikerült az életem. A jelenlegi helyzetem – hogy is mondjam –, középpályán van."

"A jelenlegi helyzetem egy nagy nulla."

**A jelenlegi helyzetükkel elégedetlenek aránya egyéb jellemzőik szerint
(a válaszadók %-ában)**

Jellemzők	Elégedetlen
Nem	
nő	51,6%
férfi	45,2%
Lakóhely típusa	
főváros	50,0%
megyeszékhely	55,4%
város	47,0%
kisváros	40,5%
község	48,5%
Etnikum	
cigány	65,6%
nem cigány	44,4%
Család	
anya nélkül él	55,4%
apa nélkül él	47,2%
saját családdal él	60,4%
A szülők iskolázottsága	
legfeljebb általános isk.	61,0%
legfeljebb szmk	43,0%
magasabb	39,7%
A szülők munkapiaci helyzete	
mindkettő inaktív	57,3%
egyik inaktív	47,1%
mindkettő dolgozik	42,6%
Anyagi helyzet	
súlyos gondok	61,5%
problémák	43,8%
gondtalanság	35,7%
Képzési forma	
szakmunkásképző	49,3%
szakközépiskola	46,4%
gimnázium	41,9%
Befejezett osztály	
8	54,8%
9	45,2%
10	47,4%
11	47,7%
Kimaradás utáni helyzet	
tanul	34,4%
dolgozik	52,5%
munkanélküli	51,3%
egyéb	56,5%
Összesen	47,6%
N	356

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

19. Perspektívák

Másfél évvel a kimaradás után azt tapasztaltuk, hogy a kimaradó gyerekek az elégedetlenségen és a kudarcokon kívül leginkább tervekből bővelkednek. Amikor a kimaradás után másfél évvel megkérdeztük tőlük, hogy hosszú távra milyen foglalkozást képzelnek el maguknak, és a válaszokat a középiskolába való jelentkezéskor elképzelt foglalkozásokkal összehasonlítottuk, az derült ki, hogy az iskolából való kimaradás ellenére elképzeléseiket a legtöbben nem "lefelé" hanem "felfelé" korrigálták. A korábbihoz képest majdnem háromszor annyian terveztek nem fizikai foglalkozást, és több, mint hatszor többen gondoltak vállalkozói pályára. A szakmunkásnak készülő aránya viszont majdnem 30%-kal csökkent.

Hosszú távú pályaelképzelés

Foglalkozás	Pályaválasztáskor %	Kimaradás után %
Nem fizikai	10,2	29,8
Vállalkozó	0,8	6,3
Szaktanulás	89,1	61,2
Segéd v betanított		2,7
Összesen	100,0	100,0
N	239	255

Kimaradó tanulók, postai kérdőív, 2002

Ha a jövőre vonatkozó hosszú távú terveket a tanulók egyéb jellemzői szerint is megvizsgáljuk, az derül ki, hogy a lányok, a nappali képzésben továbbtanulók, és az előnyösebb családi helyzetű kimaradók bíztak az átlagosnál gyakrabban bízni abban, hogy nem fizikai foglalkozásokat sikerül elérniük, a jelenlegi munkanélküliek, és a hátrányos családi helyzetűek közül pedig az átlagosnál többen maradtak meg eredeti tervüknél, a szaktanulás pályánál.

A kimaradó tanulók terveinek a többsége a tanulásra vonatkozott. A kimaradás óta eltelt másfél év alatt ugyanis a tanulás a kimaradók szemében határozottan felértékelődött. A személyes kérdőíveken megkérdezett tanulóknak mindössze a 15%-a mondta azt, hogy nem akar továbbtanulni, a többiek terveiben a tanulás első helyen szerepelt. 18%-uk mondta azt, hogy felsőfokú végzettséget akar elérni, 36% középfokú végzettséget akar szerezni, 38%-uk pedig valamilyen iskolán kívüli felnőttképzési formában szeretne továbbtanulni.

Akik a kimaradás után nem folytatták tanulmányaikat, azok mindenképpen valamilyen iskolába, de legalább tanfolyamra szeretnének beiratkozni, ahol szakmát szerezhetnek, akik pedig a kimaradás után továbbtanultak, azok szeretnék befejezni jelenlegi iskolájukat. A tanulási tervek megvalósításának legfőbb akadályát a legtöbben családjuk nehéz anyagi helyzetében látják, hiszen a tervekben szereplő iskolák és tanfolyamok elvégzése gyakran tandíjhoz kötött, vagy ha nem, a tanulás akkor is sok pénzbe kerül. Ezt megfontolva, sokan ter-

vezik esti iskolák vagy tanfolyamok elvégzését munka mellett, amelynek költségeit saját munkabérükből tudnák fedezni.

Továbbtanulási tervek (a válaszadók %-ában)

Továbbtanulás	%
Felsőfokú nappalin	9,0
Felsőfokú esti/levelezőn	8,7
A középfokú iskola befejezése	21,8
Továbbtanulás más szki-ban	14,3
Továbbtanulás iskolán kívül	38,0
Összesen	100,0
N	321

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

A tervek másik csoportjába a munkavállalási tervek tartoznak, amelyeknek legfőbb közös jellemzője egy tartós foglalkoztatást biztosító munkahely elérése. Erre vágnak azok is, akik jelenleg munkanélküliek, azok is, akik valamilyen bizonytalan, féllegális és provizórikus munkahelyen dolgoznak, és azok is, akik még tanulnak. A tartós foglalkoztatás elérésének legfőbb akadályai a szaktudás hiánya mellett a kimaradó tanulók lakóhelye. Akik ugyanis gazdaságilag elmaradt térségekben vagy kistelepüléseken élnek, azoknak a lakóhelyükön semmilyen esélyük nincs ilyen munkahelyeken való elhelyezkedésre, legfeljebb elköltözés, vagy ingázás árán tudnának tartós foglalkoztatáshoz jutni.

Némelyik, merészebben álmodozó kimaradó gyerek tervei között a tercier szektorhoz, vagy szolgáltatáshoz tartozó önálló vállalkozás megvalósítása is szerepel. Ezt azonban csak a távoli jövőben látják megvalósíthatónak, mert jelenleg ehhez senkinek nincs elég tőkéje, szaktudása és szakmai tapasztalata. Némelyek abban reménykednek, hogy betársulhatnak egy tőkével és szaktudással rendelkező felnőtt "társhoz", de ilyenre eddig még egyikük sem akadt.

A tervek harmadik csoportjába a magánéletre vonatkozó elképzelések tartoznak, és ezen belül is főként a pénzre, gazdagságra, anyagi jólétre, értékes fogyasztási javakra vonatkozó vágyakozás. A kimaradó gyerekek vágyai között a "gazdagság", vagy legalábbis a szolid "jólét" azért kap kiemelkedő hangsúlyt, mert többségük eddigi életében még csak a nélkülözést tapasztalhatta meg. A vágyak között természetesen a hozzájuk illő társ, majd egy-két gyerek is szerepel. De a még nem házas kimaradók többsége nem híve a korai családalapításnak, többségük ezt a szakmaszerzés, a tanulás befejezése, és az anyagi helyzet megalapozása utáni időkre szeretné halasztani.

A személyes kérdőíveken megkérdeztük a kimaradó tanulóktól azt is, hogy mennyiben képzelik el másként az életüket, mint a szüleik. Mindössze egytizedük mondta azt, hogy a szüleikhez hasonlóan akar élni. A válaszadók több, mint háromnegyede jobb anyagi körülményeket, és majdnem fele boldogabb családi életet remél. Azoknak a kimaradóknak az aránya is meghaladta a válaszadók egyharmadát, akik szüleiknél több szabadidőt, érdekesebb munkát és nagyobb biztonságot szeretnének elérni felnőtt életükben.

A szülők életétől eltérő ambíciók (a válaszadók %-ában)

Tervek	%
Jobb anyagi körülmények	75,7
Boldogabb családi élet	45,4
Több szabadidő	35,5
Érdekesebb munka	35,2
Nagyobb biztonság	33,2
Kevésbé fárasztó munka	29,6
Nagyobb műveltség	28,0
N	321

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Az anyagi helyzet javításának többségi ambícióját elsősorban a kimaradók családjainak szegényes körülményei magyarázzák. A kimaradó tanulók jelenlegi családjuk anyagi helyzetét egy hét fokozatú skálán mérve átlagosan 3,4-es fokozatúnak, tehát valamivel az átlag alattinak értékelték. Ehhez képest saját felnőttkori anyagi helyzetüket egy egész ponttal magasabbnak, 4,5-es fokozatúnak remélik. A család jelenlegi anyagi körülményeit a cigány családok gyerekei ítélték a legalacsonyabb fokozatúnak. Az átlagosnál jobbnak ítélték azok a kimaradók, akiknek a szülei magasabb iskolai végzettségűek, és akiknek mindkét szülője munkahellyel rendelkezik.

A kimaradók által remélt anyagi helyzet szorosan igazodott a családok jelenlegi anyagi helyzetéhez, vagyis azok reméltek jobb anyagi körülményeket, akik jelenleg is viszonylag jó körülmények között élnek. Ugyanakkor a családjuk jelenlegi anyagi helyzetéhez viszonyított legnagyobb különbséget éppen azok a tanulók remélik, akik jelenleg a legrosszabb körülmények között élnek, vagyis ők számítanak a legjelentősebb "emelkedésre".

Amikor azt kérdeztük a kimaradóktól, hogy kinek a segítségével számíthatnak céljaik megvalósításához, 57%-uk mondta azt, hogy elsősorban saját magára és 75%-uk azt, hogy a családjára is számíthat. Barátai és ismerősei segítségével egynegyedük bízik, iskolája segítségével pedig mindössze 5%-uk.

Kitől remél segítséget a boldoguláshoz (a válaszadók %-ában)

Segítség	%
Saját maga	56,7
Családja	74,8
Barátok, ismerősök	25,2
Iskola	4,5
N	321

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Ehhez képest a felnőttkori boldogulás titkát a kimaradó tanulók több mint fele a jó családi háttérben és a befolyásos ismerősökben látja, vagyis éppen abban,

ami az ő életükből a leginkább hiányzik. Ennél jóval kevesebben bíznak a tanulásban (40%) és a szorgalomban, ill. a kemény munkában (30%). Közel egynegyedük gondolja úgy, hogy manapság csak az boldogul, aki nem tartja be a törvényeket. Ha ezeket a válaszokat a 10. osztályos tanulók válaszaival összehasonlítjuk, az derül ki, hogy a kimaradást követő másfél év tapasztalatai a kimaradókat arról győzték meg, hogy a boldogulást illetően kevésbé bízhatnak a tanulásban és a szorgalmas munkában, ellenben a befolyásos ismerősöknek (kapcsolatoknak) nagyobb szerepük van az iskolán kívüli életben, mint ahogy korábban gondolták.

Ki tud boldogulni manapság (a válaszadók %-ában)

Boldogulás	10. osztályosok	Kimaradók
Aki sokat tanul	66,6	39,7
Aki keményen dolgozik	53,0	29,7
Akinek jó helyzetű családja van	57,2	53,9
Akinek befolyásos ismerősei vannak	47,9	51,8
Aki nem tarja be a törvényeket	23,4	24,2
N	2005	321

10. osztályos tanulói kérdőív, 2001

Kimaradó tanulók, személyes kérdőív, 2002

Az interjúkból az derült ki, hogy saját sorsuk jobbra fordulását semmilyen értelemben nem kapcsolják össze a politikával vagy a politikai pártok elképzeléseivel. A kimaradók 58%-át egyáltalán nem érdekli a politika, nem olvas híreket és nem követi a politikai eseményeket, 37%-uk mondta azt, hogy mérsékelten érdeklődik a politika iránt, és mindössze 5%-uk követi intenzív érdeklődéssel a politikai helyzet alakulását. A politika iránti érdektelenség sok esetben a felnőtté válástól tanult, és saját tapasztalattal kiegészült kiábrándulásból táplálkozik. Azt hangoztatják, hogy a politikusok nem az ország problémáival, a szegény emberek dolgaival, a munkanélküliséggel és hasonlókkal foglalkoznak (ami őket is érintené), hanem saját érdekeiket képviselik, és legfőképpen saját meggazdagodásukért és jólétükért tevékenykednek. Az interjúkban erről a következők olvashatók:

"Abszolút nem érdekel a politika, mert úgy vagyok vele, hogy úgysem az lesz, amit mi megszavazunk, hanem amit ők ott fönt a parlamentben kigondolnak. A lényeg az, hogy még több dollárt lehúzzanak a népről."

"Nem érdekel a politika. A politikusok ígéretnek, de nem tartják be. Én azt várom az ország vezetésétől, hogy ha emelik az árakat, akkor a jövedelmek is emelkedhetnének."

"Egyáltalán nem foglalkoztam politikával, de azt látom, hogy csak ócsárolják egymást a politikusok, és azzal foglalkoznak, hogy a saját zsebüket megtömjék. A leg súlyosabb társadalmi problémának a munkanélküliséget látom és azt szeretném, ha megbecsülnék a becsületesen dolgozó emberek munkáját."

"Hát nem nagyon érdekel a politika. Úgy gondolom, hogy a politikusok csak magukkal foglalkoznak, hogy maguknak legyen meg az, amire szükségük van. Szerintem akárki lesz ott, akkor is ugyanazt fogja csinálni."

"A politika egyáltalán nem érdekel, hidegen hagy. A politikusok, ha már meglátom őket felidegesítenek, hazudnak jobbra-balra, sose azt teszik amit mondanak. Fölhalmozzák maguknak a vagyonukat, aztán kész. A legsúlyosabb társadalmi probléma, hogy ilyen emberek vannak a parlamentben és így nem lesz semmi változás, csak rosszabb lesz, több lesz a szegény ember és a munkanélküli. A politikusoknak legszívesebben beolvasnék, megmondanám a szemükbe a véleményemet, elküldeném őket egy melegebb éghajlatra. Semmi értelme nincs annak, amit csinálnak."

Jegyzetek

1. A kutatást az Oktatókutató Intézetben folytattuk, Fehérvári Anikó és Kállai Gabriella közreműködésével. Az adatfelvételt külső megbízottak végezték.
2. Liskó Ilona: A szakképző iskolák mobilitási funkciói, Kutatási záró tanulmány, OM, 2002. (Kézirat, 74 p.)

Summary

Ilona Liskó: Failures in Secondary Schools

*Hungarian Institute for Educational Research, Budapest, 2003.
Research Papers 250.*

The expansion of the 90s led to a significant increase in the number of students enrolled in secondary education. The gradually improving enrolment data were primarily due to the demographical decline reaching public education and student number-determined financing in education. These phenomena made schools want to increase their number of students and prevent them from dropping out. Another reason for the improvement is that as a consequence of the growing unemployment rate, underprivileged parents realised that their children under 18 are unlikely to find a job without qualifications. Social benefits (e.g. family allowance) also urged parents to elongate their children's education.

As a result, the number of students enrolled in secondary education increased and the number of students quitting school prior to obtaining a certificate gradually decreased in the 90s. However, the number of drop-out students did not decrease at the same rate in different schools. Looking at national statistical data we can conclude that drop-out students are overrepresented in vocational schools where students are enrolled without selection, irrespective of their primary school grades. That is, the majority of the students in these schools come from poor, underprivileged families with low motivation, poor skills and little knowledge. Therefore they are not even able to meet the requirements of low-prestige vocational secondary schools. On the other hand, they consider quitting rather than finishing school a serious failure and it is bound to have negative effects on their lives. In the present economic situation secondary qualification is necessary to find a job, thus students entering the job market without such a qualification are likely to end up being unemployed.

The present study summarizes the findings of our research conducted in 2002. Our aim was to investigate drop-out students' social background and the reasons for their failure and to explore possible ways of helping them.

Az **Oktatáskutató Intézet** a magyar oktatásügy átfogó problémáinak tudományos kutatóhelye.

Vizsgálatai a felsőoktatáson túl a közoktatásra, a szakképzésre és az ifjúsági korosztályokra is vonatkoznak, ezek problémáit összefüggéseikben elemzik és így elősegítik az oktatásügy egészére vonatkozó döntések hosszú távú tudományos megalapozását, előkészítését.

Elemzése a rendszerváltás oktatási következményeire éppúgy irányulnak, mint az ezredforduló globalizációs kihívásainak és az Európai Unió csatlakozás követelményeihez történő társadalmi alkalmazkodásnak az oktatáspolitikai feltételeire.

Az Oktatási Minisztérium felsőoktatási helyettes államtitkára által felügyelt intézet kutatási profilja – eltérően a más hasonló intézményekétől –, stratégiai jellegű, vagyis a felsőoktatási-, a köz- és szakoktatási rendszernek a strukturális, szerkezeti, politikai, finanszírozási, fejlesztési problémáira irányul, ezeket országos, regionális, területi és helyi, illetve intézményi szinten egyaránt vizsgálja.

Empirikus szociológiai kutatásaival, statisztikai és oktatás-gazdaságtani elemzéseivel, politikai esettanulmányaival az Oktatáskutató Intézet hozzájárul a felsőoktatás, és a középfokú iskolahálózat fejlesztéséhez, az iskolázási létszámok és a pedagógusszükséglet előrejelzéséhez, az oktatásfinanszírozási alternatívák kimunkálásához, a felsőoktatási és tudományos kutatás Európai Unió és nemzetközi integrációjához.

Eredményeit a kormányzati oktatáspolitikai formálói közvetlenül is felhasználják, de munkatársai szakértőként a helyi önkormányzatok, a parlamenti bizottságok oktatási koncepcióinak kialakításához is hozzájárulnak.

Az intézet fenntartója az Oktatási Minisztérium, de kutatási költségeinek jelentős részét pályázati úton (OTKA, OKTK, külföldi és nemzetközi szervezetek, stb.) nyeri el, illetve külső megrendelésre (önkormányzatok, kormányzati és érdekszervezetek, felsőoktatási intézmények, nagyvállalatok, alapítványok, stb.) megbízásából is végez vizsgálatokat, közvélemény-kutatásokat, szakképzési és felsőoktatási intézmények, intézményhálózatok átvilágítását.

Kialakult kapcsolatrendszere sokrétű: az intézet, illetve vezető munkatársai éppúgy tagjai számos nemzetközi kutatási szervezet, folyóirat és intézmény irányító testületének, mint ahogyan a hazai tudományos és közélet testületeinek is – az MTA Pedagógiai Bizottságától a Magyar Akkreditációs Bizottságig.

Az Oktatáskutató Intézet a Debreceni Egyetemmel együttműködve a felsőoktatás-kutatók posztgraduális képzésének egyik országos központja, és közös Kutatási Központot működtet az ELTE Szociológiai- és Szociálpolitikai Intézetével is. Az intézet munkatársai e mellett tanítanak az ELTE, a DE, a SZTE, a PTE, BKÁE stb. egyetemi kurzusain és több főiskolán, illetve a pedagógus továbbképzés területi intézményeiben is.

Az Oktatáskutató Intézet legújabb kiadványai

Kutatás közben füzet sorozat: A jelen kiadvány hátoldalán

Educatio folyóirat

Eddig megjelent kilenc évfolyam.

Legújabb számaink:

Nyelvtudás
Oktatás – Politika – Kutatás
Fogyatékos fiatalok
Értékek
Ezredforduló
Mérlegen 1990-2002.
Diplomások
Család
Taneszköz-politika

Sajtó alatt:

Felsőoktatási reformok
Felvételi
E-learning
Felsőoktatás-politika Európában

Társadalom és oktatás könyvsorozat

11. Kozma Tamás – Lukács Péter (szerk.): Szabad legyen vagy kötelező?
12. Kozma Tamás: Reformvitáink
13. Sáska Géza: Ciklikusság és centralizáció
14. Halász Gábor (szerk.): Az oktatás jövője és az európai kihívás
15. Andor Mihály – Liskó Ilona: Az utolsó igazgatóválasztás
16. Ladányi János: Rétegződés és szelekció a felsőoktatásban
17. Hrubos Ildikó (szerk.): Az ismeretlen szakképzés
18. Kelemen Elemér: Hagyomány és korszerűség
19. Nagy Péter Tibor: Hajszálcsovek és nyomáscsoportok
20. Kozma Tamás: Határokon innen, határokon túl
21. Havas Gábor – Kemény István – Liskó Ilona: Cigány gyerekek az általános iskolában
22. Hrubos Ildikó: A "bolognai folyamat"
23. Forray R. Katalin – Hegedüs András: Cigányok, iskola, oktatás-politika

**Az Oktatáskutató Intézet kiadványai megvásárolhatók vagy
levélben megrendelhetők a Kódex Könyvruházban.**

1054 Budapest, Honvéd u. 5. Tel/fax: 331-63-50, 302-8275/106

Ára: 670,- Ft

A Kutatás Közben sorozat újabb füzetei:

- 217 Kozma Tamás:** Az MKM 1992-es kutatási támogatása
- 218 Kozma Tamás:** Az MKM 1993-as kutatási támogatása
- 219 Fehérvári Anikó – Liskó Ilona:** Felvételi szelekció a középfokú oktatásban
- 220 Forray R. Katalin:** A falusi kisiskolák helyzete
- 221 Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre:** Az MKM 1994-es kutatási támogatása
- 222 Györgyi Zoltán – Imre Anna:** Fenntartói társulások
- 223 Híves Tamás – Kozma Tamás – Radácsi Imre:** Az MKM 1995-ös kutatási támogatása
- 224 Hrubos Ildikó:** A felsőoktatás dilemmái a tömegessé válás korszakában
- 225 Forray R. Katalin – Kozma Tamás:** Regionális folyamatok és térségi oktatáspolitikai
- 226 Hrubos Ildikó:** A japán felsőoktatási modell
- 227 Kozma Tamás:** Regionális együttműködések a harmadfokú képzésben
- 228 Györgyi Zoltán – Imre Anna:** Az alap- és középfok közötti átmenet
- 229 Tót Éva:** Számítógépek az iskolában
- 230 Fehérvári Anikó:** Párhuzamos szakképzési rendszerek az iskolarendszeren kívüli képzésben
- 231 Havas Gábor–Kemény István–Liskó Ilona:** Cigány gyerekek az általános iskolákban
- 232 Györgyi Zoltán – Mártonfi György:** Vissza a munkaerőpiacra
- 233 Kozma Tamás:** Regionális egyetem
- 234 Liskó Ilona:** Cigány tanulók a középfokú iskolákban
- 235 Hrubos Ildikó:** A "bolognai folyamat"
- 236 Mátay Melinda:** Fiatal, budapesti elit értelmiségiek szocializációja
- 237 Czeizler Zoltán:** Az oktatási intézmények informatikai helyzete és a fejlesztési lehetőségei Magyarországon
- 238 Török Balázs:** Távoktatás a határon túli magyarok képzésében
- 239 Liskó Ilona:** A közoktatás és a szakképzés illeszkedése
- 240 Forray R. Katalin – Híves Tamás:** A leszakadás regionális dimenziói
- 241 Györgyi Zoltán:** Tanulás felnőttkorban
- 242 Kozma Tamás – Rébay Magdolna (szerk.):** Felsőoktatási akkreditáció Európában
- 243 Venter György:** A tanári mesterség alapozása I.
- 244 Venter György:** A tanári mesterség alapozása II.
- 245 Radácsi Imre:** Regionális oktatáspolitikai és területfejlesztés az Európai Unióban és Magyarországon
- 246 Hrubos Ildikó – Szentannai Ágota – Veroszta Zsuzsanna:** A gazdálkodási filozófia és gyakorlat érvényesülése az egyetemeken
- 247 Liskó Ilona:** A szakmai előkészítő oktatás bevezetése
- 248 Kozma Tamás:** Kisebbségi oktatás Közép-Európában
- 249 Forray R. Katalin – Híves Tamás:** A szakképző intézmények alkalmazkodása a társadalmi-gazdasági feltételekhez (1990-2000)

Az Oktatókutatási Intézet kiadványai megvásárolhatók vagy
levélben megrendelhetők a Kódex Könyvtárházban.
1054 Budapest, Honvéd u. 5. Tel/fax: 331-63-50, 302-8275/106